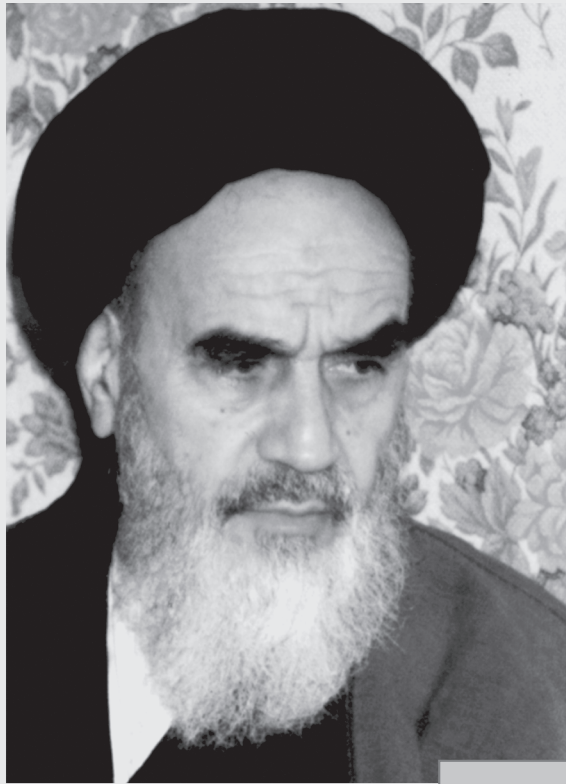

راهنمای معلم

امام خمینی (رحمة الله عليه)

فرزندان عزیزم، امید است با نشاط و خرمی درس‌هایتان را خوب بخوانید و در همان حال، به وظایف اسلامی که انسان‌ها را می‌سازد، عمل کنید و اخلاق خود را نیکو کنید و اطاعت و خدمت پدران و مادرانتان را غنیمت شمارید.

سخنی با دبیران ارجمند

- بخش نخست: کلیات**
- ۱
- ۲... مبانی برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه
- ۴... رویکردهای حاکم بر برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه
- ۷... اصول برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه
- ۱۳... اهداف برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی متوسطه اول پایه هشتم
- ۱۶... ساختار کتاب کلی فارسی هشتم
- ۱۸... ساختار و محتوا: بررسی ساختار کلی کتاب فارسی هشتم
- ۳۶... روش‌های یاددهی - یادگیری در برنامه درسی
- ۴۳... الگوی تدریس چیست؟
- ۴۷... عوامل مورد توجه در یادگیری
- ۴۹... ارزشیابی در برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی اول متوسطه
- ۵۳... گونه‌های ارزشیابی

- بخش دوم: بررسی درس‌ها**
- ۵۷
- ۵۹... ستایش: به نام خدایی که جان آفرید
- ۶۱... فصل اول: زیبایی آفرینش
- ۶۲... درس ۱- پیش از اینها
- ۶۵... حکایت: به خدا چه بگویم؟
- ۶۶... درس ۲- خوب جهان را ببین، صورتگر ماهر
- ۷۰... روان‌خوانی: جوانه و سنگ

۷۱	فصل دوم : شکفتن
۷۲	درس ۳- ارمغانِ ایران
۷۴	حکایت : همدلی و اتحاد
۷۵	درس ۴- سفر شکفتن
۷۸	شعرخوانی : شوق مهدی (عج)
۷۹	فصل آزاد : ادبیات بومی (۱)
۸۰	درس ۵- آزاد
۸۲	فصل سوم : سبک زندگی
۸۳	درس ۶- راه نیک بختی
۹۱	درس ۷- آداب نیکان
۱۰۰	حکایت : خودشناسی
۱۰۱	درس ۸- آزادگی
۱۰۴	روان خوانی : آقا مهدی
۱۰۵	فصل چهارم : نام‌ها و یادها
۱۰۶	درس ۹- نوجوان باهوش
۱۱۲	درس ۱۰- قلم سحرآمیز، دو نامه
۱۱۴	حکایت : نام خوشبو

درس ۱۱- پرچم داران ۱۱۵

شعرخوانی : ای وطن من..... ۱۱۸

فصل پنجم : اسلام و انقلاب اسلامی ۱۱۹

درس ۱۲- شیر حق ۱۲۰

حکایت : ان شاء الله ۱۲۳

درس ۱۳- ادبیات انقلاب ۱۲۴

درس ۱۴- یاد حسین (ع)..... ۱۳۴

روان خوانی : شوق آموختن..... ۱۳۷

فصل آزاد : ادبیات بومی (۲) ۱۳۸

درس ۱۵- آزاد ۱۳۸

فصل ششم : ادبیات جهان ۱۳۹

درس ۱۶- پرنده آزادی، کودکان سنگ ۱۴۰

درس ۱۷- راه خوشبختی ۱۴۴

روان خوانی : آن سوی پنجره ۱۴۶

نیایش ۱۴۷

فهرست منابع ۱۴۹

سخنی با دبیران ارجمند

والا نگشت هیچ کس و عالم نادیده مَر معلّم والا را
(ناصر خسرو)

ستایش خداوند پاک و مهربان را سزااست که به ما زمان و توان داد تا بتوانیم در پرتو مهر و نواختش، این کار را در جهت اهداف فرهنگی – تربیتی نظام آموزش و پرورش و با تأکید بر نقش تأثیرگذار معلّم و ارتقای خودباوری در فرایند یاددهی – یادگیری به پیش ببریم.

فارسی پایه هفتم با ساختار جدید (مهارت‌های خوانداری و مهارت‌های نوشتاری) از دید پیوستاری و برنامه‌ریزی تألیف کتاب‌های فارسی، دنباله همان زنجیره‌ای است که از پایه اول ابتدایی پدیدار گشت و پس از پیمودن فراز و فرودها و کسب تجربه‌ها، اکنون این چنین، رخ نموده است.

با استقلال یافتن «نگارش» و تألیف کتاب ویژه‌ای برای آن، از مهر سال ۱۳۹۳، مجال رویش دوباره درس نگارش و انشا فراهم می‌شود و در پی آن، فضای آفرینش و خلاقیت نیز در پهنه آموزش‌های مدرسی ما درخشان‌تر می‌شود و به پرورش ذوق و بالندگی استعدادها و تقویت تخیل، کمک بیشتری می‌کند. افزون بر این، آموزش املا، نگارش و انشا نیز به شیوه‌های علمی و جهت یافته، مبتنی بر محتوایی ساختمند صورت می‌گیرد.

کتاب راهنمای معلّم فارسی پایه هشتم، برای آشنایی بیشتر با مبانی برنامه و همسو کردن نگرش دبیران گرامی این درس با رویکردها و اهداف آموزشی – تربیتی سامان یافته است. قصد ما در این کتاب، فراهم کردن گنجینه‌ای از دانش نبوده است؛ بلکه خواسته‌ایم برای هر موضوع، دریچه‌ای به روی ذهن‌ها بگشاییم و باقی را به همت بلند شما همکاران عزیز بسپاریم؛ به همین روی، برخی درس‌ها را فراخ‌تر و برخی دیگر را به اشارت، بررسی کرده‌ایم؛ پس کتاب راهنمای معلّم، آغاز راهی است که پویه‌ها و باریک‌اندیشی‌ها و تلاش‌های پیگیر آموزشی شما آن را به فرجام درست و هنجارمند می‌رساند.

بر بنیاد آنچه گفته‌ایم، درنگ در زمینه‌های زیر، بایسته است:

– پیوستگی «مهارت‌های خوانداری و مهارت‌های نوشتاری» با کتاب‌های دوره ابتدایی ایجاب می‌کند که معلمان گرامی از موضوع‌ها و مباحث مطرح شده در دوره پیشین، کاملاً آگاه باشند.

– با توجه به اینکه رویکرد آموزشی کتاب، فعالیت‌محور و مشارکتی است، توصیه می‌شود همکاران محترم با به‌کارگیری روش‌های پویا و فعال آموزشی همچون گفت‌وگو و بحث گروهی، همیاری و قضاوت عملکرد و با ورود فعالانه دانش‌آموزان در فرایند یاددهی – یادگیری، کلاس را سرزنده و با طراوت نگه دارند تا آموزش و یادگیری، پویا، پایا و ماندگار و ژرف‌تر صورت گیرد.

– در تألیف کتاب به‌ویژه در بخش دانش‌های زبانی و ادبی، اصل را بر «تدریج»، سیر تکوینی و آموزش مرحله‌ای نهاده‌ایم. بنابراین، از گسترش مباحث و شرح غیر ضروری که به انباشت دانش و خستگی و فرسایش ذهنی دانش‌آموزان می‌انجامد، باید پرهیز کرد؛ زیرا مباحث نگارشی، دستوری و ادبی در سال‌های بعد، فربه‌تر و کامل‌تر بیان خواهد شد؛ بنابراین، در آموزش باید اندازه نگاه داشت و به ساختار کتاب پای‌بند بود که «این به ظاهر نقص، تدریج – آوری است».

کتاب فارسی هشتم از نظر تعداد فصل‌ها، درس‌ها و عنوان فعالیت‌ها همانند کتاب فارسی هفتم است. این کتاب با ستایش آغاز می‌شود و با نیایش به پایان می‌رسد. در پایان هر فصل، به صورت یک در میان متون «روان خوانی» یا «شعر خوانی» قرار گرفته است و در بین درس‌ها حکایت‌ها آمده‌اند.

در فصل نخست، «زیبایی آفرینش» دو درس آمده است که تصویری از خلقت بی‌مانند خداوند را با علم و آگاهی در پهنه آموزش رسمی پیوند می‌دهد.

فصل دوم، «شکفتن» دو درس دارد که دانش‌آموز را با تاریخ و فرهنگ ایران زمین و نیز با ویژگی‌های دوره نوجوانی آشنا می‌کند.

دروس سه‌گانه فصل سوم «سبک زندگی» جلوه‌های اخلاق و تأثیر آن را در زندگی بیان می‌کند و هنجارها و آداب بهتر زیستن را بر پایه فرهنگ این سرزمین نشان می‌دهد.

در فصل چهارم، «نام‌ها و یادها»، دانش‌آموزان طی سه درس با برخی از شخصیت‌های بزرگ و نام آشنا و شیوه زندگی و رفتار آنان آشنا می‌شوند.

پنجمین فصل، به نام «اسلام و انقلاب اسلامی» است که سه درس دارد. در این درس‌ها، دانش‌آموزان با برخی از ویژگی‌های شخصیت‌های برجسته و تاریخی جهان اسلام آشنا می‌شوند و به تأثیر انقلاب اسلامی در پهنه زبان و ادبیات و بنیادهای فکری و اجتماعی جامعه، پی می‌برند.

آخرین فصل، «ادبیات جهان» (فصل ششم) با دو درس، نمونه‌هایی از ادبیات جهان را فرا روی دانش‌آموزان قرار می‌دهد تا آفاق فکری و ادبی آنها را گسترش دهد و زمینه لازم را برای آشنایی با ادبیات جهان و مقایسه آن با ادبیات ایران فراهم نماید.

در فصل آزاد، «ادبیات بومی» فرصتی فراهم آمده است تا دانش‌آموزان، با نظارت و راهنمایی شما دبیران گرامی، احساسات و علایق ملی و منطقه‌ای خود را نسبت به زبان، گویش و همه ویژگی‌های فرهنگ بومی، آشکار کنند. این موضوع در دو بخش، سازماندهی شده است. در بخش پیوست‌ها، شش قسمت دیده می‌شود. نخستین قسمت «واژه نامه» است که واژه‌های دشوار درس را بر اساس نظام الفبایی توضیح می‌دهد. این بخش، دانش‌آموزان را برای بهره‌گیری از فرهنگ لغات آماده می‌کند. بخش «اعلام» به سه قسمت: اشخاص، آثار و مکان‌ها تقسیم می‌شود که آشنایی با شخصیت‌های مطرح شده در کتاب، آثار علمی و ادبی آنها و مکان‌های موجود را امکان‌پذیر می‌سازد.

فهرست کتاب‌های مناسب، فرصتی مغتنم برای گسترش فرهنگ مطالعه، تقویت روحیه کتاب‌خوانی و عرضه کتاب‌هایی برای تعمیق مباحث و محتوای علمی و آموزشی کتاب است. آخرین قسمت کتاب نیز معرفی فهرست منابعی است که در تدوین متن‌های درسی از آنها بهره گرفته شده است.

سخن آخر را به مثنوی معنوی مولانا جلال‌الدین محمد (ره) وا می‌گذاریم:

«این همه گفتیم لیک اندر بسیج بی عنایات خدا هیچیم هیچ
بی عنایات حق و خاصان حق گر ملک باشد، سیاهستش ورق»

مبانی برنامه‌درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

مقدمه

زبان و ادبیات فارسی، بازنمایاننده اندیشه‌ها، باورها و شکوه فکر فرهیخته فرهنگ ایران است و چونان میراث ارزشمند نسل‌ها و سده‌ها از گذشته به امروز، راه یافته است. برگ برگ فرهنگ و ادب فارسی را آثار منثور و منظومی تشکیل داده که بیانگر غنای اندیشه و پیش‌روی ایرانیان است. توجه به این موضوع حیاتی، وظیفه حساس و خطیر برنامه‌ریزان درسی به ویژه در قلمرو تعلیم و تربیت به شمار می‌رود تا از طریق ایجاد فضاهای مناسب برای دانش‌آموزان، امکان آشنایی آنان با این ذخایر فرهنگی فراهم آید و تجارب شایسته برای رسیدن به مراتبی از حیات طیبه و نیکوتر زیستن کسب شود. بنابراین، با طراحی و تدوین برنامه‌درسی مناسب، می‌توان دانش‌آموزان را با این حوزه، آشنا و آنان را نسبت به پاسداری از میراث فرهنگی ترغیب کرد و در به‌کارگیری آموخته‌ها در زندگی توانمند ساخت.

از نگاهی دیگر، زبان و ادب فارسی به دلیل رابطه نزدیک و ناگسستنی با اندیشه و تفکر انسان، می‌تواند نقشی مهم در تقویت خلاقیت و کاربرد درست مهارت‌های زبانی و ادبی داشته باشد؛ بنابراین، با طراحی و تدوین برنامه‌درسی مناسب، می‌توان دانش‌آموزان را با این حوزه آشنا و آنان را نسبت به پاسداری از این میراث فرهنگی ترغیب کرد و در به‌کارگیری آموخته‌ها در زندگی توانمند ساخت.

ضرورت برنامه‌ریزی و تألیف جدید در دورهٔ اول متوسطه

در بی تدوین و تصویب اسناد فرادستی همچون «سند تحول بنیادین» و «راهنمای برنامهٔ درسی ملی ج.ا.ا.»، زمینهٔ بازاندیشی، و بازنگری در برنامه‌ها و بازتألیف آنها فراهم گشت. به همین سبب، راهنمای برنامهٔ درسی زبان‌آموزی دورهٔ ابتدایی که تولید اولیهٔ آن مربوط به سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ بود و اصلاح نهایی آن تا سال ۱۳۸۵ به طول انجامید، دگر بار می‌بایست خود را با اسناد تحوّل‌ی جدید همسو می‌ساخت. از این رو، کار همسو سازی این برنامه با برنامهٔ درسی ملی، تقریباً از سال ۱۳۸۸ آغاز گردید و در سال ۱۳۹۰ به فرجام رسید و پس از آن، تألیف کتاب‌های فارسی ابتدایی از سر گرفته شد. به دنبال تغییرات ایجاد شده در ساختار نظام آموزشی (تبدیل ۵-۳-۴ به ۶-۳-۳) که نتیجهٔ اجرایی شدن برنامهٔ درسی ملی بود، تغییر و تحوّل از برنامهٔ دورهٔ ابتدایی به برنامهٔ دورهٔ دوم آموزشی نیز راه یافت و عنوان دورهٔ تحصیلی از راهنمایی (پایه‌های اول، دوم و سوم) به دورهٔ اول متوسطه (پایه‌های هفتم، هشتم و نهم) تغییر نام داد و بدین‌سان فرایند تغییر و تحوّل از سال ۱۳۹۰ به دورهٔ اول متوسطه رسید. نخست راهنمای برنامهٔ درسی آموزش زبان و ادبیات فارسی این دوره بازنگری و اصلاح شد و در بی آن، بازتألیف کتاب‌های درسی فارسی ضروری و اجتناب‌ناپذیر گردید.

برنامهٔ درسی فارسی در دورهٔ اول متوسطه یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین برنامه‌های درسی است که از یک سو با دورهٔ ابتدایی و دیگر برنامه‌های درسی این دوره، ارتباط معناداری دارد؛ به گونه‌ای که ذهن و زبان دانش‌آموز را نسبت به دنیای یاددهی - یادگیری علوم بویاتر و گویاتر می‌کند.

دلایل تغییر برنامه

۱- تغییر رویکردهای آموزشی زبان فارسی در ابتدایی و لزوم تداوم آنها در متوسطه
در برنامه‌های جدید آموزش زبان فارسی، محتوای دروس، فعالیت‌ها و تمرین‌ها و حتی نحوهٔ مدیریت کلاس و درس مبتنی بر همیاری، مشارکت و فعال بودن دانش‌آموزان است. در تمرین‌هایی چون «به دوستانت بگو»، «با هم بخوانیم» و... کارهای گروهی در کلاس‌ها صورت می‌گیرد، انتظار می‌رود در امتداد و استمرار برنامهٔ آموزش زبان فارسی دورهٔ ابتدایی، این نگرش در دورهٔ متوسطه نیز در قالب گفت و گو و تحلیل متون تحقّق یابد.

۲- تغییر در سیاست‌ها و نگرش‌های آموزشی و برنامه‌ریزی

نظام آموزشی باید دانش‌آموزان را به خودباوری و خودشکوفایی برساند. باید دانش‌آموزان توانمندی‌های خود را کشف و استخراج کنند تا در آینده در مقابل چالش‌های پیش‌رو بتوانند موفق شوند. از این گذشته، ظرفیت‌های علمی و توانایی‌های منطقه‌ای معمولاً در نظام آموزشی ما فرصت، جایگاه و امکان بروز نمی‌یابند. معرفی زبان و فرهنگ و ادبیات مناطق به طور دقیق و سنجیده، به دلیل ظرفیت اندک کتاب درسی تاکنون مجال طرح نیافته است. در کتاب‌های فارسی ابتدایی به این موضوع به خوبی توجه شده است و درس‌های آزاد، مجال و فرصتی فراهم آورده‌اند تا دانش‌آموزان بتوانند ناگفته‌های کتاب درسی را که دوست داشتند در کتاب درسی بیابند، خود تهیه و تولید کنند (با هدایت معلم).

این دیدگاه آموزشی باید در کتاب‌های فارسی متوسطه استمرار یابد و کتاب‌ها آینه‌ای باشند تا دانش‌آموزان خود را در آن بیابند. توجه بیشتر به مبانی دینی، هویت ملی، فرهنگ بومی و قومی ایران، و تأمل و درنگ دانش‌آموزان در زبان فارسی و ادبیات منطقه‌ای، خود از دستاوردهای این دیدگاه نوین خواهد بود.

۳- ترویج فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش

در برنامه جدید زبان‌آموزی ابتدایی به کتاب‌خوانی توجه ویژه شده است و یک ساعت از برنامه هفتگی آموزش فارسی به کتاب‌خوانی اختصاص یافته است. در پایان هر کتاب، فهرست کتاب‌های مناسب با برنامه درسی فارسی ابتدایی معرفی شده است که معلم متناسب با هر درس، برخی از آنها را در کلاس می‌خواند و بقیه در فرصت‌های دیگر توسط دانش‌آموز خوانده می‌شوند. این نیاز باید در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه نیز برآورده شود و فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش در متن برنامه دیده شود.

۴- ادامه منطقی ساختار و محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی در دوره متوسطه

هر چند محتوا و ساختار کتاب‌های فارسی متوسطه متفاوت با دوره ابتدایی است، اما لازم است ادامه دوره ابتدایی باشد تا از این طریق، امکان تسلسل و جامعیت طرح مباحث و مفاهیم آموزش زبان و ادبیات فارسی برای برنامه‌ریزان درسی و معلمان فراهم شود و دانش‌آموزان بتوانند بدون سردرگمی و تکرار بیهوده به طور منطقی مطالب را دریافت کنند.

مجموعه این دلایل و تفاوت ساختار و محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی با کتاب‌های فارسی متوسطه و لزوم تداوم و استمرار برنامه آموزشی فارسی ابتدایی در دوره‌های متوسطه ایجاب می‌کند که برنامه جدید فارسی متوسطه طراحی و تدوین شود.

رویکردهای حاکم بر برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

رویکرد، جهت‌گیری اساسی نسبت به یاددهی و یادگیری و ابعاد گوناگون آن در حوزه برنامه‌ریزی درسی است. رویکرد عام این برنامه، بر بنیاد «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران»، یعنی شکوفایی فطرت الهی، استوار است و تألیف و سازماندهی کتاب با توجه به عناصر پنجگانه (علم، تفکر، ایمان، اخلاق، عمل) و جلوه‌های آن در چهار پهنه (خود، خلق، خلقت و خالق) انجام گرفته است. در این برنامه درسی، برای آموزش مهارت‌های خوانداری یک رویکرد اصلی و چند رویکرد فرعی مورد توجه بوده است که عبارت‌اند از:

• رویکرد اصلی: رویکرد مهارتی

رویکرد اصلی برنامه در تألیف و سازماندهی محتوای آموزشی این دوره، «رویکرد مهارتی» است؛ یعنی توانایی‌های خوانداری زبان، مهارت‌هایی هستند که در بی‌آموزش، تمرین، تکرار، کار و گفتار کسب می‌شود. توانایی خواندن یک هنر زبانی نیست؛ بلکه مهارتی اکتسابی است. از این رو، این درس کاملاً ورزیدنی و عملی است. از کشاندن آموزش کتاب به سمت مباحث دانشی و حفظ کردنی پرهیز شود. دانش‌آموزان باید در کلاس، فرصت تمرین خوانش مناسب و بازخوانی و نقد گفته‌های همدیگر را تجربه کنند. مناسب‌ترین راه، همین است؛ یعنی کار عملی در کلاس. کمتر حرف بزنیم و بیشتر به دانش‌آموزان برای کار و گفت‌وگو فرصت بدهیم. با توجه به انتخاب این رویکرد که در حقیقت، جهت‌گیری کل برنامه را نشان می‌دهد، از نگرش حافظه بنیاد، آگاهانه پرهیز شده است.

رویکردهای فرعی در تدوین و سازماندهی محتوا:

رویکرد پیکره‌نگر (کلی): بر اساس این رویکرد (روانشناسی گشتالت)، انسان هنگام برخورد با امور و پدیده‌ها ابتدا به پیکره یا کل آنها توجه می‌کند و پس از آن، به اجزای سازنده کل می‌پردازد؛ به

همین جهت در برنامه‌های درسی و مراحل یاددهی - یادگیری نیز باید نخست اشکال و صورت‌های کل را به دانش‌آموزان یاد بدهیم، سپس با استفاده از شیوه تجزیه کل به عناصر سازنده، اجزای آن را معرفی کنیم؛ مثلاً به جای آنکه دانش‌آموز شعری را بیت بیت حفظ کند، باید کل شعر را چند بار بخواند و پس از دریافت مفهوم و پیام کلی آن، شعر را حفظ کند؛ سپس شعر را از منظرهای مختلف دستوری، ادبی، نگارشی، املائی و معنایی بررسی و تحلیل کند.

رویکرد فعالیت محوری: با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از ماهیت زبان و ادبیات فارسی، مهارتی است و از طریق این مهارت‌ها به جنبه‌های درونی و برونی فرد پرداخته می‌شود، سعی شده است به طور متعادل در طراحی برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی متوسطه به جنبه‌های مختلف دانش‌آموز دوره متوسطه توجه کافی شود و متناسب با آن، عناصر محتوا و فعالیت‌های یادگیری سازماندهی شود.

رویکرد تلفیقی: از آنجا که درس زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً تلفیقی و درهم تنیده است، کوشیده‌ایم برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی به نحوی تلفیق و ارائه شود که در نهایت توانایی‌های ذهنی، درک و فهم، تجزیه و تحلیل، ترکیب و بازسازی، نقد و داوری، برقراری ارتباط با دیگران، ابراز وجود و بیان احساسات، افزایش قدرت خلاقیت و... تقویت شود. این رویکرد در حوزه‌های زیر انعکاس خواهد داشت:

- ۱- تلفیق مهارت‌های زبانی
- ۲- تلفیق مهارت‌های ادبیات فارسی
- ۳- تلفیق اطلاعات و دانش‌های زبانی و ادبی
- ۴- تلفیق مفاهیم فرهنگی، اجتماعی، دینی و ملی در محتوا
- ۵- تلفیق زبان و ادبیات فارسی با سایر دروس

رویکرد ساختاری: زبان و ادبیات، نظامی از عناصر و مؤلفه‌های مرتبط به هم است که برای رمزگردانی معانی به کار می‌رود. هدف از یاددهی و یادگیری، تسلط پیدا کردن بر عناصر این نظام است که معمولاً در حوزه‌های آواشناسی، واحدهای دستوری و واژگانی قرار می‌گیرد. بر اساس این رویکرد، برنامه زبان و ادبیات فارسی باید به گونه‌ای باشد که در نهایت، دانش‌آموز نسبت به ساختارهای تشکیل‌دهنده زبانی و ادبی آگاهی پیدا کند و از طریق مهارت در شناخت جنبه‌های توصیفی زبان، به معانی موجود در آن پی ببرد.

رویکرد نقش‌گرایی: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله و ابزاری برای بیان معانی است. به جای توجه ویژه به عناصر زبانی، به بُعد کاربردی و تولیدی زبان و ادبیات تأکید می‌شود. از عناصر زبان و ادبیات فقط در حدی سود جسته می‌شود که معنا و کاربرد زبان تسهیل یابد و محتوای برنامه بر اساس معنا سازماندهی شود. بر اساس این رویکرد، صورت و ساخت ظاهری زبان اصل نیست؛ بلکه نقش و معنای زبان مهم است.

رویکرد ارتباطی: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله‌ای برای فهم و روابط متقابل افراد و برقراری روابط اجتماعی بین افراد تلقی می‌شود. همچنین، به جای توانش زبانی و ادبی به توانش ارتباطی اهمیت داده می‌شود. به درک مطلب بیشتر از تولید زبان و ادبیات تأکید می‌شود و در نتیجه، امکان تماس دانش‌آموز با زبان و ادبیات واقعی بیشتر شده و امکان تعامل بین افراد و گروه‌ها افزایش می‌یابد. مهم‌ترین نکته در این رویکرد، این است که آموزه‌ها و رهیافت‌ها به گونه‌ای است که هم رویکرد ساختاری و هم رویکرد نقش‌گرایی را در بر می‌گیرد. شاید بتوان رویکرد ارتباطی را به‌عنوان یک رویکرد کاملاً تلفیقی در حوزه زبان و ادبیات تلقی کرد که در این صورت، از این طریق می‌توان به بسیاری از نیازهای موضوع درسی، دانش‌آموز و جامعه پاسخ داد.

اصول برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

اصل ۱

- در برنامه فارسی دوره اول متوسطه اصل بر جنبه‌های عملی زبانی و ادبی باشد.
- تدوین محتوا بر اساس روش فعالیت محوری
  - تقویت موازی مهارت‌های شفاهی و کتبی زبان و ادبیات فارسی
  - در نظر گرفتن تمرین‌ها و فعالیت‌های عملی و کاربردی
  - در نظر گرفتن فعالیت‌های اضافی در کتاب روش تدریس
  - آموزش مهارت‌های زبانی و مهارت‌های تفکر و نقد به صورت موازی و مساوی
  - ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بر اساس چهار مهارت زبانی و دو مهارت تفکر و نقد

اصل ۲

- برنامه باید بتواند توانایی اندیشیدن در نوجوان را تقویت کند.
- پیش‌بینی و سازماندهی داستان‌های دارای پیام‌های غیرمستقیم
  - پیش‌بینی فعالیت‌ها و تمرین‌های آشناسازی دانش‌آموزان با مراحل منطقی تفکر از قبیل دسته‌بندی، مرتب کردن و ...
  - آموزش غیرمستقیم توانایی‌های ذهنی مثل مقایسه و تحلیل و ترکیب از طریق فعالیت‌ها
  - پیش‌بینی تمرین‌هایی به منظور توانایی اظهارنظر، پیشنهاد و ارائه راه‌حل به نوجوان
  - در نظر گرفتن فعالیت‌هایی برای تقویت درک سمعی و توانایی برداشت مناسب از مفاهیم
  - پیش‌بینی تمرین‌ها و آزمون‌های خلاق و فعال در ارزشیابی

اصل ۳

- از جدیدترین دستاوردها و پژوهش‌های حوزه زبان و ادبیات نوجوان در تدوین برنامه استفاده شود:
- بهره‌گیری از پژوهش‌های مؤسسات و نهادهای داخلی و خارجی در حوزه زبان و ادبیات

نوجوان

- کاربست یافته‌های پژوهشی در حوزه زبان و ادبیات نوجوان
- پیش‌بینی ساختار و محتوای برنامه بر اساس یافته‌های پژوهشی زبان و ادبیات نوجوان

اصل ۴

- سیر برنامه‌ریزی زبان و ادبیات فارسی از ساده به تکامل یافته باشد.
- تسلسل منطقی برنامه از زبان به ادبیات به تناسب پایه‌ها
  - حرکت از زبان امروزی و طبیعی به زبان تاریخی و کهن
  - ادامه منطقی مباحث زبانی، ادبی، نگارشی و املائی دوره ابتدایی
  - آموزش نکته‌های زبانی، دستوری، املائی، نگارشی و ادبی بر اساس بسامد، تکرار و ضرورت

اصل ۵

- سیر توجه برنامه از زبان طبیعی به زبان معیار باشد.
- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌های تبدیل زبان گفتار به زبان نوشتار
  - طراحى و تدوین تمرین‌ها و فعالیت‌های یادگیری از مهارت‌های شفاهی به مهارت‌های کتبی
  - بهره‌گیری از ویژگی‌های زبان و فرهنگ مردم برای ساده‌نویسی
  - انتخاب متون مناسب زبانی و ادبی

اصل ۶

- زبان انتخابی، ساده و صمیمی و متناسب با ذهن و زبان دانش‌آموزان باشد.
- بهره‌گیری از زبان مناسب نوجوان در نوشتن متن‌ها
  - استفاده از اصول و مبانی ساده‌نویسی در نوشتن متن‌ها
  - تهیه متن‌های ساده ادبی معاصر

اصل ۷

- به گسترش حوزه‌های زبان فارسی (آواشناسی، معناشناسی و دستور) توجه کافی شود.
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه آواشناسی (آواشناسی مقدماتی) و پاره مهارت‌های آوایی
  - پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه معناشناسی
  - پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه دستور

اصل ۸

- برنامه بر اساس آخرین یافته‌ها و نظریه‌های حوزه زبان‌شناسی و ادبیات باشد.
- توجه به تمامی مهارت‌های زبانی

- رعایت رویکردهای نوین در تمامی مراحل برنامه‌ریزی
- بهره‌گیری از اصول یادگیری نظریه‌های شناختی و فراشناختی
- توجه به بُعد توصیفی و کاربردی دستور زبان

اصل ۹

به انواع خط‌های خوانداری و نوشتاری توجه کافی شود.

- استفاده مناسب از خط خواندن و نوشتن
- ادامه روند بهینه‌سازی و خوانانویسی دوره دبستان
- ایجاد زمینه‌های عملی و لازم برای زیباسازی خط

اصل ۱۰

رسم الخط بر اساس آخرین مصوبات شیوه‌نامه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

باشد.

راهکارها:

- نظارت گروه ویرایش بر رسم الخط
- هماهنگ کردن رسم الخط کتاب‌های فارسی با شیوه‌نامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- هماهنگ کردن رسم الخط در سایر کتاب‌های درسی، مجلات رشد و کتاب‌های کمک آموزشی

اصل ۱۱

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت مهارت‌های زندگی در نوجوانان باشد.

- آشنا کردن دانش‌آموز با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در سطح ملی و جهانی
- گسترش و پراکندگی نمونه‌های اساسی مهارت‌های زندگی در سراسر کتاب
- بهره‌گیری از متون زبانی و ادبی در جهت پرورش و تقویت مهارت‌های زندگی

اصل ۱۲

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت روحیه مطالعه و کتاب‌خوانی باشد.

- پیش‌بینی بخش کتاب‌خوانی
- طرح مباحث شیوه‌های مطالعه مطلوب
- پیش‌بینی ساعت مطالعه و کتاب‌خوانی
- تجهیز کتابخانه مدارس متناسب با اهداف برنامه
- جذب و جلب مشارکت نهادهای فرهنگی برای تحقق اهداف مطالعه و کتاب‌خوانی

اصل ۱۳

آموزش نکات زبانی، اخلاقی، ارزشی و شناختی به شکل غیرمستقیم باشد.

- آموزش مفاهیم و نکات از طریق روش‌های فعال
- انتخاب قالب قصه، افسانه، داستان و شعر برای آموزش
- بهره‌گیری از فیلم، نوار صوتی، لوح فشرده و سایر فناوری‌های آموزشی، رایانه، پوستر و

ماکت

- استفاده از مواد کمک آموزشی مثل مجله، روزنامه، کتاب کمک درسی و...

اصل ۱۴

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت و پرورش خلاقیت و ذوق هنری و ادبی نوجوان باشد.

- پیش‌بینی محتوا بر اساس الگوهای خلاق و فعال
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در کتاب به منظور تقویت قوه خلاقیت و ذوق هنری
- طراحی تمرین‌هایی جهت تقویت روح جست‌وجوگری و کشف و حل مسئله
- بهره‌گیری از گونه‌های متنوع هنری و ادبی با تأکید بر جنبه‌های زیباشناسی و حسی
- استفاده از شعرخوانی، قصه‌خوانی، قصه‌گویی، نقالی، قصه‌سازی و نمایش خلاق
- بهره‌گیری از شیوه‌های خلاق نوشتن و سرودن

اصل ۱۵

برنامه باید زمینه‌ساز رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و تربیتی مناسب در نوجوانان باشد.

راهکارها:

- طرح الگوهای متعالی دینی، ملی و جهانی
- مقاوم‌سازی نوجوانان در برابر آسیب‌های اجتماعی از طریق پیش‌بینی متون و فعالیت‌های

مناسب

- توزیع مفاهیمی مثل مشارکت و همیاری، آینده‌نگری، خودشکوفایی، انتقادپذیری، دوست‌یابی، همدردی با دیگران، کمک به هم‌نوع، اعتماد به نفس، گذشت و فداکاری، خودباوری، مسئولیت‌پذیری و واقع‌بینی در محتوای برنامه

اصل ۱۶

به نقش سازنده زن و مرد به طور مناسب و متناسب در برنامه توجه شود.

- معرفی چهره‌های بزرگ زن و مرد در محتوای برنامه

- بهره‌گیری از آثار چهره‌های بزرگ زن و مرد
- بهره‌گیری از نویسندگان، شاعران و معلمان زن و مرد در تهیه برنامه

اصل ۱۷

موضوعات و مطالب به یک محدوده جغرافیایی محدود نشود.

- استفاده از زبان فارسی معیار
- ارائه تمرین‌هایی برای آشناسازی دانش‌آموزان با زبان و ادبیات و فرهنگ منطقه‌ای و محلی
- توجه به فرهنگ عمومی و ملی در کنار فرهنگ منطقه‌ای و بومی

اصل ۱۸

در برنامه به دانش‌های بشری در تعامل با زبان و ادبیات توجه کافی شود.

- در نظر گرفتن مباحثی پیرامون دانش‌های بشری و دانشمندان مرتبط با دانش ادبی
- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌هایی در این زمینه
- بهره‌گیری از فناوری آموزشی در جهت تقویت و تعمیق مفاهیم این اصل
- بهره‌گیری از نمونه‌های نشان‌دهنده تعامل دانش و ادبیات

اصل ۱۹

به تقویت و تعمیق حافظه دیداری و شنیداری توجه کافی شود.

- بهره‌گیری از تمرین‌های مناسب مانند مقایسه، خاطره‌گویی، شعرخوانی و حفظ شعر مورد

علاقه

- تولید مواد کمک آموزشی مناسب

اصل ۲۰

برنامه، زمینه‌ساز ابراز وجود، بیان احساس و اعتماد به نفس دانش‌آموزان باشد.

- پیش‌بینی درس‌هایی از زبان دانش‌آموز جهت طرح دیدگاه‌ها، عقاید و احساسات
- پیش‌بینی فعالیت‌هایی مانند بازی، نمایش، کار گروهی و روزنامه دیواری برای تحقق این اصل
- پیش‌بینی تمرین‌هایی برای نقد و اظهار نظر درباره فیلم و...

اصل ۲۱

مواد برنامه باید با علایق، سلیقه‌ها و نیازهای دانش‌آموز هم‌سوئی داشته باشد.

- انتخاب متون و داستان‌های جذاب و پرکشش
- توجه کافی و لازم به دنیای نوجوان در کتاب درسی و مواد کمک آموزشی

- توجه به هماهنگی تصاویر با دنیای ذهنی نوجوان
- بهره‌گیری از الگوها، قهرمانان، اسطوره‌ها و شخصیت‌های محبوب نوجوان
- توجه به اصول روان‌شناسی نوجوان در طراحی و سازماندهی برنامه

اصل ۲۲

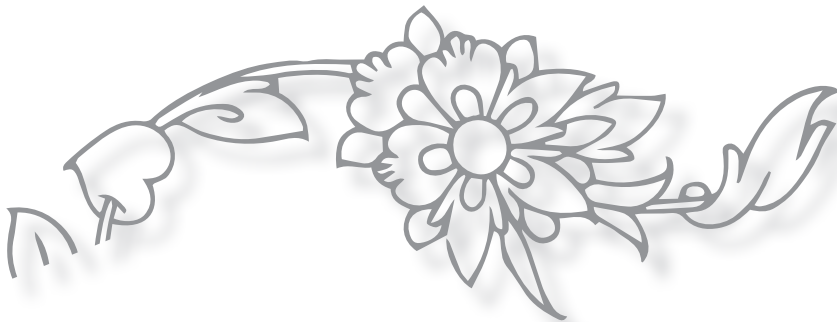
- عناصر و مؤلفه‌های برنامه در عین بنیادین بودن، انعطاف‌پذیر باشد.
- تدوین اهداف برنامه بر اساس ساختار رشته و نیازهای جامعه و دانش‌آموز
- انتخاب سرفصل‌ها و مفاهیم متناسب با اهداف برنامه
- فصل‌بندی محتوا برای تنوع بخشی به برنامه و گنجاندن بخش‌های کوتاه و متنوع در دروس
- بهره‌گیری از تمرین‌های متنوع زبانی، نگارشی، املائی و ...
- پیشنهاد روش‌های تدریس مناسب با برنامه
- استفاده از تمامی امکانات فنی و هنری، فناوری آموزشی و کمک آموزشی
- ارائه فعالیت‌های گوناگون و آزاد برای استفاده در کلاس، کتاب راهنمای معلم و روش تدریس

...

- ارزشیابی بر اساس مصوبات و یافته‌های حوزه سنجش و اندازه‌گیری

اصل ۲۳

- از ادبیات دیگر ملل در کنار ادبیات فارسی استفاده شود.
- بهره‌گیری از نمونه‌های برجسته ادبیات جهان
- بهره‌گیری از ترجمه‌های موفّق و مترجمان معتبر
- بهره‌گیری متعادل از ادبیات کشورهای گوناگون (آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین و ...)

اهداف برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی پایه هشتم

نهم	هشتم	هفتم	پایه ها
			اهداف
»	»	»	تفکر و تعقل :
			استدلال منطقی در مهارت‌های خواننداری
»	»	»	استدلال منطقی در مهارت‌های نوشتاری
»	»	»	توانایی درک معنای متون زبانی و ادبی
»	»	»	شناخت تضادها، شباهت‌ها، تفاوت
»	»	»	مقایسه نوشته‌ها، استخراج پیام‌ها و نکات کلیدی
»	»	»	تفکر در مورد شنیده‌ها، خوانده‌ها و نوشته‌ها
»	»	»	نقد و تحلیل مطالب و مسائل
»	—	—	آفرینش تصاویر ذهنی و خیالی دربارهٔ امور و پدیده‌های زبانی و ادبی
»	»	»	توانایی تعمیم یافته‌های علمی و ادبی زبان فارسی
»	»	»	ایمان، باور و علائق
			باور و ایمان به مفاهیم دینی، تربیتی، اخلاقی و فرهنگی
»	»	»	نگرش مثبت به ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی
»	»	—	علاقه به تحقیق، پژوهش و مطالعه در آثار نظم و نثر ایران و جهان
»	»	»	توجه به جنبه‌های زیبایی شناختی آثار نظم و نثر فارسی
»	»	»	علاقه به زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی
»	»	»	تقویت روحیهٔ زیبا شناختی و تلطیف احساسات
»	»	»	علم
			آشنایی با مفاهیم و موضوعات دینی، ارزشی، انقلابی و اخلاقی
»	»	»	آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر جهان و چهره‌های بزرگ ادبی و فرهنگی معاصر ایران و جهان

»	»	»	آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و تثر چهره‌های ادبی بومی و محلی
»	»	»	آشنایی با واژگان متون زبانی و ادبی دوره معاصر
»	»	»	آشنایی با ساختارهای نحوی زبان فارسی معیار
»	»	»	آشنایی با شیوه‌ها و ابزارهای آفرینش زیبایی سخن
»	»	»	آشنایی با قالب‌های مختلف نوشتاری
»	»	»	آشنایی با کارکردهای مختلف زبان (دستور زبان، ارتباط و...)
»	»	»	آشنایی با تحقیق مطالعه و پژوهش
			عمل
»	»	»	تشخیص نمادهای خطی و دیداری زبان فارسی
»	»	»	تمرکز در خوب نگاه کردن به امور و پدیده‌ها
»	»	»	تمرکز دیداری بر متون زبان و درک معانی
»	»	»	نگاه انتقادی به دیده‌ها و نوشته‌ها
			مهارت گوش دادن
»	»	»	توجه به پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی
»	»	»	دقت و تمرکز در سخن گوینده و تشخیص آهنگ کلام
»	»	»	عادت به درست گوش دادن و دریافت پیام
»	»	—	درک شنیداری انسجام متن
»	»	»	توانایی درک پیام دیگران
»	»	»	توانایی در بررسی شنیده‌ها
»	»	»	تشخیص انواع ساخت واژه در زبان فارسی
»	»	»	توانایی نقد و تحلیل گفته‌ها و شنیده‌ها
سوم	دوم	اول	مهارت سخن گفتن
»	—	—	توانایی سخن گفتن مؤثر، مناسب و روان در برابر جمع با تأکید بر فن بیان
»	»	»	توانایی غلبه بر کم رویی و پیدا کردن اعتماد به نفس
»	»	»	توانایی در به کار بردن زبان فارسی معیار در گفتار

»	»	»	توانایی در طرح افکار و اندیشه‌های خود در قالب گفتار
»	»	»	رعایت باره مهارت‌های آوایی زبان فارسی معیار
			مهارت‌های خواندن
»	»	»	توانایی خواندن متون نظم و نثر همراه با درک معنا
»	»	»	روان‌خوانی گونه‌های مختلف متون زبانی و ادبی
»	»	»	به‌کارگیری رفتارهای مطلوب در خواندن
»	»	»	رعایت سرعت و لحن مناسب در خواندن متون
»	»	»	مشارکت فعال و گفت و گو با دیگران دربارهٔ باره مهارت‌های خواننداری
»	»	»	توانایی به‌کارگیری کارافزارهای خواندن
			مهارت‌های نوشتن
»	»	»	توانایی تبدیل نمادهای صوتی به نوشتاری (املا)
»	»	»	توانایی تبدیل دیده‌ها، شنیده‌ها و خوانده‌ها به نوشته (نگارش)
»	»	»	توانایی درست، خوانا و زیبانی‌نویسی
»	»	»	رعایت نشانه‌گذاری‌ها در متن
»	»	»	توانایی نوشتن خلاق و بدیع (انشا)
»	»	»	رعایت رفتارهای مناسب به هنگام نوشتن
»	»	»	توانایی نوشتن متن‌های ساده
»	—	—	استفاده از آرایه‌های ادبی در نوشتن
			اخلاق
»	»	»	توجه به ارزش‌های اخلاقی، دینی و انقلابی در مهارت‌های زبانی
»	»	»	به‌کارگیری الگوهای اخلاقی بزرگان دینی و ملی
»	»	»	توجه به ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی
»	»	»	رعایت آداب اخلاقی در زندگی فردی و اجتماعی
»	»	»	رعایت اخلاق علمی و پژوهشی در حوزهٔ زندگی فردی و اجتماعی

ساختار کلی کتاب فارسی هشتم

در دوره متوسطه کتاب فارسی با توجه به ساختار رشته و ماده درسی و بر اساس ادامه منطقی برنامه درسی دوره ابتدایی در دو بخش خواندن و نوشتن سازماندهی و تدوین شده است.

- متن درس - تصویر - خودارزیابی - دانش ادبی، زبانی - گفت و گو - فعالیت نوشتاری	درس اول } درس دوم }	- ساختار فصول	} ساختار کتاب فارسی
		* ستایش فصل اول: زیبایی آفرینش	
	فصل دوم: شکفتن فصل آزاد: ادبیات بومی (۱)		
	فصل سوم: سبک زندگی فصل چهارم: نام‌ها و یادها		
	فصل پنجم: اسلام و انقلاب اسلامی فصل آزاد: ادبیات بومی (۲)		
	فصل ششم: ادبیات جهان نیایش		

این کتاب علاوه بر مهارت خواندن، مهارت‌های شنیدن، سخن گفتن، نقد و تحلیل را زیر

پوشش دارد.

توجه:

الف) کتاب با ستایش، آغاز و به نیایش، ختم می‌شود.

ب) در هر فصل، دو یا سه درس آورده شده است.

پ) کتاب شامل هفده درس است.

ت) متون نظم و نثر، به طور متعادل و مناسب توزیع شده است.

ث) در پیشانی هر فصل، جمله یا بیتی زیبا که بیانگر محتوا باشد، آمده است.

ج) به منظور کاهش حجم، روان‌خوانی‌ها یک فصل در میان آمده است.

چ) در این کتاب، دو درس آزاد و تعدادی تمرین تکمیل کردنی پیش‌بینی شده است.

توضیح

- هر درس شامل موارد زیر است:

■ متن درس

■ تصاویر

■ فعالیت‌ها : خودارزیابی، دانش‌های زبانی یا ادبی، گفت‌وگو، فعالیت نوشتاری

۱- متن درس

● درس‌ها به دو روش مستقیم و غیرمستقیم ارائه شده است.

الف) مستقیم : ارائه اطلاعات از سوی دانای کل

ب) غیرمستقیم به کمک قالب‌هایی چون : داستان، خاطره، حسب حال و ...

۲- تصاویر

از تصاویر زیبا، جذاب، پرکشش با رنگ‌آمیزی زنده - همخوان با درون مایه درس - در جهت تقویت فهم و درک محتوا استفاده شده است.

۳- فعالیت ۱ (خودارزیابی)

پرسش‌هایی از متن درس در سه سطح «همگرا، واگرا و بینابین» طرح خواهد شد.

۴- فعالیت ۲ (دانش زبانی و ادبی)

در دانش‌های زبانی و ادبی نکته‌های متن محور بیان می‌شوند. آموزش این نکته‌ها برای درک صحیح و مناسب‌تر متن درس است. دانش‌آموزان در پایه هفتم «فعل» را به عنوان مهم‌ترین بخش جمله شناختند و با برخی از ویژگی‌های آن آشنا شدند. در فارسی پایه هشتم با «گروه اسمی» آشنا می‌شوند که در جایگاه سایر اجزای جمله قرار می‌گیرد.

۵- فعالیت ۳ (گفت‌وگو)

الف) مهارت شفاهی : مهارت‌های زبانی مبتنی بر دانش‌های زبانی و ادبی فعالیت ۲

ب) نقد : توانایی اظهارنظر درباره شخصیت‌های یک داستان، کاربرد واژگان یک نوشته،

زیبایی‌های یک سخن و پیام‌های یک متن

پ) فعالیت ویژه : قصه‌گویی، کتاب‌خوانی، شعرخوانی، نمایش، نقالی و قصه‌سازی

۶- فعالیت نوشتاری

ساختار فعالیت‌های نوشتاری کتاب فارسی هشتم

در پایان هر درس، برای ارزشیابی از آموزه‌های محتوایی متن و دانش‌های زبانی و ادبی معمولاً چهار پرسش مطرح می‌شود که این پرسش‌ها شامل فعالیت‌های املایی، فعالیت‌هایی با محوریت نکته‌های زبانی و ادبی و درک و دریافت از متن درس است.

فعالیت‌های مربوط به نگارش و اهداف آن در کتاب «نگارش» بی‌گرفته می‌شود.

ساختار و محتوا

بررسی ساختار کلی کتاب فارسی هشتم

بر اساس برنامه مدّون، دو بخش برای آموزش فارسی در دورهٔ اوّل متوسطه در نظر گرفته شده است :

الف) بخش «مهارت‌های خوانداری» شامل مهارت‌های شفاهی زبان
ب) بخش «مهارت‌های نوشتاری» شامل مهارت‌های کتبی زبان
هر دو بخش ارزش آموزشی یکسان دارد. مهارت‌های زبانی و ادبی را به طور موازی و مساوی و با آهنگی مناسب و متناسب پیش می‌برند.

این دو بخش در امتداد و استمرار کتاب‌های فارسی بخوانیم و بنویسیم ابتدایی مهارت‌های شفاهی زبان (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن) و مهارت‌های کتبی زبان (املا، فعالیت‌های نوشتاری و نگارش) و مهارت‌های فرازبانی (تفکّر و نقد) را پرورش می‌دهند.
در آموزش، خواندن بر نوشتن، مقدّم است؛ بدین معنا که دبیران گرامی از بخش خواندن آغاز می‌کنند و پایه‌های آن به بخش نوشتن می‌پردازند. اکنون به تبیین جداگانهٔ هر بخش می‌پردازیم :

الف) خواندن

اهداف اساسی :

- ۱- درک متن‌ها و دریافت پیام اصلی آنها
- ۲- توانایی بلندخوانی، صامت‌خوانی و خواندن با لحن و آهنگ مناسب
- ۳- گسترش دایرهٔ دید در خواندن
- ۴- توانایی بحث و بررسی و نقد موضوعات مطرح شده در متن دروس
- ۵- توانایی شناخت و به کارگیری مهارت‌های زبانی
- ۶- به کارگیری کارافزارهای مناسب خواندن (ابزارهای کلامی که به هنگام خواندن به کار می‌آید، کتاب‌گویا و ابزارهای غیرکلامی نظیر حالت چهره و بدن در موقع خوانش متن)
- ۷- تقویت و تلطیف ذوق ادبی

هر فصل دو یا سه درس دارد که تعداد درس‌ها به اهمیت فصل و نیازهای دانش‌آموز بستگی دارد. کتاب، هفده درس دارد.

درس‌های پنجم و یازدهم، درس آزاد (ننوشته) است که دانش‌آموزان با مشارکت و همیاری تهیه خواهند کرد.

در پایان هر فصل، شعرخوانی یا روان‌خوانی آمده است که این شعرها و روان‌خوانی‌ها (روان‌خوانی‌ها داستان‌اند) برای تقویت مهارت خواندن و به عنوان مکمل محتوا و مفاهیم فصل آمده‌اند. شعر و نثر (روان‌خوانی) یک در میان در پایان فصول قرار گرفته‌اند.

حکایت‌ها در بین درس‌ها آمده‌اند. این حکایات از متون کهن برگزیده شده‌اند تا به تعادل و توازن کتاب کمک کنند. شعر خوانی‌ها در پایان فصل دوم و چهارم آمده‌اند. در فصل‌های آزاد ششم (ادبیات بومی) معلم می‌تواند شعر خوانی، روان‌خوانی و یا هر دو را با کمک دانش‌آموزان تولید کند و در این فصل آموزش دهد.

در مجموع به جز فصل‌های آزاد، دو شعر خوانی، چهار روان‌خوانی و پنج حکایت در کتاب هشتم آمده است.

کتاب با ستایش، آغاز و با نیایش پایان می‌یابد که ستایش و نیایش جزء درس و فصل‌ها قرار نگرفته‌اند. این شیوه از سنت‌های ادبی ماست و در کتب گذشته نیز شروع با تحمیدیه (ستایش) و پایان با مناجات (نیایش) مرسوم بوده است. کتاب با واژه نامه، اعلام (اشخاص، آثار و مکان‌ها) و فهرست منابع و مآخذ پایان می‌یابد.

واژه‌نامه بر اساس نظام الفبایی فارسی، واژه‌های دشوار دروس را معنا کرده است. دانش‌آموزان در صورت برخورد با واژه‌ای که معنای آن روشن نیست به این بخش مراجعه خواهند کرد. اعلام (نام‌های خاص و برجسته)، بخش دیگری از کتاب است که به تفکیک نام‌های اشخاص، آثار (کتب معتبر مطرح شده در متن کتاب) و مکان‌ها (نام‌های جغرافیایی در متن کتاب) را توضیح داده است. تفکیک این بخش‌ها برای سهولت مراجعه و دستیابی دانش‌آموز به آنهاست. اعلام نیز مبتنی بر نظام الفبایی فارسی سامان یافته‌اند. فهرست منابع و مآخذ، بخشی از منابعی‌اند که در تألیف به‌طور مستقیم مورد استفاده قرار گرفته‌اند. این فهرست نیز به شیوه متداول ذکر منابع و مآخذ بر اساس نظام الفبایی تدوین و تنظیم شده است.

فَعَالِیَّت‌های هر درس

در پایان هر درس، چهار دسته فَعَالِیَّت با عنوان‌های خودارزیابی، دانش‌های زبانی، ادبی و گفت‌وگو و فَعَالِیَّت‌های نوشتاری دیده می‌شود.

۱- خود/ارزیابی: این فَعَالِیَّت، کلاس را با تعامل میان معلّم و دانش‌آموز، و دانش‌آموز با دانش‌آموز مواجه می‌سازد. اهداف این فَعَالِیَّت عبارت‌اند از:

- ارزشیابی میزان درک دانش‌آموز از مطالب و متن درس
- خودارزشیابی دانش‌آموزان، دانش‌آموز در می‌یابد چه مفاهیمی را دریافت نکرده است و خلأ اطلاعاتی خود را با هم‌کلاسی‌هایش جبران می‌کند.
- تقویت توجه، دقّت و تمرکز حواس
- ارتقای درک شنوایی و مهارت در گفت‌وگو
- گسترش حوزه اطلاعات متن به اطلاعات دانش‌آموزان
- ایجاد فضای تعامل، نقد، همفکری و همیاری علمی

در بخش خودارزیابی معمولاً سه تا چهار پرسش مطرح می‌شود که نخستین پرسش، همگراست (پاسخ‌ها تقریباً یکسان و مربوط به متن درس است و دانش‌آموزان با مراجعه به متن، پاسخ آن را خواهند داد). این پرسش میزان توجه و دریافت دانش‌آموزان را نسبت به متن درس ارزشیابی خواهد کرد. معمولاً پرسش دوم تلفیقی است از همگرا و واگرا (به زبان دیگر هم بخشی از پاسخ را در متن درس می‌توان یافت و هم پاسخ مستلزم اطلاعات بیرونی و گسترده‌تر از متن است). پاسخ به این سؤال صبر، حوصله و زمان بیشتری می‌طلبد. سؤال سوم عمدتاً واگراست (فراتر از متن و برای گسترش و ژرفا بخشیدن به درس است). بدیهی است نباید انتظار پاسخ‌های یکسان داشته باشیم.

در خودارزیابی همیشه یک سؤال مطرح شده، به صورت نقطه‌چین دیده می‌شود. فرصتی است تا دانش‌آموزان و معلّم به طرح سؤال احتمالی دیگر بپردازند. وجود این سؤال به این معناست که می‌توان چند سؤال دیگر مطرح کرد و در صورت عدم ضرورت، حتی از طرح این سؤال پرهیز کرد. نکته بسیار مهم: این سؤال گفتنی و شفاهی است نه نوشتنی؛ بنابراین، به نوشتن در کتاب نیاز ندارد.

نکته مهم دیگر آنکه بخش خودارزیابی کاملاً شفاهی است و نیازی نیست دانش‌آموزان جواب‌ها را در کتاب بنویسند. فَعَالِیَّت‌های نوشتاری مناسب در بخش «نوشتن» به اندازه کافی در نظر گرفته شده است.

توصیه‌های لازم

- ۱- هنگام طرح پرسش، فرصت اندیشیدن، مشورت کردن و گفت‌وگوی دانش‌آموزان فراهم شود.
  - ۲- دانش‌آموزان را تشویق کنید، پاسخ‌های خود را شرح دهند. از پاسخ‌های کوتاه و گفتن «بله» و «خیر» پرهیز کنند.
  - ۳- دانش‌آموزان را آموزش دهید تا پاسخ خود را زمانی بدهند که پرسش به‌طور کامل خوانده شده باشد.
  - ۴- دانش‌آموزان را آموزش دهید، پیش از پاسخ دادن، خوب فکر کنند تا پاسخ دقیق و منسجم بدهند.
  - ۵- از دانش‌آموزان بخواهید علاوه بر پاسخ، نظر خود را درباره سؤال مطرح کنند.
  - ۶- به دانش‌آموزان فرصت دهید تا پاسخ خود را در مراجعه به متن بیابند. این کار باعث مرور متن می‌شود و جز درک معنا، در املا و یافتن شکل درست واژگان مؤثر است.
  - ۷- به دانش‌آموزان آموزش دهید تا در وقت پاسخ‌گویی دیگران سکوت کنند و گوش دهند و احترام پاسخ و پاسخ‌گوینده را حفظ کنند.
  - ۸- تشویق پس از دریافت پاسخ و ایجاد انگیزه برای مشارکت در پاسخ‌گویی بسیار مهم است.
- ۲- *دانش‌های زبانی و ادبی*: دانش‌های زبانی و ادبی، مجال و فرصتی برای طرح مباحث دستوری، نگارشی، ادبی و زبانی و گسترش و ژرفابخشی به دانشی‌اند که دانش‌آموزان در کتاب‌های «بخوانیم» و «بنویسیم» ابتدایی کسب کرده‌اند.
- در طرح این نکته‌ها، تلاش بر آن است تا دانش‌آموز علاوه بر تلاش برای رشد و تقویت مهارت‌های زبانی، نقش فرا زبانی زبان را دریابد، واژه‌ها را درست تعبیر و تفسیر کند، به تشریح و تبیین عناصر زبانی بپردازد، سازمان درونی کلمه‌ها و جمله‌ها را بشناسد و بتواند جمله‌های صحیح دستوری را در گفته‌ها و نوشته‌های خود به کارگیرد.
- شناخت ساختمان نحوی زبان فارسی، روابط هم‌نشینی زبان در زبان فارسی معیار، از دیگر اهداف دانش‌های زبانی است.
- در بخش دانش‌های ادبی، آشنایی با مسائل شعر و نثر، قالب‌های شعری، زیبایی‌های ادبی و آموزه‌های نگارشی برای نوشتن خلاق و آمادگی برای نویسندگی و مهارت‌های آفرینش متن زیبا صورت می‌گیرد.

یکی از نکات بدیع و تازه‌ای که در این کتاب مطرح شده و در آینده استمرار می‌یابد، طرح مباحث مربوط به درک خوانداری و مطالعه است که در بخش‌های روان‌خوانی و پرسش‌های وابسته به آن سازماندهی شده است. در این بخش، دانش‌آموزان باید با مطالعه، درک و تحلیل محتوا و حرکت از مطالعه به سمت پژوهش و تحقیق آشنا شوند.

توصیه‌های مهم

۱- این بخش‌ها باید با درنگ، دقت، طرح مثال‌های بیشتر و با بهره‌گیری از همیاری و مشارکت دانش‌آموزان تدریس شود.

۲- دبیران گرامی باید با پیش‌زمینه‌ها و پیش‌خواننده‌های دانش‌آموزان در سال‌های گذشته آشنا باشند.

۳- تدریس باید زنده، شاداب، لذت‌بخش و به اندازه باشد. منظور از به اندازه، پرهیز از دادن اطلاعات اضافی و انباشتن ذهن و خسته کردن دانش‌آموز است.

۴- تدریس این بخش باید با بخش فعالیت‌های نوشتاری هماهنگ و همراه باشد. آنچه دانش‌آموز در این بخش به صورت شفاهی می‌آموزد، در بخش «فعالیت‌های نوشتاری»، به صورت کتبی و نوشتاری تمرین خواهد کرد.

۳- **گفت‌وگو**: دانش‌آموزان از هم می‌آموزند، به هم می‌آموزانند و به دلیل داشتن زبان مشترک و احساسات نزدیک به هم، بهتر می‌توانند مفاهیم را به هم تفهیم و منتقل سازند.

فعالیت گفت‌وگو، امتداد و استمرار «فعالیت‌های ویژه» در سال‌های دوره ابتدایی است. در این فعالیت، دانش‌آموزان در گروه‌های خود به پاسخ مشترک و مناسب می‌رسند و آن را در کلاس مطرح می‌کنند.

با اندکی دقت در این فعالیت، در می‌یابیم که هدف، تقویت، تعمیق، گسترش و گاه تجسم بخشیدن به آموزه‌های درس است. برای اجرای بهتر این بخش پیشنهاد می‌شود:

۱- دانش‌آموزان در گروه به بحث درباره پرسش بپردازند. درباره دیدگاه‌های هم گفت‌وگو کنند و پس از اتمام بحث - در صورت داشتن فرصت - با گروه مجاور گفت‌وگو کنند.

۲- مجالی برای نمایش‌های کارگروهی فراهم شود. نمایش در ایجاد نشاط، شادابی و انتقال بهتر و پایاتر مفاهیم، مؤثر است. دقت شود از همه دانش‌آموزان بهره گرفته شود و نمایش طولانی نشود.

نمایش، فرصت ابراز وجود و توانایی‌ها و خلاقیت‌هاست. هدایت، سعه صدر و تمرین، لازمه موفقیت در این قسمت است.

شعر خوانی : در فارسی اول تا ششم ابتدایی شعرها به عنوان متن درس به کار گرفته شده بودند. شعرها با عنوان با هم بخوانیم، مکمل مفاهیم درس یا گسترش دهنده مفاهیم فصل محسوب می شدند. عنوان شعر خوانی، جایگزین عنوان با هم بخوانیم، در دوره ابتدایی است. این سروده‌ها گذشته از ایجاد نشاط و شکفتگی روح، زمینه‌ای مناسب برای زبان‌آموزی، شناخت واژگان، آشنایی با ادبیات و فرهنگ، تقویت ذوق و تکیه‌گاه انتقال و طرح مفاهیم، ارزش‌ها و بایسته‌های اجتماعی، اخلاقی، دینی و فرهنگی است.

اشعار همگی امروزی و از شاعران معاصر کشورند. ویژگی‌های دیگر این سروده‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- سروده‌ها با موضوع فصل پیوند دارند.

- ۲- از نظرگاه موسیقی شعری و درون مایه همخوان با متن و ذوق مخاطب‌اند.

- ۳- نمونه‌های کوتاه استفاده شده است تا اجرای آنها در کلاس امکان‌پذیر باشد. بنابراین، گاه ابیاتی از اصل شعر حذف شده است.

- ۴- کوشش بر آن بوده است که سروده‌ها تنوع وزن و مضمون داشته باشند.

- ۵- به تنوع شاعر نیز توجه شده است. معیار انتخاب روایی، زیبایی‌گرایی و همخوانی شعر با موضوع و مخاطب بوده است.

توصیه‌ها و پیشنهادها

- ۱- سروده‌ها را می‌توان در کلاس به صورت گروهی اجرا کرد. هر شعر را می‌توان به یک گروه اختصاص داد تا هم آن را حفظ کنند و هم در کلاس اجرا کنند (حفظ همه شعر الزامی نیست).

- ۲- اجرای گروهی شعر، خود نوعی آموزش همیاری و همکاری و انجام کار به صورت جمعی است.

- ۳- می‌توان از نوار موسیقی مناسب، یا وسایل مناسب موسیقی استفاده کرد تا شعر تأثیرگذارتر شود.

- ۴- از توضیح بیت به بیت شعر پرهیز شود. بهتر است مفهوم و مضمون محوری شعر با گفت‌وگوی دانش‌آموزان روشن شود.

- ۵- بحث در باب نوع شعر و قالب و... لازم نیست.

- ۶- برای درست خوانی شعر می‌توان از نوار یا خوانش دقیق معلم بهره گرفت، تا دانش‌آموزان آهنگ، درنگ، تکیه و تلفظ درست واژه‌ها را دریابند.

- ۷- از سروده‌ها در مناسبت‌ها می‌توان استفاده کرد (با هماهنگی مدیر و مربی مدرسه).

ب) بخش فعالیت‌های نوشتاری

فعالیت‌های نوشتاری برای تقویت مهارت‌های املائی، دستوری و بلاغی و درک و دریافت آموزه‌های متن درس است. این بخش، جزء جدایی‌ناپذیر کتاب خواندن است و باید پایه‌ای آن پیش برود؛ بنابراین، تفکیک تدریس آن یا در نظر گرفتن دبیر جداگانه برای آن هرگز پذیرفته نیست. در این کتاب برای هر درس، حدود چهار یا پنج تمرین در نظر گرفته شده است. تمرین‌ها در مسیری منطقی و منطبق بر آموزش‌های فارسی «خواندن» تدوین و تنظیم شده‌اند. حدود ۶۰ تمرین در این کتاب وجود دارد که برای تحقق مهارت‌های زیر (گاه نیز چند مهارت تلفیقی) در نظر گرفته شده‌اند:

۱- مهارت‌های متنوع املائی

۲- مهارت زبانی و دستوری

۳- مهارت‌های ادبی

۴- مهارت درک مطالب محتوای متن درس

معمولاً نخستین تمرین، ارزش املائی دارد و دانش‌آموزان با مراجعه به متن درس به آن پاسخ می‌دهند.

تمرین‌های دوم و سوم برای تقویت مهارت‌هایی‌اند که در دانش‌های زبانی و ادبی مطرح شده‌اند و تمرین چهارم درک و دریافت دانش‌آموز را از محتوای متن درسی می‌سنجد. در فعالیت‌های «نوشتن» از ظرفیت‌ها و امکانات گوناگون مانند جدول و تصویر بهره گرفته شده است. باید مجالی ایجاد کرد تا دانش‌آموزان آزادانه و با اندیشیدن و مشورت کردن در فضایی پر از نشاط و آرامش به نوشتن بپردازند.

توصیه‌ها و پیشنهادها

۱- به دلیل پیوستگی و ارتباط تنگاتنگ مطالب، همزمانی انجام فعالیت‌ها توصیه می‌شود. اما نکته مهم آن است که تمرین‌های مربوط به دانش‌های زبانی و ادبی، باید پس از تدریس این نکات در کلاس انجام شود.

۲- در نوشتن جدول‌هایی که مربوط به مباحث دستوری است، نظارت و هدایت دبیر لازم است.

۳- ارزشیابی در پایان هر درس، موقعیتی را برای ارزشیابی مستمر فراهم می‌سازد.

کلیاتی مربوط به روان‌خوانی

روان‌خوانی‌ها ساختاری داستانی دارند و برای رشد، گسترش و تقویت مهارت‌های خواندن در پایان فصل‌ها قرار گرفته‌اند. در مجموع چهار (یا پنج با احتساب فصل ادبیات بومی) روان‌خوانی در کتاب فارسی سال هشتم آمده است.

اهداف:

- ۱- رشد و گسترش توانایی خواندن نمادهای نوشتاری و تصویری زبان فارسی
- ۲- توانایی دریافت ارتباط معنایی بخش‌های مختلف یک متن
- ۳- توانایی درک پیام متن
- ۴- توانایی صامت‌خوانی، بلندخوانی و تندخوانی
- ۵- توانایی بررسی محتوای یک متن
- ۶- توانایی به کارگیری شیوه‌ها و لحن‌های مناسب خواندن
- ۷- توسعه و تقویت آداب و عادات پسندیده در خواندن
- ۸- گسترش وسعت دید در خواندن
- ۹- آشنایی با نمونه‌های خوب نثر و نویسندگان ادبیات داستانی
- ۱۰- تعمیق بخشیدن محتوای محوری فصل به کمک قصه و داستان در ذهن فراگیرندگان. زبان و نیز ادبیات، گونه‌ای پیوند دو سویه است. یک سوی آن گوینده (شاعر یا نویسنده) است و سوی دیگر آن، شنونده یا خواننده که گیرنده پیام است. در قلمرو ادبیات، این پیوند از شاعر یا نویسنده آغاز می‌شود و برای تکمیل آن به خواننده‌ای معناآفرین و تصویرساز نیاز است تا با نیروی درک و تخیل و آفرینش ذهن خود، خلق هنری را به پایان برساند؛ از این رو، ارج و شأن «خواندن» در خلق آفرینش ادبی، آن‌چنان برجسته است که فرایند خواندن را یکی از کارکردهای مهم و اثرگذار کنش‌های زبانی در فربه‌سازی اندیشه و رشد و پرورش شخصیت فکری به شمار می‌آورند؛ زیرا «خواندن» یک اثر مکتوب، متن نوشتار را به گفتاری پویا و زنده تبدیل می‌کند که در جریان شکل‌گیری آن، عوامل دیگری نظیر فضای فکری و جهان‌نگری خواننده، زمینه، موقعیت، لحن کلام و... سبب می‌شوند تا معانی و برداشت‌های تازه‌ای از اثر پدیدار شود.

بنابراین، خواندن یک اثر، پیوندی است میان متن و خواننده، به بیان دیگر، خواندن یک عمل تعاملی است که بین عناصر متن و خلاقیت‌های ذهنی خواننده ایجاد می‌شود.

به همین سبب، برخی به دو گونه «خواندن» اشاره می‌کنند :

الف) خواندن پذیرا،

ب) خواندن سازنده.

در جریان خواندنِ پذیرا، خواننده خود را تنها به درک و دریافت جمله به جمله متن، محدود و مقید می‌کند. در این شیوه چون خواننده بیکره کلی متن را نمی‌بیند و به اجزا و پاره‌های نوشته توجه می‌کند، تصویر و ادراک درستی از کلیت اثر نمی‌تواند به دست آورد.

در خواندنِ سازنده، خواننده بر پایه جریان فعال ذهنی خود و دریافت معنا و تصاویر و تخیل حاکم بر فضای کلی اثر، فرایند خواندن را پیش می‌برد و ارتباط ویژه‌ای با متن برقرار می‌سازد. در این شیوه، کنش خواندن یک فعالیت پویا و اثرگذار است.

لحن و شیوه خواندن، مهم‌ترین فرایند هستی‌بخش هر اثر ادبی – هنری است. وقتی خواننده هنگام خواندن، خود را در فضای حسی عاطفی اثر می‌یابد، در واقع با آن همراه و هم حس می‌شود. این ایجاد هم‌سوئی و هم‌حسی با متن سبب می‌شود که خواننده هستی خود را با خلق و خوی و منش قهرمان اثر همراه و یکسان ببیند و در خود دگرگونی و تحوّل احساس کند. تبدیل به دیگری شدن در جریان خوانش یک اثر چونان شناخت حقیقت و هویت خویشتن، با ارزش است. البته ناگفته نماند که کنش خواندن افزون بر کارکرد تعالی‌بخشی و دگرگون‌کننده، ممکن است به سبب آگاهی‌های نادرست و نارسای خوانندگان نه تنها قابلیت‌های زبانی، تصویری و شنیداری متن را آشکار نسازد، با خوانش سطحی و ناقص، ویژگی‌های اثرگذار نوشته را بی‌اثر گرداند.

هویت خواننده هم مسئله‌ای است که باید بدان توجه کرد، هر فرد ویژگی‌هایی دارد و در هر لحظه به فراخور زمان و مکان و فضایی که در آن قرار می‌گیرد، پاره‌ای از آن ویژگی‌ها را به نمایش می‌گذارد. خواندن یک متن هم به عنوان موقعیتی اثرگذار، بخشی از هویت فرد را آشکار می‌سازد.

روان خوانی

بهره‌گیری از قصه و داستان و حکایات آموزنده و سازنده، بهترین وسیله برای غنی‌سازی هدفمند اوقات فراغت و لذت‌بخش و سودمند کردن لحظات فراغت دانش‌آموزان و ابزار بسیار مناسبی برای پرورش مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان است.

خواندن قصه و داستان، عادت به مطالعه و خوگیری با آن را در فراگیرندگان پرورده می‌سازد و باعث رشد کلامی، پویایی ذهن و خلاقیت بیشتر فکر و اندیشه می‌شود و گنجینه‌واژگانی و افق دریافت مفاهیم را در دانش‌آموزان گسترش می‌دهد.

خواندن به گونه‌ای آموزش غیر مستقیم املا نیز هست؛ زیرا دانش‌آموزان در کتاب شکل درست کلمات را می‌بینند، آن تصویر در ذهنشان جای گیر می‌شود و به هنگام نوشتن در منظر دیدگان آنها پدیدار می‌شود. از طریق خواندن نمونه‌های خوب روان‌خوانی، فراگیرندگان با ساختار دستوری صحیح جمله‌ها و ترکیب‌های رایج زبان نوشتاری معیار نیز آشنا می‌شوند و در نتیجه به بسیاری از مهارت‌های مندرج در برنامه زبان آموزش دست می‌یابند.

خواندن کتاب‌های داستانی، ابزار مناسبی برای پرورش استعداد و تخیل و رشد و ساماندهی شخصیت نوجوانان و جوانان است. قصه‌خوانی مجاللی فراهم می‌کند تا بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و خوی و منش پسندیده در دانش‌آموزان درونی و نهادینه شود. آنان با الگوپذیری از قهرمانان و شخصیت‌های داستانی به اصلاح و بازسازی رفتارهای خود می‌پردازند. تخیل موجود در آثار داستانی، سبب پویایی ذهن و خلاقیت تخیل می‌شود و رنج‌های روحی و فشارهای روانی ویژه دوره نوجوانی و بلوغ را در آنان کم‌رنگ می‌کند؛ به همین سبب است که معمولاً نوجوانان آثار داستانی - ادبی را پناهگاه روحی خود می‌بینند و مشکلات رفتاری زندگی و ناکامی‌های اجتماعی خویش را از طریق خواندن این آثار بی‌اثر می‌کنند. بر همین بنیاد باید افزود که رشد و پرورش همه جنبه‌های شخصیتی نوجوانان و جوانان را می‌توان در استمرار خواندن کتاب‌های داستانی یافت.

همچنین زیبایی‌های حسی - عاطفی موجود در کتاب‌ها و نمونه‌های داستانی، حس عاطفی و زیباشناسانه نوجوان را برانگیخته، سبب رشد و پرورش جنبه‌های عاطفی و نگرش آنان می‌شود. با خواندن داستان‌های حکمت‌آمیز، بسیاری از رفتارهای اجتماعی و راه برقراری ارتباط مؤثر را می‌آموزند و به شناخت و کسب تجربه‌های ارجمندی نسبت به جامعه پیرامون و جهان امروز دست می‌یابند و مطالب فراوانی درباره دانش‌های دیگر همچون تاریخ، علوم تجربی، جغرافیا و ریاضیات فرا می‌گیرند. بر پایه آنچه گفتیم، برنامه درسی زبان‌آموزی تأکید بسیاری بر فعالیت کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دارد و توصیه می‌کند که در هر هفته، دانش‌آموزان حداقل یک کتاب را بخوانند و در کلاس در مورد عناصر داستان (شخصیت‌ها، زاویه دید، درون‌مایه، لحن و...) گفت‌وگو کنند. چکیده‌ای از داستان را بازگو و درباره علت و چگونگی رویدادها، اظهارنظر و احساسات خود را بیان کنند. همچنین بایسته است دانش‌آموزان به اطلاعات کتاب‌شناسی، نظیر «نام نویسنده»، «مترجم»، «ناشر»، «سال» و «مکان» نشر هر اثر توجه کنند.

شایسته است در کلاس فضایی فراهم شود تا دانش‌آموزان در گروه‌های چهار یا پنج نفره برای یکدیگر کتاب بخوانند و دیگران پس از گوش دادن، با یکدیگر درباره آن گفت‌وگو کنند.

کلیاتی دربارهٔ دانش‌های زبانی و ادبی

دانش‌های زبانی (دستور زبان)

دستور یا هنجار شناسی زبان، «مجموعهٔ اصول، مفهوما، تعریف‌ها و قاعده‌هایی است که اهل زبان آن را در کودکی به‌طور ناخودآگاه فرامی‌گیرند و از آنها برای فهمیدن سخن دیگران و سخن گفتن استفاده می‌کنند» (حق‌شناس و دیگران، ۱۳۸۷). زبان‌شناسان و دستوریان می‌کوشند تا این مجموعه اصول و قواعد را کشف و توصیف کنند و با عنوان دستور زبان ارائه کنند.

در ابتدای سخن شاید بهتر باشد در مورد ضرورت آموزش دستور بیندیشیم. بسیاری از متخصصان معتقدند وقتی اهل زبان به راحتی سخن می‌گویند و سخن دیگران را درک می‌کنند و به لحاظ رعایت دستور مشکلی ندارند، نیازی به آموزش دستور نیست. از طرفی برخی دیگر بنا به دلایل زیر آموزش دستور را لازم می‌دانند:

■ دستور زبانی که در کودکی فراگرفته می‌شود، ناخودآگاه است و با علم آگاهانه دربارهٔ زبان تفاوت دارد.

■ دستور زبان کودک، دستور زبان گفتاری غیررسمی و گاه عامیانه است؛ حال آنکه در زبان رسمی نوشتاری آموزش دستور اجتناب‌ناپذیر است.

■ پژوهش‌ها حاکی از آن است که درک ساخت جمله در افزایش درک متن بسیار مؤثر است. به عبارت دیگر، وقتی دانش‌آموزان نحوهٔ خرد کردن جمله به اجزای آن را بیاموزند، درک آنها تقویت می‌یابد.

بنا به دلایل یاد شده، در کتاب‌های فارسی متوسطهٔ اول، دستور زبان ارائه شده است، اما از آموزش دستور به شکل سنتی پرهیز شده است. آنچه که در آموزش این بخش بسیار اهمیت دارد، این است که تا حد امکان دستور در بافت زبان آموزش داده شود به طوری که دانش‌آموز ارتباط آن را با زبان درک کند.

مبانی نظری آموزش دستور

مرور تاریخچه دستورنویسی در ایران نشان می‌دهد که نگاه غالب، دستور سنتی است. امروزه، دستور سنتی بنا به دلایل زیر تقریباً کنار گذاشته شده است:

۱- **تجویزی بودن**: یعنی نویسندگان به جای اینکه کوشش نمایند زبان را همچون دستگاہی نظام‌یافته نگاه کنند و قواعد حاکم بر آن را کشف و توصیف نمایند، بنای کار خود را بر امر و نهی بنیاد نهاده و کاربرد صحیح قواعد زبان را متذکر می‌شوند. به همین دلیل، دستور زبان در دستور سنتی به این صورت تعریف می‌شود: «دستور زبان قواعدی است برای درست گفتن و درست نوشتن» (دستور پنج استاد و...). انتخاب واژه دستور در زبان فارسی برای این شاخه از مطالعه زبان، گویای همین نگرش است. در صورتی که دستور زبان، مجموعه قواعدی محدود است که اهل زبان آن را به‌طور ناخودآگاه فرا می‌گیرند و در ذهن خود نگهداری می‌کنند و کار دستورنویس و زبان‌شناس باید توصیف این دانش ناخودآگاه باشد.

۲- **انعطاف‌ناپذیری**: دستورنویسان سنتی گمان می‌کنند در هر مورد فقط یک صورت «درست» وجود دارد و هرچه جز آن باشد، «غلط» است؛ در صورتی که تمایز درست و غلط مشخص و مطلق نیست. در بسیاری از موارد، دو یا چند صورت زبانی می‌توانند درست باشند و به کار روند. تنها ملاک برای تمایز بین درست و غلط، نحوه کاربرد یا استعمال اهل زبان است.

۳- **ابدیت دستور**: یکی دیگر از فرض‌های غلط که اساس کار دستورنویسان سنتی قرار گرفته، این است که زبان تغییر نمی‌کند، یا نباید تغییر کند و اگر دستور زبان جامعی برای یک زبان نوشته شود، می‌تواند برای همیشه معتبر و مستند باشد.

مسلم است که چنین فرضی خلاف ماهیت و کار زبان است؛ چرا که زبان همواره در حال تغییر است و صورت‌های تحوّل یافته، غلط محسوب نمی‌شوند و اگر تغییرات تازه در دستور زبانی که نوشته شده، منعکس نگردد، ناچار کهنه می‌شود و رفته رفته ارزش خود را از دست می‌دهد.

۴- **تحمیل تحولات خارجی به زبان**: دستورهای سنتی فارسی، زیر نفوذ دستور زبان‌های دیگر قرار گرفته‌اند. از این رو، تحولات آنها را به خود پذیرفته‌اند؛ مثلاً به قیاس از زبان عربی، اسم به جامد و مشتق تقسیم‌بندی می‌شود و اسم‌های مشتق را چنین می‌شمرند: اسم فاعل، اسم مفعول و... در صورتی که اشتقاق کلمات در فارسی از راه افزودن پیشوند و پسوند است، نه داشتن ریشه عربی.

۵- در هم آمیختن دستور تاریخی (در زبان) و دستور معاصر (هم زبانی): آنچه درباره گذشته یک زبان صادق بوده، الزاماً درباره وضع امروز آن درست نیست. برای نوشتن دستور زبان معاصر هر زبانی، باید فارغ از علل و سوابق تاریخی مطالعه شود. برای مثال، در فارسی معاصر جزء «همی» برای ماضی استمراری کاربرد ندارد. بنابراین، در دستور زبان معاصر نباید از آن نامی به میان آورد. دستور زبان‌های سنتی، نه توصیف کاملی از گذشته زبان به دست می‌دهند و نه وضع حال آن را به خوبی مشخص می‌کنند.

۶- نداشتن نظریه زبانی: همان‌طور که در ابتدای بحث اشاره کرده‌ایم، دستورهای سنتی بر بنیاد چنین نظریه عمومی قرار نگرفته‌اند. از آنجایی که این دستورها بر مبنای نظریه روشن و صریحی درباره زبان قرار ندارند، ناچار توصیف آنها از ساختمان زبان، آشفته، نامنظم، بریده بریده و در بسیاری موارد نادرست و گمراه کننده است.

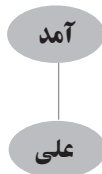
۷- در هم آمیختن زبان و ادبیات: زبان و ادبیات هر یک دستوری مختص به خود دارند و درآمیختن آنها با همدیگر و نیز تدریس دستور زبان به وسیله ادبیات کاری ناشایست و ناجاست. در دستورهای سنتی آموزشی دستور زبان گاهی از طریق شعر صورت می‌گرفت. با توجه به معایب دستور سنتی که ذکر آن رفت، به رویکردهای غالب در زبان‌شناسی توجه می‌کنیم. سه رویکرد اصلی در توصیف زبان عبارت است از: صورتگرایی، نقشگرایی و شناختی. در رویکرد صورتگرایی، زبان خارج از بافت بررسی می‌گردد و با توجه به ساختار صوری توصیف می‌شود. رویکرد نقشگرایی در مقابل، زبان را در بافت خود تحلیل می‌کند و توجه به معنا دارد. رویکرد شناختی به درک مفاهیم زبان در ذهن می‌پردازد. به عنوان مثال، برای درک مفهوم مسافت چه اتفاقی در ذهن می‌افتد.

در آموزش مدرسی برای دستور، دو رویکرد صورتگرایی و نقشگرایی مناسب‌تر است. سال‌ها این دو رویکرد در مقابل یکدیگر قرار داشتند و هر یک بر اصول خود اصرار می‌کردند؛ اما شواهد نشان می‌دهد که در برخی موارد هر دو رویکرد در توصیف زبان به بن‌بست می‌رسند. امروزه بسیاری از زبان‌شناسان معتقدند که برای توصیف زبان، هر دو رویکرد باید به کار گرفته شوند. در آموزش دستور در کتاب اول متوسطه رویکرد صورت - نقش مورد توجه بوده است. به عبارت دیگر، تمرکز بر آموزش زبان در بافت بوده است، اما در موارد لزوم از شکل صوری زبان در آموزش بهره برده شده است. آموزش دستور در دوره متوسطه اول با هدف افزایش درک متن ارائه می‌شود. در پایان مباحث

دانش زبانی، دانش‌آموزان قادر خواهند شد اجزای جمله را مانند قطعات یک جورچین از هم جدا کنند و می‌فهمند جملات چگونه گسترش می‌یابند و منطق قرار گرفتن اجزای جمله در کنار هم چیست. این کار سبب افزایش درک متن دانش‌آموزان می‌شود، پس آموزش دستور به دلیل کاربردی که در تقویت یکی از مهارت‌های زبانی دارد، اتفاق می‌افتد و به هیچ وجه به صورت مجموعه قواعد حفظی ارائه نمی‌شود.

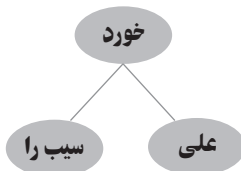
برای آشنایی دانش‌آموزان با اجزای جمله، از نظریهٔ دستور وابستگی^۱ پیروی شده است. در دستور وابستگی، فعل جزء اصلی جمله است که در رأس قرار می‌گیرد و با توجه به ظرفیت خود اجزائی را می‌گیرد و جمله گسترش می‌یابد. به عنوان نمونه، افعالی مانند «آمد، خوابید» یک ظرفیتی هستند و با گرفتن یک جزء گسترش می‌یابند؛ اما فعل خورد دو ظرفیتی است و با گرفتن دو جزء گسترش می‌یابد.

مثال : علی آمد. (فعل یک ظرفیتی)

برای آموزش اجزای جمله از دانش‌آموزان بخواهیم جورچینی را طراحی کنند. مهم‌ترین قطعهٔ جورچین «فعل» است. در آموزش فعل یک ظرفیتی به دانش‌آموزان بگوییم جورچین آنها ظرفیت پذیرش دو قطعه را دارد. این کار بسیار اهمیت دارد؛ زیرا اگر دانش‌آموزی بخواهد برای فعل «آمد» به جای «علی آمد» بگوید «علی از تهران آمد» به او می‌گوییم که این جورچین، قطعات ضروری جمله را نشان می‌دهد، بدون عبارت «از تهران» نیز جمله معنای کاملی دارد. به عبارت دیگر «از تهران» جزء اختیاری جمله محسوب می‌شود.

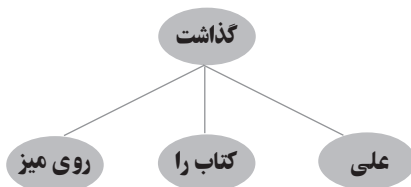
مثال : علی سیب را خورد. (فعل دو ظرفیتی)

۱- برای آشنایی بیشتر، مطالعهٔ کتاب ظرفیت فعل، تألیف دکتر امید طبیب‌زاده، نشر مرکز توصیه می‌شود.

جورچین این جمله، سه قسمتی است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود افعال گذرا و ناگذرا به‌طور غیرمستقیم آموزش داده می‌شود بدون اینکه به صورت یک سری قواعد حفظی ارائه شود. هدف از آموزش افعال گذرا و ناگذرا در اینجا این است که دانش‌آموز، منطق گسترش جمله را بداند نه اینکه قاعده دستوری حفظ کند.

مثال: علی کتاب را روی میز گذاشت. (فعل سه ظرفیتی)

جورچین این جمله، چهار قطعه دارد که با افعال سه ظرفیتی مانند «گذاشت» قطعه متمم نیز به جمله اضافه می‌شود.

اگر به مثال‌های بالا توجه کنیم درمی‌یابیم در رأس نمودار فعل قرار گرفته است و در پایین نمودار صرف نظر از جایگاه آن، اسم آمده است. به عبارت دیگر فرقی نمی‌کند که قطعه جورچین جمله در جایگاه نهاد است یا مفعول، یا متمم، در هر سه جایگاه، اسم ظاهر می‌شود. از طرفی همیشه جمله‌ها به سادگی مواردی که در مثال‌های بالا به آن اشاره شد، نیستند. به مثال زیر توجه کنید:

«شهیدان، ستاره‌های درخشانی که با نور خود، راه هدایت و کمال را روشن نگه می‌دارند، خاک و طن را از دست‌درازی و قیحانه دشمن غاصب مصون داشتند.»

چنان‌که ملاحظه می‌شود به نظر می‌آید تعداد اجزای جمله در این مثال، زیاد باشد؛ در حالی که فعل جمله سه ظرفیتی است و جورچین جمله چهار قطعه دارد.

به منظور شناخت اجزای جملات طولانی و به تبع آن افزایش درک متن، لازم است بدانیم اسم چطور گسترش می‌یابد و ساختمان گروه اسمی چیست. در بخش دانش زبانی فارسی هشتم، به آموزش اجزای گروه اسمی پرداخته شده است تا در نهایت تفکیک اجزای جمله‌های طولانی نیز برای دانش‌آموز میسر باشد.

موارد و مباحث زبانی موجود در کتاب فارسی هشتم بدین قرار است:

۱- یادآوری فعل و...

۲- گروه اسمی، هسته گروه

۳- وابسته‌های اسم، صفت بیانی

۴- وابسته‌های اسم، صفت اشاره و شمارشی

۵- وابسته‌های اسم، صفت پرسشی و تعجبی

۶- وابسته‌های اسم، صفت مبهم

۷- و ...

نکته: نگاهی که در بخش دانش‌های زبانی، در آموزش دستور مطرح می‌شود باید در ارزشیابی نیز دنبال گردد؛ لذا در طرح سؤال از الگوهای زیر استفاده شود.

۱- با کلمه‌های داده شده جمله بسازید.

الف) مشتری / گرفت / فروشنده

ب) معلم / گذاشت / برگه‌های آزمون

۲- جمله‌های به هم ریخته زیر را مرتب کنید.

الف) پارسایی / جوانان / نمی بینید / چرا / و / را / صداقت؟

.....

ب) استعداد / جوشان / است / نیرو / چشمه / و / جوان /.

.....

پ) دختر / دارد / و / میلیون‌ها / جامعه / پسر / ما /.

.....

۳- با کلمه‌های داده شده، جملات را بازنویسی کنید.

الف) استقلال طلبی گاهی نوجوان را ناآرام جلوه می‌دهد. (نشان می‌دهد / شوق یادگیری)

.....

ب) بزرگ‌ترها معمولاً با حسرت و آه از دوره نوجوانی یاد می‌کنند. (سخن می‌گوید / پدر بزرگم)

.....

پ) مطالب آموختنی ما را به سوی خود می‌خوانند. (نوجوان / کتاب‌های خوب)

.....

- ۴- جمله‌های زیر را به اجزای آن تجزیه کنید.
 الف) دخترک شیرینی را از برادر خردسالم گرفت.
 ب) جوان باهوش کتاب را از کتابفروشی خرید.

نهاد	مفعول	متمم	فعل

گروه‌های اسمی جمله‌های بالا را فهرست کنید.

ردیف	گروه اسمی

- ۵- جمله‌های زیر را به اجزای آن تجزیه کنید.
 الف) دانشجوی نابغه، پژوهش‌های گسترده‌ای انجام داد.
 ب) باغبان پیر، گل‌های صورتی را چید.

نهاد	مفعول	متمم	فعل

گروه‌های اسمی جمله‌های بالا را به هسته و وابسته تجزیه کنید.

گروه اسمی		نقطه
صفت بیانی (وابسته پسین)	هسته	

دانش ادبی

مباحث دیگر موجود در نکته‌های زبانی و ادبی مربوط به مسائل ادبی، زبانی و نگارشی است. این نکات عبارت‌اند از:

- ۱- یادآوری دو مقولهٔ زبان و ادبیات، ساختار و محتوای متون و ...
- ۲- تشبیه و ارکان آن
- ۳- واج آرای (نغمه حروف)
- ۴- ادبیات اندرزی یا تعلیمی
- ۵- قالب شعری مثنوی
- ۶- جناس
- ۷- کنایه
- ۸- ردیف
- ۹- ترجمه
- ۱۰- ...

در صورت نیاز به طرح نکته‌ای زبانی، ادبی و ... می‌توان آن را در قسمت دانش‌های زبانی و ادبی درس آزاد (درس ۱۴ و ۱۵) ذکر کرد.

روش‌های یاددهی - یادگیری در برنامه درسی

این برنامه برای آموزش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی، تفکر، گسترش گنجینه لغات، شناخت بهتر محیط و آداب زندگی و ایجاد ذوق ادبی در دانش‌آموزان، روش‌های زیر را مؤثر می‌داند. گفتنی است که روش‌های زیر، جنبه توصیه‌ای و پیشنهادی دارد و مدارس، معلمان و دست‌اندرکاران آموزشی می‌توانند از دیگر روش‌ها و فعالیت‌های متناسب با برنامه نیز استفاده کنند :

۱- روش پرسش و پاسخ

همان‌طور که از نام این روش بر می‌آید، در این روش معلم پرسش‌های مناسبی را تهیه و تدارک می‌بیند و آنها را به گونه‌ای در کلاس به کار می‌گیرد که دانش‌آموزان به سمت اهداف برنامه و درس، هدایت شوند. در این روش، معلم می‌تواند پرسش‌هایی فی‌البداهه نیز برای تکمیل یادگیری طرح کند. نکته مهم این است که مدیریت و هدایت دانش‌آموزان و تنظیم زمان برای پاسخ به پرسش باید مورد توجه باشد. این روش مهارت‌های گوش دادن، گفتن، نقد و تحلیل و حافظه شنیداری و قدرت بیان را تقویت می‌کند؛ در صورتی که از نتایج بحث‌ها هم گزارشی تهیه شود، به تقویت چهار مهارت زبانی خواهد انجامید.

۲- روش بحث گروهی

اگر پرسش و پاسخ از حالت دو طرفه بین معلم و دانش‌آموز یا دانش‌آموز و دانش‌آموز خارج شود و معلم موضوع مشخصی را در کلاس طرح کند، روش بحث گروهی به کار گرفته می‌شود؛ در نتیجه دانش‌آموزان درباره آن اندیشه با هم به مشورت می‌پردازند. این روش از جمله روش‌های فعال و مشارکتی در امر آموزش به‌شمار می‌رود؛ بنابراین، دانش‌آموزان در گروه‌های مختلف طبقه‌بندی می‌شوند و با هدایت معلم به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند. اهمیت این روش با توجه به ماهیت زبان و ادبیات فارسی، زمانی روشن می‌شود که نمایندگان هر گروه، نظر خود را بیان کنند و ضمن گوش دادن به اظهارات دیگر گروه‌ها، به نقد و تحلیل نیز تسلط یابند. گروه‌بندی مناسب، کنترل زمان، هدایت و رهبری گروه‌ها، طرح موضوعات مناسب و... از جمله شرایط اساسی برای به کارگیری این روش است.

۳- ایفای نقش، قصه‌گویی و نمایش خلاق

در دورهٔ اول متوسطه به ویژه در کتاب فارسی به خوبی می‌توان از نمایش و قصه‌گویی، مناسب با سن نوجوانی استفاده کرد. برخی از دروس به گونه‌ای سازماندهی شده‌اند که با هدایت معلم می‌توان مفاهیم مورد نظر را به صورت عینی و محسوس به نمایش گذاشت.

این روش‌ها اگر با بحث و تبادل نظر و ارزشیابی در کلاس توأم شود، می‌تواند عالی‌ترین اهداف آموزش زبان و ادب فارسی را محقق کند. بخشی از این اهداف عبارت‌اند از: ایجاد برقراری ارتباط انسانی و عاطفی، نظم‌بخشی به افکار و گفتار، پرورش قوهٔ تفکر، استنتاج، رشد و شکوفایی خلاقیت و استعدادهای زبانی و ادبی.

۴- روش گردش علمی و مشاهده

در این روش، معلم برای آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با آثار تاریخی و ادبی و زبانی، آنها را به بیرون از کلاس می‌برد تا از نزدیک به مشاهده بپردازند. دانش‌آموزان با توضیح و توصیف دیده‌ها و شنیده‌های خود به صورت گفتاری و نوشتاری به پرورش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی خود نایل می‌شوند. می‌توان از آنها خواست تا گزارش تهیه کنند، یادداشت‌برداری نمایند، اطلاعات به دست آمده را طبقه‌بندی کنند و زیبایی‌های مشاهده شده را وصف نمایند، یا آنها را به تصویر بکشند تا بدین ترتیب، به پاره‌ای از مهارت‌های نگارشی تسلط پیدا کنند.

۵- روش تفکر استقرایی

از آنجا که تفکر، پیوندی ناگسستنی با هر یک از مهارت‌های زبانی و ادبی دارد و در روش استقرایی هم تفکر در روندی متوالی، از آسان به پیچیده، سازماندهی می‌شود؛ لذا استفاده از این روش می‌تواند فرایند یادگیری مؤثری را تا حصول نتیجه در دانش‌آموز ایجاد کند. در جریان تفکر، دانش‌آموزان اطلاعاتی را جمع‌آوری و طبقه‌بندی می‌کنند و به تفسیر و کشف ارتباط بین یافته‌های خود می‌پردازند. از این روش می‌توان در آموزش نکات املائی، انشایی و دستور زبان استفاده کرد.

۶- روش بدیعه‌پردازی

با توجه به اینکه زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً با خلق و آفرینش و تولید اندیشه‌های بدیع ارتباطی نزدیک و تنگاتنگ دارد، از این روش می‌توان برای آموزش انشا و نگارش خلاق استفاده کرد. براساس این روش، دانش‌آموزان با صحبت کردن و گفت‌وگو دربارهٔ موضوع انشا، قیاس کردن، بیان احساسات خود و... به تفکر خلاق و پرورش عواطف دست می‌یابند.

۷- روش حل مسئله

در این روش، مسئله‌ای مطرح می‌شود که می‌تواند از گرفتاری قهرمان قصه آغاز شود. دانش‌آموزان به توصیف و تبیین مسئله پرداخته، راه‌حل یا راه‌حلهایی برای آن پیدا می‌کنند. پس از بحث و گفت‌وگو، معلم نظر خود را دربارهٔ حل مشکل قهرمان داستان ارائه می‌دهد. دانش‌آموزان به بررسی علت وقوع حوادث در قصه‌ها می‌پردازند، ارتباط علی و معلولی وقایع را کشف می‌کنند. ایده‌ها و نظریات مختلف را به یکدیگر مربوط و با هم مقایسه می‌کنند و نتایج داستان‌ها را پیشگویی می‌کنند. مطالب ذکر شده می‌تواند در دو گونهٔ بیانی، یعنی گفتاری و نوشتاری، مطرح شود. در دورهٔ اول متوسطه می‌توان از دانش‌آموزان خواست تا دربارهٔ شنیده‌ها یا خوانده‌های خود به قضاوت و داوری بپردازند.

۸- روش واحد کار (پروژه)

از این روش می‌توان برای آموزش انشا و فعالیت‌های خارج از کلاس استفاده کرد؛ بدین ترتیب که شاگردان بر اساس موضوعات تعیین شده، به صورت گروهی یا فردی به دنبال جمع‌آوری اطلاعات در خارج از کلاس می‌روند، گزارشی تهیه کرده، سپس این گزارش را در کلاس ارائه می‌کنند. موضوعاتی از قبیل سرگذشت شاعران، نویسندگان، شخصیت‌های علمی، اجتماعی و مذهبی می‌تواند برای استفاده از این روش، مورد نظر باشند. این روش برای تقویت حس پژوهش و تقویت مهارت‌های جست‌وجوگری مؤثر است.

۹- روش کارایی گروه

دانش‌آموزان را به گروه‌هایی تقسیم می‌کنند و هر یک از اعضای گروه تکلیف مشخص شده را به طور انفرادی می‌خواند، بعد به سؤال‌های آزمون که در اختیار او قرار می‌دهند، پاسخ می‌دهد و سپس در گروه نیز دربارهٔ پاسخ‌های خود گفت‌وگو کرده، دلایل انتخاب یا رد آن را ارزیابی می‌کنند. در مرحلهٔ بعد، کلید سؤال‌ها در اختیار دانش‌آموز قرار می‌گیرد و اعضای گروه درک عمیقی از بهترین پاسخ به دست می‌آورند. سپس اعضای گروه پاسخ‌های فردی و گروهی را نمره‌گذاری کرده، نمرهٔ مؤثر بودن یادگیری را محاسبه می‌کنند. از این روش در کلاس‌های فارسی و در تدریس حوزه‌های مختلف از قبیل متن درس‌ها، انجام تمرین‌ها، املا و انشا، دستور و آرایه‌ها می‌توان بهره گرفت.

۱۰- روش تدریس اعضای گروه

این طرح، این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درس طی یک دورهٔ زمانی کوتاه با مطالعهٔ گروه، تحت پوشش قرار گیرد. در انتخاب متن مورد تدریس باید در نظر داشت که متن به

بخش‌های مستقل از یکدیگر قابل تقسیم باشد. بخش‌ها نیز از نظر حجم و دشواری باید تقریباً برابر باشند.

دانش‌آموز یک بخش از موضوع تعیین شده را مطالعه می‌کند و سپس با هم‌تاهای خود در گروه‌های دیگر که مسئول بخش مشترکی‌اند دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکال‌های خود تبادل نظر می‌کنند. سپس به گروه خود برمی‌گردند و به ترتیب از اول بخش تا آخر بخش به نوبت تدریس می‌کنند. طرح تدریس اعضای گروه بر دو اصل استوار است: اول آنکه هر یک از شرکت‌کنندگان قسمت متفاوتی از موضوع درسی را که قرار است همه یاد بگیرند، می‌خواند. دوم اینکه هر فراگیرنده می‌تواند به اعضای تیمش درس بدهد؛ بنابراین، هر عضو هم به عنوان معلم و هم شاگرد عمل می‌کند.

زمانی که فراگیرندگان می‌فهمند کارایی گروه مستلزم آن است که هر فرد یک بخش از موضوع را فراگیرد و سپس آن را به دیگران درس دهد، برانگیخته می‌شوند تا با مطالعه بخش تعیین شده و آمادگی کامل برای جلسه کار تیمی به تیم خود کمک کنند. همچنین به آن عضو از تیم که درس می‌دهد کمک می‌کنند تا حد امکان موفق باشد. با این روش، گروه می‌تواند یادگیری‌اش را به حداکثر برساند. طرح تدریس اعضای گروه این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درسی طی یک دوره کوتاه زمانی با مطالعه تیم تحت پوشش قرار گیرد. تقسیم موضوع، به خصوص زمانی مناسب است که هدف آموزشی، مطالعه اجمالی نه عمیق یک قلمرو وسیع باشد.

در انتخاب متن مورد استفاده باید به چند نکته توجه کرد؛ از جمله:

■ متن باید قابل تقسیم به تعداد بخش‌های هماهنگ با تعداد فراگیرندگان در هر تیم (معمولاً سه تا پنج نفر) باشد.

■ این بخش‌ها تقریباً باید از نظر طول برابر و از نظر دشواری قابل مقایسه باشند.

■ هر یک از بخش‌ها مستقل از بخش‌های دیگر قابل فهم باشد. این مورد مهم است؛ چون هر فراگیرنده فقط یک قسمت را مطالعه می‌کند و باید بتواند آن بخش را مستقل از اطلاعات موجود در بخش‌های دیگر درک کند.

■ البته در هر تکلیفی، مطلب باید به اندازه کافی مشکل باشد، تا فراگیرندگان را به چالش بطلبد، ولی نه آن قدر مشکل که آنان را مغلوب کند.

اجرای طرح:

۱- یک بخش از موضوع برای آمادگی هر فراگیرنده تعیین می‌شود. در این مرحله هر فراگیرنده

فقط بخش تعیین شده خویش را دریافت می‌کند. باید اطمینان یافت که فراگیرندگان حقیقتاً مطلب را از یکدیگر و نه از مطالعه تمام بخش‌ها یاد بگیرند. (میزان یادگیری دانش‌آموزان توسط آزمونی که تمام بخش‌ها را در بر می‌گیرد، سنجیده می‌شود).

۲- فراگیرنده قبل از تدریس با همتهای خود که مسئول بخش مشترکی‌اند، دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکالات خود و بهبود روش ارائه، تبادل نظر می‌کنند (فراگیرندگان می‌توانند از ابتدا در جمع همتهای خود بنشینند و رفع اشکال کنند، آن‌گاه به تیم خود برگردند).

۳- وقتی گروه گردهم می‌آید، یک فراگیرنده کار را با تدریس بخش مربوط به خود شروع می‌کند. این عضو تیم مجاز است از هر نوع یادداشت یا کمکی که مجاز شناخته شده، استفاده کند، ولی مستقیماً به متن اصلی رجوع نمی‌کند. دیگر فراگیرندگان می‌توانند سؤال بپرسند، مخالفت کنند، یادداشت بردارند، یا استنتاج نمایند. هر عضو به نوبت یک بخش جدید را ارائه می‌دهد.

۴- در این مرحله، در مورد کل موضوع، آزمونی گرفته می‌شود. این آزمون از قبل آماده شده است و می‌تواند هر نوع آزمونی باشد. این آزمون حاوی تعداد سؤال مساوی از هر قسمت و چند سؤال درک مطلب عمومی مربوط به کل موضوع است.

۵- کلیه سؤال‌ها در اختیار فراگیرندگان قرار می‌گیرد و آنان به آزمونشان نمره می‌دهند و نمرات فردی و معدل نمرات فردی را محاسبه می‌کنند.

فراگیرندگان با استفاده از نمرات فردی می‌توانند میزان فهم خود را از موضوع ارزیابی کنند. همچنین نمرات فردی نشانه‌ای از پیشرفت فرد و یادگیری است. فراگیرندگان باید به نمره خود از آن قسمتی که تدریس را به عهده داشته‌اند، توجه کنند. هرچه اختلاف بین نمرات فرد و معدل کمتر باشد، مهارت‌های تدریسی و یادگیری تولید شده از عمل متقابل تیم بیشتر است.

۶- ارزیابی کارایی تدریس فراگیرندگان با توجه به جدول رسم شده انجام می‌شود.

۷- از فراگیرندگان پرسش‌هایی برای جمع‌بندی مطالب و اطمینان از یادگیری و ارزشیابی نهایی

سؤال می‌شود.

هر عضو تیم را از غیر مؤثر (۱) تا مؤثر (۵) در هر مورد نمره بدهید.

نام نفر ششم	نام نفر پنجم	نام نفر چهارم	نام نفر سوم	نام نفر دوم	نام نفر اول	موارد
						<p>آیا به واقعیت‌ها و اطلاعاتی که ارائه می‌داد، اطمینان داشت؟</p> <p>آیا نکات مهم را در مقایسه با جنبه‌های کم اهمیت‌تر اطلاعات جدا می‌کرد و مورد تأکید قرار می‌داد؟</p> <p>آیا نکات طبق یک روال منطقی و منظم ارائه شد؟</p> <p>آیا هنگامی که مورد سؤال قرار می‌گرفت، اعتماد به نفس داشت؟</p> <p>آیا برای روشن کردن مفاهیم و کسب اطمینان از روی دقت و فهم سؤال می‌کرد؟</p>

۱۱- روش قضاوت عملکرد

در این طرح، کسب درک روشنی از معیارها، آنان را قادر می‌سازد تا کیفیت کار خویش را مورد قضاوت قرار دهند. در این صورت می‌توانند تا حدودی از ارزیابی کارشان توسط دیگران بی‌نیاز شوند. سپس هر شخص، کار خویش را ارائه می‌دهد. اعضای گروه، کار هر فرد را با دیگری و با معیارهایی که فراگرفته‌اند، مقایسه می‌کنند. هر فرد، انتقادهایی را که به کارش شده است، دریافت می‌کند؛ مثلاً معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا ویژگی‌های یک شعر خوب را بیان کرده و جمع‌بندی کنند. پس از بیان دیدگاه‌های مختلف توسط گروه‌ها، معلم معیارهای علمی را ارائه می‌دهد و بدین ترتیب، آنها عملکرد خود را مورد تجدید نظر و ارزیابی قرار می‌دهند.

۱۲- روش روشن‌سازی طرز تلقی

اولین مرحله در روشن‌سازی طرز تلقی، به فراگیرندگان کمک می‌کند تا آنان با پاسخ دادن به یک سؤال یا تکمیل یک جمله، طرز تلقی خود را ارزیابی کنند، سپس فراگیرندگان دور هم جمع می‌شوند تا این طرز تلقی را مورد بررسی قرار دهند و به کمک شرایط شناخته شده و اطلاعاتی که در اختیار دارند، روی بهترین طرز تلقی به توافق برسند؛ سپس هر فرد پاسخ خود را ارائه می‌دهد تا مورد ارزیابی قرار گیرد. طرز تلقی افراد پس از بحث نیز مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا مشخص شود که آیا تغییری رخ داده است یا خیر؟ بنابراین، این روش، فراگیرندگان را قادر می‌سازد که کشف کنند: آیا طرز تلقی‌شان بر یک پایه محکم از حقایق، اطلاعات و منطق، استوار است؟

۱۳- روش بلندخوانی

بلندخوانی در شروع خواندن، روشی مؤثر است؛ زیرا در آن از دو فرایند ادراکی، یعنی تمیز شنیداری و تمیز بصری استفاده می‌شود. اما در دوره اول متوسطه با توجه به آموزش‌های دوره ابتدایی و ویژگی‌های شناختی دانش‌آموزان بهتر است از شیوه‌های مختلف صامت‌خوانی استفاده شود. این روش برای تندخوانی و مطالعه صحیح مفید است.

۱۴- روش صامت‌خوانی، روش‌هایی که در زیر می‌آید بیشتر مبتنی بر صامت‌خوانی اند:

۱۴-۱- دقیق‌خوانی: در این نوع خواندن، دانش‌آموز به درک کامل متن خواندنی و نگهداری آن به طور منظم در حافظه می‌رسد. او به افکار اصلی نویسنده پی می‌برد و به ارتباط بین مطالب می‌پردازد، خلاصه متن را بیان می‌کند و از آن نتیجه‌گیری می‌کند. معلم برای سنجش این نوع خواندن صامت می‌تواند سؤالاتی از متن بپرسد که مفاهیم متن را مورد سنجش قرار دهد.

۱۴-۲- خواندن تجسمی: هدف از این نوع خواندن درک عمیق‌تر، تحریک حس کنجکاوی و مشارکت فعالانه در مطالعه است. برای رسیدن به اهداف مذکور، لازم است قبل از مطالعه، سؤالاتی از بین متن انتخاب شود تا از طریق ذهن دانش‌آموز به هنگام مطالعه به سمت یافتن پاسخ‌ها هدایت شود.

۱۴-۳- خواندن انتقادی: در این روش، دانش‌آموزان متن درس را مطالعه کرده، سپس درباره ویژگی‌های متن و نوع نوشته و سبک نویسنده یا شاعر و قالب درس بحث و گفت‌وگو می‌کنند و در پایان، نظر نهایی خود را نسبت به متن خوانده شده ارائه می‌دهند.

در این روش، دانش‌آموز به تجزیه و تحلیل مطالب، ارزش‌گذاری و قضاوت درباره مطالب و برقراری ارتباط بین جوانب مختلف آنها می‌پردازد.

۱۴-۴- خواندن التذازی: خواندن برای درک زیبایی‌ها، روش مؤثری برای پرورش حس زیبایی‌شناسی و تقویت ذوق ادبی است. بهتر است دانش‌آموز بیشتر به دنبال یافتن زیبایی‌های موجود در نثر و شعر باشد؛ مانند: یافتن آرایه‌های ادبی مثل تشبیه، ضرب‌المثل، وزن و قافیه، موسیقی موجود در شعر و... .

با توجه به اینکه یکی از اهداف آموزش زبان و ادبیات فارسی تلطیف عواطف و التذاذ ادبی است، در متون هنری و ادبی مانند اشعار برتر و متن‌های تأثیرگذار داستانی و ادبی به این نوع خواندن تأکید می‌شود. معلم می‌تواند به تناسب سرفصل‌ها و عناوین دروس قطعات زیبایی به نظم و نثر را انتخاب کرده و در کلاس با لحن و آهنگی مناسب بخواند. در این نوع خواندن، درک مطلب هدف نیست؛ بلکه باید متونی ارائه شود که التذاذ و پرورش ذوق ادبی عملی شود.

الگوی تدریس چیست؟

الگوی تدریس، چارچوب ویژه‌ای است که عناصر مهم تدریس در درون آن قابل مطالعه است و شناخت و آگاهی از عناصر و عوامل مذکور می‌تواند معلّم را در اتخاذ روش‌های مناسب تدریس، کمک کند. تدریس، یک فرایند است و چنان‌که گفتیم عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند، پس معلّم باید چارچوب کوچکی از فرایند تدریس را به عنوان الگو انتخاب کند. دو نمونه از الگوهای تدریس عبارت‌اند از:

(۱) الگوی پیش‌سازمان‌دهنده

(۲) الگوی حل مسئله

الگوی عمومی تدریس

این الگو نخستین بار توسط رابرت گلنر در سال ۱۹۶۱ مطرح شد و بعدها راجر رابینسون در سال ۱۹۷۱ تغییراتی در آن به وجود آورد. این الگو در عین سادگی، فرایند تدریس را به خوبی توصیف می‌کند و به معلّم در سازمان دادن فرایند تدریس کمک می‌کند.

در الگوی عمومی تدریس، فرایند تدریس را می‌توان به پنج مرحله تقسیم کرد:

مرحله اول: تعیین هدف‌های تدریس و هدف‌های رفتاری؛ معلّم قبل از تدریس، اطلاعات مفاهیم، اصول و سایر مطالب و محتوای درس را به صورت هدف‌های کاملاً صریح و روشن مشخص می‌کند.

مرحله دوم: تعیین رفتار ورودی (آموخته‌های گذشته...) و ارزشیابی تشخیصی (تعیین توانایی‌های فراگیرندگان) که همان تشخیص میزان آمادگی فراگیرندگان است.

مرحله سوم: تعیین شیوه‌ها و وسایل تدریس؛ در این مرحله معلّم باید شیوه‌ها و وسایل تدریس خود را با توجه به مفاهیم درس، شرایط و امکانات و ویژگی‌های فراگیرندگان انتخاب کند.

مرحله چهارم: سازماندهی شرایط و موقعیت آموزشی؛ معلّم باید بتواند با ابتکار و خلاقیت، حداکثر استفاده را از امکانات موجود، در امر تدریس و تحقق هدف‌های آموزشی به کار ببرد.

مرحله پنجم: ارزشیابی و سنجش عملکرد؛ مرحله نهایی این الگو به ارزشیابی میزان یادگیری

شاگردان پس از پایان تدریس اختصاص دارد.

الگوی پیش سازمان دهنده

«پیش سازمان دهنده» یک مطلب یا مفهوم کلی است که در مقدمه تدریس می‌آید، تا مبحثی را که به شاگردان ارائه می‌شود، با مباحث پیشین همان درس مربوط سازد و در عین حال پایه‌ای برای ارتباط مفاهیم بعدی با مفاهیم پیشین شود و شاگرد بتواند تمام مباحث درس را به صورت یک ساخت منظم و سازمان یافته در ذهن خود جای دهد.

ویژگی‌های الگوی پیش سازمان دهنده

۱- مراحل اجرای الگوی پیش سازمان دهنده: گام اول در این الگو، مطالب کلی یا پیش سازمان دهنده است. گام دوم، ارائه مطالب و مفاهیم درس جدید است. در گام سوم، باید مثال‌ها و نمونه‌هایی برای تفهیم بیشتر مطالب جدید آورده شود و سرانجام مثال‌ها باید به گونه‌ای ارائه شود که با مفهوم پیش سازمان دهنده مرتبط شوند. مثلاً معلمی می‌خواهد اندام‌های تولیدمثل گیاه را درس بدهد، او درس را مستقیماً از خود موضوع شروع نمی‌کند؛ بلکه درس را با این مفهوم که «تمام جانداران پریاخته برای بقای نسل، تولیدمثل می‌کنند.» آغاز می‌کند؛ پس از یادآوری و تشریح چگونگی تولیدمثل در جانداران، موضوع درس جدید، یعنی پرچم و مادگی را - که اندام‌های تولیدمثل گیاهان اند - تشریح می‌کند و پس از تشریح درس جدید، پرچم و مادگی چند گل معروف و آشنا را مستقیماً یا به وسیله اسلاید نشان می‌دهد.

معلم در بیان تولیدمثل جانداران، سعی می‌کند با استفاده از اطلاعات و آگاهی‌های شاگردان، فهم مطالب جدید را آسان سازد؛ زیرا شاگردان در جلسات گذشته با مفاهیم تولیدمثل جانداران آشنا شده‌اند. در واقع او با بیان تولیدمثل جانداران، پایگاهی ذهنی برای فهم درس جدید در ساخت شناختن شاگرد ایجاد می‌کند. این پایگاه، نقش پیش سازمان دهنده را به عهده دارد.

۲- چگونگی کنش و واکنش معلم نسبت به شاگردان در الگوی پیش سازمان دهنده:

معلم نقش ارائه کننده مفاهیم پیش سازمان دهنده و مطالب درسی را دارد و شاگردان، دریافت کننده و پذیرنده مطالب درسی اند. معلم باید برای ارائه مطالب درسی مناسب‌ترین پیش سازمان دهنده را انتخاب کند و معلم باید مطمئن شود که دانش آموزان آن پیش سازمان دهنده را درک کرده‌اند و می‌توانند آن را با مطالبی که بعداً عرضه می‌شود، ربط دهند.

معلم می‌تواند برای فعال تر کردن شاگردان از وسایل مختلف آموزشی کمک بگیرد و باعث

برانگیختن ذهن و توجه آنان شود. همچنین با مطرح ساختن پرسش‌هایی، دانش‌آموزان را به اندیشیدن دربارهٔ مطالب درس تشویق کند. جهت ارتباط، از طرف معلم به شاگرد یا شاگردان است.

۳- روابط میان گروهی در الگوی پیش‌سازمان‌دهنده: در این الگو، به علت یکسویه بودن جهت انتقال، اطلاعات از معلم به دانش‌آموزان منتقل می‌شود و در نتیجه، امکان کشف و جست‌وجوی مفاهیم برای دانش‌آموزان محدود می‌شود.

در این الگو، معلم با فرد فرد فراگیرندگان یا کل آنها ارتباط پیدا می‌کند، ولی این ارتباط یک‌طرفه است؛ یعنی دانش‌آموزان معمولاً با او و با یکدیگر ارتباط ندارند، در واقع معلم بر کلاس مسلط است. برای افزایش روابط میان گروهی، معلم می‌تواند با طرح پرسش‌هایی راهنمایی‌کننده، فراگیرندگان را به شرکت در بحث‌های کلاس علاقه‌مند کند و از این راه، امکان ارتباط بیشتر آنان را با یکدیگر فراهم سازد.

۴- شرایط و منابع لازم در الگوی پیش‌سازمان‌دهنده: در این الگو، معلم و کتاب و کلاس درس فقط منابع و شرایط آموزشی‌اند. شرط اصلی به کاربردن این الگو، وجود معلمی است که از روش‌ها و شگردهای مناسب برای تدریس، طبق الگوی پیش‌سازمان‌دهنده آگاهی داشته باشد.

امتیازات و محدودیت‌های این الگو

الگوی پیش‌سازمان‌دهنده در نظام‌های آموزشی فقیر که معلمان با تجربه، ولی امکانات آموزشی محدود دارند، الگوی مناسبی است. از یک زمان آموزشی محدود می‌توان استفاده کرد تا گروه کثیری از شاگردان با کمترین امکانات آموزشی درس را یاد بگیرند. «پیش‌سازمانده» الگوی خوبی برای دروس نظری است.

در این الگو چون معلم تصمیم‌گیرندهٔ فعالیت آموزشی است، دانش‌آموزان در فعالیت آموزشی نقشی ندارند.

در چنین الگویی، محتوا با زندگی واقعی دانش‌آموزان چندان ارتباطی ندارد؛ به همین دلیل، اگر آنان مواد مورد نظر را آموختند و امتحان دادند، هدف آموزشی تأمین شده است. و همچنین در این الگو به مسائل روانی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان کمتر توجه می‌شود و رضایت خاطر آنان چندان مورد توجه نیست.

فراورده‌های چنین نظامی، قادر نیستند آموخته‌هایشان را در زندگی واقعی به کار گیرند.

الگوی حل مسئله

دانش آموزان در یادگیری از طریق حل مسئله، با بهره‌گیری از تجارب و دانسته‌های پیشین خود، دربارهٔ رویدادهای محیط خود می‌اندیشند تا مشکلی را که با آن مواجه شده‌اند به نحو قابل قبولی حل کنند.

مدرسه مطابق الگوی حل مسئله، دانش آموزان را در وضعی قرار می‌دهد که بتوانند فرضیه‌های خود را از راه پژوهش و کاوش و به مدد شواهد موجود و گردآوری شده، بیازمایند و شخصاً از آنها نتیجه‌گیری کنند و ضمن رسیدن به هدف موردنظر، از روش‌های دانش‌اندوزی و جمع‌آوری اطلاعات نیز آگاه شوند. در الگوی حل مسئله، شاگرد محور فعالیت است و اطلاعات علمی مستقیماً به او انتقال داده نمی‌شود. معلم با طرح مسئله، شاگرد را به فعالیت وامی‌دارد و در جهت حل مسئله، او را راهنمایی می‌کند، روابط میان گروهی بین شاگردان وجود دارد و انتقال دو سویه (بین معلم و شاگرد) است و شرایط و منابع آموزشی منحصر به کلاس و کتاب درسی نیست. الگوی حل مسئله به زمان، مکان، امکانات و معلمان با تجربه نیازمند است.

مراحل اجرا در الگوی حل مسئله

کلاس به گروه‌های پنج یا شش نفره تقسیم می‌شود :

- ۱- یک مسئله طرح می‌شود (مسئله باید پاسخ‌پذیر و حل آن برای شاگردان امکان‌پذیر باشد).
- ۲- دانش‌آموز با کمک و هدایت معلم، اطلاعات مورد نیاز را از طریق مطالعه و مشاهده گردآوری می‌کند.
- ۳- شاگرد راه‌حل‌های احتمالی را حدس می‌زند و فرضیه‌سازی می‌کند. در این مرحله شاگرد ناگزیر است به تفکر بپردازد.
- ۴- آزمایش فرضیه صورت می‌گیرد. برای آزمایش فرضیه، شاگرد باید اطلاعات و شواهد موجود را تحلیل کند و عواملی را که به پذیرش یا رد فرضیه منجر می‌شوند، مشخص کند (در صورت نیاز، معلم اطلاعات زمینه‌ای در اختیار شاگرد قرار می‌دهد).
- ۵- نتیجه‌گیری، اساس این الگوست و شاگرد باید پیش‌بینی کند که نتایج به دست آمده چقدر و تا چه اندازه به موارد جدید قابل تعمیم است و اینکه او دانش به دست آمده را در حل مسائل به کار گیرد. در این الگو، همهٔ شاگردان با همدیگر و نیز با معلم در ارتباط‌اند و نقش معلم، نقش مشاور و راهنماست.

عوامل مورد توجه در یادگیری

یادگیری تغییرات نسبتاً ثابت و پایداری در رفتار بالقوه فرد بر اثر تجربه است.

عواملی که در یادگیری باید مورد توجه قرار گیرد، عبارت اند از :

۱- آمادگی از نظر جسمی، عاطفی و عقلی؛

۲- انگیزه و هدف : انگیزه از لحاظ تأثیر همیشه به هدفی توجه دارد؛ و میل و رغبت شاگرد

به آموختن و نیمی از وظایف معلم ایجاد رغبت در دانش‌آموزان است و هدف به فعالیت انسان جهت و نیرو می‌دهد.

۳- تجارب گذشته : یک فرد زمانی می‌تواند مفاهیم و مسائل جدید را درک کند که مفهوم

و مسئله جدید با ساخت شناختی او مرتبط باشد.

۴- موقعیت و محیط یادگیری : امکانات محیط آموزشی، اعم از نیروی انسانی و تجهیزات،

وضع اجتماعی و اقتصادی خانواده، نگرش والدین و مرئیان نسبت به تحصیل و آموزشگاه و عوامل محیطی دیگر بر کیفیت و کمیت یادگیری دانش‌آموزان مؤثر است.

۵- روش تدریس معلم : به لحاظ اهمیت نگرش و روش تدریس معلم در فرایند فعالیت‌های

آموزشی، این امر بر روند یادگیری مؤثر است.

اگر معلم به نظریه‌ها و اصول یادگیری آشنا نباشد و تدریس را فقط انتقال واقعیت‌های علمی بداند

و تجارب یادگیری را منحصر به حفظ کردن مطالب نوشته در کتاب تصور کند، به طور مسلم در تقویت کنجکاوی و پرورش استعداد و تفکر علمی شاگردان چندان موفقیتی به دست نمی‌آورد.

۶- رابطه کلّ و جزء : مطالعه جزئیات بدون در نظر گرفتن رابطه آنها با هم و همچنین رابطه

آنها با کل موجب پرباشی فکری می‌شود.

۷- تمرین و تکرار : تأثیر تمرین و تکرار در کل فرایند یادگیری و حیطه‌های مختلف آن و به

ویژه در حیطه روانی حرکتی انکارناپذیر است. اما باید شرایط و ویژگی خاصی داشته باشد؛ از جمله باید منظم و مرتب و در شرایط طبیعی و واقعی انجام پذیرد.

۸- احساس نیاز : شاگرد باید از ناکافی بودن دانش و مهارت‌های فعلی خویش آگاه شود، تا

با انگیزه و رغبت بیشتر به تحصیل پردازد.

۹- داشتن تصور روشن از دانش‌ها و مهارت‌ها : اگر دانش‌آموز بداند که یادگیری جدید

او به چه دانش و مهارتی منتهی می‌شود، یادگیری برای او هدفدارتر می‌شود. در اینجاست که نقش

هدف‌های رفتاری ظاهر می‌شود. در این رابطه معلم باید هدف‌های رفتاری هر درس را با دقت بیان کند و دانش‌آموزان را از تغییراتی که بر اثر آموختن در دانش و مهارت آنان حاصل می‌شود، آگاه گرداند.

۱۰- آگاهی از پیشرفت: معلم باید دائماً دانش‌آموز را از میزان پیشرفت او در درس مطلع گرداند؛ زیرا دانش‌آموز هنگامی که احساس کند در حال پیشرفت است برای ادامه یادگیری شوق و انگیزه بیشتری می‌یابد.

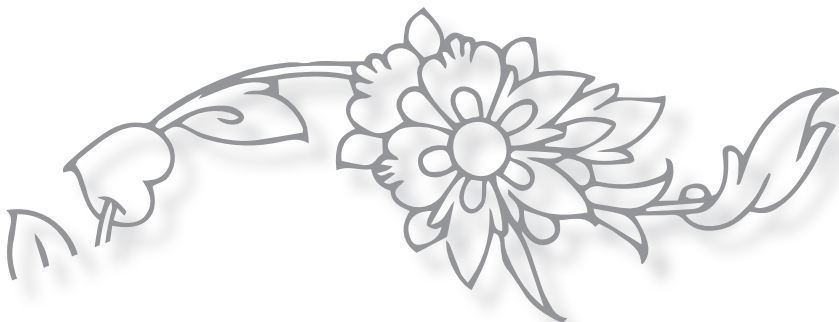
۱۱- توجه مقدمه ادراک، یادگیری و تفکر: تدریس یک فعالیت است، فعالیتی آگاهانه که بر اساس هدفی خاص و بر پایه وضع شناختی فراگیرندگان انجام می‌گیرد. در هر صورت، اگر یادگیری را «تغییر در رفتار فراگیرنده بر اثر تجربه» بدانیم بدون شک فعالیتی که موقعیت را برای کسب تجربه آسان کند و تغییر لازم را سبب شود، تدریس نام دارد و در نتیجه، عمل تدریس یک سلسله فعالیت‌های مرتب، منظم، هدفدار و از پیش طراحی شده است.

عوامل مؤثر در تدریس

تدریس فرایندی است و عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند.

عواملی همچون شخصیت معلم، زمینه‌های علمی و تجربی او، زمینه در روابط اجتماعی و خانوادگی دانش‌آموزان، زمینه‌های علمی و ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان، اهمیت موضوع درس، قوانین و مقررات نظام آموزشی و به طور کلی جامعه‌ای که معلم و شاگرد در آن زندگی می‌کنند در کیفیت تدریس معلم تأثیرگذارند.

باید در نظر داشت معلم در ایجاد موقعیت مناسب یادگیری، قادر به تغییر و کنترل بسیاری از عوامل نیست. اما تا حدی می‌تواند با تعیین هدف‌های صریح اجرایی و اتخاذ الگو و روش‌های مناسب تدریس و تهیه و به کارگیری تجهیزات لازم و ایجاد نوعی ارتباط سالم با دانش‌آموزانش، کیفیت تدریس خود را دستخوش تحول کند.

ارزشیابی در برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی اول متوسطه

شیوه نامه ارزشیابی درس فارسی، املا و نگارش

پایه های هفتم و هشتم دوره اول متوسطه

مقدمه

ارزشیابی یکی از عناصر بسیار مهم برنامه درسی است که تنها به پرسش های کلاسی یا آزمون های پایانی محدود نمی شود. وقتی که محصول برنامه درسی به شکل بسته آموزشی در اختیار مخاطبان و مجریان قرار گرفت، انتظار می رود معلمان به منظور اطمینان از میزان تحقق اهداف برنامه، از آزمون ها و شیوه های متنوع، برای ارزشیابی استفاده کنند. پیشنهاد می شود در انتخاب شیوه های ارزشیابی، اصول زیر رعایت شود:

۱- شیوه ارزشیابی باید با اهداف آموزشی و سایر عناصر برنامه، متناسب باشد و معلوم کند که هریک از شیوه ها و مهارت ها چه دانش، مهارت و نگرشی را می سنجد.

۲- شیوه ارزشیابی باید با رویکرد برنامه تناسب داشته باشد؛ مثلاً در برنامه ای که فعالیت محور و مهارتی است، شیوه های ارزشیابی در عین توجه به فرایند آموزش، نتیجه و میزان کسب مهارت آموزشی را نیز مورد توجه و سنجش قرار می دهد.

۳- شیوه انتخاب شده، نسبت به سایر شیوه ها، کارایی بیشتری داشته باشد.

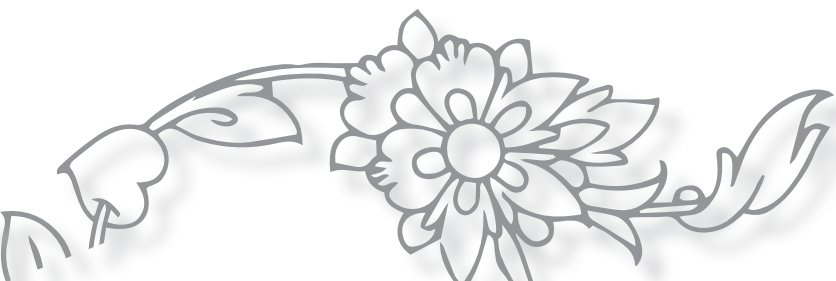
۴- به تناسب ماهیت اهداف و سایر عناصر برنامه از شیوه های متنوع، استفاده شود.

برای ارزشیابی از میزان تحقق اهداف برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه، جهت گیری های متنوعی قابل طرح است. در این برنامه، با توجه به اصول و مبانی آموزش زبان و ادبیات فارسی و نیز اهمیت برخی روش های ارزشیابی در این درس به اصول زیر تکیه و تأکید می شود :

- ۱- ارزشیابی از مهارت های خوانداری زبان
  - ۲- ارزشیابی تلفیقی از مهارت های نوشتاری زبان
  - ۳- ارزشیابی از فرایند آموزش و فعالیت های دانش آموزان
  - ۴- ارزشیابی مستمر (تکوینی) در کنار ارزشیابی پایانی
- با توجه به ماهیت برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی و نیز نوع ارزشیابی حاکم بر آموزش، برای ارزشیابی این درس، روش های زیر پیشنهاد می شود :

- ۱- آزمون کتبی
  - ۲- آزمون شفاهی
  - ۳- مشاهده رفتار
- برای استفاده درست از روش های فوق و رعایت رویکردهای ارزشیابی در این برنامه، از ابزارهای زیر می توان بهره گرفت :

- ۱- آزمون کتبی شامل سؤالات تکمیل کردنی، پاسخ کوتاه، انشایی و... از ریز مهارت های نوشتاری
- ۲- آزمون شفاهی شامل پرسش های شفاهی از مهارت های گوش دادن، سخن گفتن، خواندن، درک متن و ریز مهارت های خوانداری (لحن، تکیه و...)
- ۳- چک لیست، ابزار اندازه گیری عملکرد دانش آموز در مهارت های ارتباطی، توانایی های ذهنی، شرکت در فعالیت های گروهی و مهارت های شفاهی زبان

جدول ساعات و مواد درسی زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

نوع آزمون و ارزشیابی	مواد درسی	ساعات	
شفاهی - کتبی	۱) خواندن فارسی و درک متن	۲	۴
کتبی	۲) املا ی فارسی		
کتبی	۳) نگارش	۲	

ارزشیابی آزمون‌های مستمر و پایانی درس‌های فارسی و درک متن (مهارت خواندن و کاربرد ریزمهارت‌های خوانداری)، املا (مهارت درست‌نویسی و توانایی تشخیص شکل‌های صحیح نوشتاری) و درس نگارش، به شرح زیر است :

۱- خواندن فارسی و درک متن : شفاهی - کتبی (۲۰ نمره)

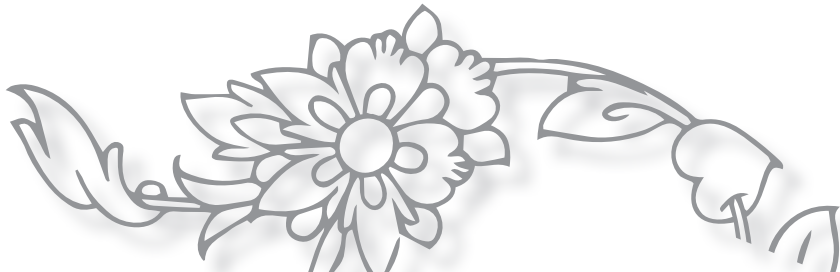
ارزشیابی تکوینی : ۲۰ نمره : شفاهی : آزمون تکوینی (مستمر) می‌تواند شامل موارد زیر

باشد :

روخوانی متن با رعایت آهنگ و لحن مناسب آن، درک مطلب، خودارزیابی، دانش‌های زبانی و ادبی، کارگروهی و مشارکت در گفت‌وگو، حفظ شعر، مطالعه و کتاب‌خوانی و پژوهش، توانایی در سخنوری و فن بیان، پاسخ به فعالیت‌ها و تمرین‌ها، شعرخوانی و روان‌خوانی.

یادآوری : نمره هر یک از ریز مواد بالا، به تشخیص معلم و متناسب با فرایند آموزش و شرایط

کلاس و درس تعیین می‌شود.

ارزشیابی پایانی : ۲۰ نمره : کتبی

نمره گذاری درس ادبیات فارسی پایه هفتم و هشتم دوره اول متوسطه

شهریور	پایانی نوبت دوم		پایانی نوبت اول	موضوع
	نیمه دوم کتاب	نیمه اول کتاب		
۶	۴	۲	۶	معنای شعر و اثر
۲	۱/۵	۰/۵	۲	شناخت و معنای واژه
۴	۳	۱	۴	درک متن
۳	۲/۵	۰/۵	۳	دانش های زبانی و ادبی
۳	۲	۱	۳	خودارزیابی
۲	۲	—	۲	حفظ شعر
۲۰	۲۰		۲۰	جمع

نمره نهایی : میانگین ارزشیابی تکوینی و پایانی است. ($۲۰=۲۰$: $۲۰+۲۰=۴۰$)
یادآوری : در هر نوبت به دلخواه دانش آموز، فقط یک شعر حفظی خواسته شود.

۲- املاي فارسی : کتبی (۲۰ نمره)

— ارزشیابی تکوینی، ۲۰ نمره : ۲۰ نمره املاي تقریری تقسیم بر دو + ۱۰ نمره فعالیت های املاي بخش نوشتن و پرسش های معلم ساخته

— ارزشیابی پایانی، ۲۰ نمره : ۲۰ نمره املاي تقریری

* نمره نهایی : میانگین ارزشیابی تکوینی و پایانی ($۲۰=۲۰$: $۲۰+۲۰=۴۰$)

یادآوری : املاي تکوینی همیشه از درس خوانده شده نیست. می توان از درس های پیشین و حتی دیگر کتاب های درسی همان پایه نیز املا گفت.

• تذکر : همچنان که در سال های گذشته، یادآور شده ایم؛ تشدید (-) به عنوان یکی از نشانه های گفتاری زبان فارسی، آموزش داده می شود؛ اما در ارزشیابی درس املا، نمره ای به آن تعلق نمی گیرد.

گونه‌های ارزشیابی

اگر یادگیری را تغییر در رفتار دانش‌آموز بر اثر تجربه‌های آموزشی بدانیم، ارزشیابی عبارت است از اندازه‌گیری میزان تغییرات ایجاد شده بر اساس هدف‌های تعیین شده در فعالیت‌های آموزشی و تجزیه و تحلیل و تفسیر نتایج آن ارزشیابی همواره در جهت پیشرفت تحصیلی و ناظر بر هدف‌های آموزش است و در واقع بدون توجه به هدف‌های آموزشی از پیش تعیین شده ارزشیابی تحصیلی معنا نخواهد داشت. در همین جهت ارزشیابی ترس و اضطراب از ارزشیابی در نزد دانش‌آموزان بیشتر ناشی از عملکرد نادرست معلمان و روش‌های نادرست ارزشیابی است. هدف‌های ارزشیابی را می‌توان در مقوله‌های زیر به طور کلی مورد بررسی قرار داد:

- ۱) ارزشیابی به عنوان وسیله‌ای برای شناخت توانایی و زمینه‌های علمی دانش‌آموزان و تصمیم‌گیری برای انجام دادن فعالیت‌های آموزشی است.
- ۲) برای شناساندن هدف‌های آموزشی در فرایند تدریس است.
- ۳) برای بهبود و اصلاح فعالیت‌های آموزشی است.
- ۴) برای شناخت نارسایی‌های آموزشی دانش‌آموزان و تلاش برای ترمیم و بهبود آنهاست.
- ۵) برای ایجاد رغبت و کسب عادات صحیح آموزش در دانش‌آموزان است، نه صرفاً برای تهدید و تعیین افراد قوی و ضعیف.

اگر ارزشیابی به نحو مطلوب انجام گیرد، ارزشیابی مستقیماً در بهبود کیفیت یادگیری دانش‌آموزان تأثیر خواهد گذاشت؛ زیرا آنها را از میزان تلاش برای یادگیری و پیشرفت تحصیلی آگاه خواهد کرد. همچنین ارزشیابی تدریجی و دائمی باعث مرور مطالب از قبل یادگرفته شده می‌گردد.

انواع ارزشیابی

- ۱- ارزشیابی تشخیصی: این ارزشیابی به منظور تعیین معلومات و رفتار ورودی و کشف دلایل اصلی مشکلات در یادگیری است.
- ۲- ارزشیابی تکوینی: ارزشیابی تکوینی به منظور اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در مراحل مختلف تدریس است که دو مقوله گام به گام پیش رفتن در یادگیری و اصلاح روش تدریس را در بر می‌گیرد.
- ۳- ارزشیابی پایانی (ارزشیابی تراکمی): این ارزشیابی به منظور تعیین میزان آموخته‌های دانش‌آموزان در یک دوره آموزشی و قضاوت درباره اثربخشی کار معلم و برنامه درسی انجام می‌گیرد.

انواع ارزشیابی بر حسب نحوه اجرا :

- ۱- ارزشیابی انفرادی که شامل ارزشیابی شفاهی یا عملی است.
- ۲- ارزشیابی گروهی شرایط یکسانی را برای همه شاگردان فراهم می‌آورد و معمولاً به صورت امتحان کتبی است.

انواع ارزشیابی بر حسب تفسیر نتایج :

- ۱- ارزشیابی معیاری بر اساس معیار و ملاک مطلق از قبل تعیین شده تهیه می‌شود.
- ۲- ارزشیابی هنجاری بر مبنای معیار و ملاک نسبی فراهم می‌شود و در آن، ارزشیابی دانش‌آموزان از نمره زیاد به کم ردیف می‌شوند.

روش‌های مختلف ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

در فرایند ارزشیابی، معلّم نباید از به کارگیری تنها یک روش خاص استفاده کند؛ زیرا بسیاری از جنبه‌های رفتاری مختلف دانش‌آموزان را نمی‌توان به مرحله‌آزمون‌های ساده تنزل داد و باید آنها را در موقعیت واقعی سنجید. با توجه به تغییراتی که در حیطه‌ی مختلف یادگیری به وجود می‌آید، حداقل چهار روش ارزشیابی به شرح زیر وجود دارد.

۱) ارزشیابی از طریق مشاهده :

هنگامی که از طریق مداخله‌ی حواس به خصوص دیدن، به داوری درباره‌ی رفتار یا عمل معینی از فرد می‌پردازیم، از روش مشاهده استفاده کرده‌ایم. این شیوه از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از :

■ - مشاهده از لحاظ تعمق و دقت

■ - مشاهده از لحاظ خارجی یا داخلی بودن

خارجی : مشاهده رفتار فرد در حین انجام عمل و ثبت ویژگی‌های وی

داخلی : بیان خصوصیات رفتاری توسط خود فرد

■ - مشاهده از لحاظ موقعیت

طبیعی : بدون آگاهی، رفتار و کار دانش‌آموز را زیر نظر بگیریم.

تصنعی : پس از فراهم کردن شرایطی خاص، رفتار دانش‌آموز را مورد بررسی قرار دهیم.

■ - مشاهده مستقیم یا غیرمستقیم

در مشاهده مستقیم، امکان بروز رفتار تصنعی در دانش‌آموز زیاد است، ولی در مشاهده

غیرمستقیم، مشاهده کننده پنهان است و رفتار طبیعی تری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مزایا و محدودیت‌های روش مشاهده

الف) مزایا :

— تفاوت‌های فردی در زمان غیرمحدود مورد بررسی قرار می‌گیرد که می‌تواند نشان دهنده فعالیت‌های طبیعی دانش‌آموزان باشد.

— برای همه گروه‌های آموزشی (سنین و مراحل مختلف تحصیل) قابل اجراست.

ب) محدودیت‌ها :

— انجام این روش مستلزم دقت، هوشیاری و صرف وقت زیاد است.

— امکان ایجاد موقعیت مناسب برای همه شاگردان فراهم نیست. تفاوت تفسیر رفتار در همگان

وجود دارد.

۲) ارزشیابی از طریق انجام کار :

اگر تغییرات ایجاد شده در دانش‌آموز در حیطه روانی — حرکتی باشد، لزوماً باید از این شیوه استفاده شود و تفاوت آن با شیوه مشاهده در این است که دانش‌آموز می‌داند که مورد آزمایش و شرایط برای همه یکسان است. امتحان آزمایشگاه، کارگاه و ورزش از این طریق انجام می‌گیرد.

ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی، شیوه مناسبی است برای سنجش معلومات، قدرت بیان، نظم فکری، استدلال، تمرکز افکار و شناخت حالات درونی از جهت ترس و اضطراب.

مزایا و محدودیت‌های این شیوه

الف) مزایا :

■ — این گونه ارزشیابی می‌تواند بازخوردی فوری داشته و مهارت‌های دانش‌آموزان را در رویارویی با واقعیت‌ها به دقت بسنجد.

■ — این گونه ارزشیابی قدرت بیان و استدلال دانش‌آموزان و اظهار نظر آنها را در حضور جمع تقویت می‌کند.

■ — در این ارزشیابی برای دانش‌آموزان دوران آمادگی و کلاس اول که قدرت نوشتاری کمی دارند مناسب است.

ب) محدودیت‌ها:

■ — این شیوه مستلزم صرف وقت زیاد و در نتیجه، خسته کننده است و به تدریج از دقت آزمایش کننده کاسته می‌شود.

- دانش‌آموزان ممکن است به علت نقص بیان از گفتن پاسخ خودداری کنند.
- عوامل محیطی بر دانش‌آموز تأثیر فراوانی می‌گذارد، به نحوی که ممکن است وی به جای پاسخ صحیح، کلمات مبهمی به کار ببرد.

■ عینیت و اعتبار ارزشیابی شفاهی نسبت به آزمون کتبی کمتر است.

۳) ارزشیابی از طریق آزمون کتبی

این آزمون‌ها بر دو نوع است:

الف) آزمون‌های استاندارد شده

ب) آزمون‌هایی که معلم طرح کرده است.

آزمون‌های استاندارد شده توسط مؤسسات آزمون‌سازی به منظور ارزشیابی دوره‌های تحصیلی گروه‌های بزرگ دانش‌آموزان طراحی می‌شود که همراه با راهنمای دقیق در اختیار معلم قرار می‌گیرد و پایایی و اعتبار دارد.

آزمون‌هایی که معلم طرح می‌کند، غالباً برای تعیین میزان موفقیت دانش‌آموزان در رسیدن به هدف‌های آموزشی طرح‌ریزی می‌شود.

تفاوت بین آزمون‌های استاندارد شده و آزمون‌های معلم

- ۱- آزمون‌های استاندارد در مقایسه با آزمون‌های معلم به زمان و تخصص بیشتری نیاز دارد.
- ۲- نتایج آزمون‌های استاندارد، مشخص، قطعی و قابل بررسی است.
- ۳- آزمون‌های استاندارد برای استفاده در مناطق مختلف و مقایسه دانش‌آموزان مدارس مناطق مختلف با یکدیگر تهیه می‌شود.

انواع آزمون‌های معلم: معمولاً به دو صورت عینی و انشایی است. آزمون‌های عینی، جواب

معین از پیش تعیین شده‌ای دارد که انواع آن عبارت‌اند از:

- ۱- پرسش‌های چندگزینه‌ای
- ۲- پرسش‌های صحیح و غلط
- ۳- پرسش‌های جورکردنی
- ۴- پرسش‌های کامل کردنی
- ۵- پرسش‌های کوتاه پاسخ

آزمون تشریحی که بیشتر معلمان به دلیل سهولت تهیه از آنها استفاده می‌کنند، برای ارزشیابی سطوح بالای شناختی از جمله تجزیه و تحلیل، ترکیب و قضاوت بسیار اهمیت دارد، ولی محدودیت‌هایی نیز از قبیل دخالت نظر تصحیح‌کننده، وقت‌گیر بودن تصحیح و عدم امکان سنجش سرعت انتقال و آمادگی ذهنی دانش‌آموزان دارد (شعبانی، ۱۳۸۲).

بخش دوم

بررسی درس‌ها

مستوره کردستانی

ستایش

ای نام کموی تو، سرد فتر دیوان ما

وی طلعت روی تو، زینت ده عنوان ما

به نام خدایی که جان آفرید

اهداف درس

- آشنایی بیشتر و عمیق‌تر با تحمیدیه (علم)
- آشنایی بیشتر با سعدی و کتاب بوستان (علم)
- تقویت توانایی برقراری ارتباط عاطفی نزدیک با خداوند یکتا (ایمان)
- تقویت علاقه و شوق نسبت به ستایش و حمد پروردگار (ایمان)
- تقویت توانایی خواندن متن درس با لحن مناسب (عمل)
- توجه به آموزه فرهنگی آغاز کارها با یاد و نام خداوند بزرگ (اخلاق)
- درک و استخراج پیام متن (تفکر)

روش تدریس پیشنهادی

- بحث گروهی
  - روشن‌سازی طرز تلقی و ...
- پیشنهاد می‌شود این بخش از کتاب با خواندن دسته جمعی شعر و اجرای آن با لحن و آهنگ مناسب تدریس گردد.

نکات کلیدی و مهم درس

تأکید بر آغاز هر کاری با نام خدا براساس روایت: «كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ بِسْمِ اللَّهِ فَهُوَ أَبْتَر.» پای بندی به سنت ادبی آغاز کتاب‌ها با تحمیدیه

توجه به تأثیر یاد خدا در ایجاد آرامش

کارگشا بودن ذکر و یاد پروردگار

آگاه بودن خداوند بر تمامی اسرار

بهره‌گیری از دعا و مضامین متعالی آن

آشنایی با برخی از صفات پروردگار ستار العیوب، غفار، صمد و...

ارجاع دانش آموزان به اعلام، برای آشنایی با سعدی

❁ شعر «به نام خدایی که جان آفرید» از کتاب بوستان سعدی انتخاب شده است. کتاب بوستان

یا سعدی نامه، از مهمترین کتاب‌های زبان و ادبیات فارسی و به گفته شاعر در سال ۶۵۵ ه. ق سروده شده است:

ز ششصد فزون بود و پنجاه و پنج   که پر در شد این نامبردار گنج

بوستان، منظومه‌ای است در قالب مثنوی که در حدود پنج‌هزار بیت دارد. مطالب آن بیشتر درباره

فضایل اخلاقی، پند و حکمت، اصول سیاست و مملکت‌داری و اصول تحکیم خانه و خانواده است.

بوستان دارای ده باب است که عبارت‌اند از:

۱- عدل و تدبیر و رأی

۲- احسان

۳- عشق و شور و مستی

۴- تواضع

۵- رضا

۶- قناعت

۷- تربیت

۸- شکر بر عافیت

۹- توبه

۱۰- مناجات و ختم کتاب

زیبایی آفرینش

فصل اول

چشم دل بازکن که جان بینی

آنچه نایدنی است، آن بینی

- درس اول : پیش از اینها...
- حکایت : به خدا چه بگویم؟
- درس دوم : خوب جهان را ببین،
صورتگر ماهر
- روان خوانی : جوانه و سنگ

پیش از اینها

درس اول

اهداف آموزشی

- آشنایی بیشتر با نعمت‌های پروردگار توانا و آفریده‌های او (علم)
- توانایی اندیشه و تفکر نسبت به شناخت بهتر خداوند بزرگ (تفکر)
- تقویت علاقه و ایمان نسبت به پروردگار جهان (ایمان)
- شناخت ویژگی‌های ساختار و محتوای یک متن (تفکر)
- آشنایی بیشتر با لحن‌های مناسب خوانش شعر (علم)
- آشنایی بیشتر با واژگان و ترکیب‌های جدید زبان فارسی در متن درس (علم)
- شناخت بیشتر دو مقولهٔ زبان و ادبیات (تفکر)
- آشنایی بیشتر با قیصر امین پور و آثار او (علم)
- تقویت توانایی کاربست آموزه‌های محتوا در گفتار و رفتار (عمل)
- تقویت کاربست واژگان جدید متن در املا و نگارش (عمل)

روش تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی،
- کارایی گروه،
- بحث گروهی و ...

درنگی در متن

این درس (شعر پیش از اینها) لحنی روایی دارد که به فراخور بیت‌ها از لحن توصیفی نیز بهره می‌برد. زبان شعر، امروزی و ساده و روان است به گونه‌ای که مخاطب به سادگی با شعر ارتباط برقرار می‌کند.

شاعر در این اثر، تجربه یک نوجوان را نسبت به هستی و خالق آن مطرح می‌کند و در پایان، با خالق هستی صمیمی‌تر می‌شود.

امین پور در بیت: «مهربان و ساده و بی کینه است / مثل نوری در دل آینه است»، آینه را نماد و سمبل وجود آدمی می‌داند.

همچنین در بیت: «دوستی از من به من نزدیک‌تر / از رگ گردن به من نزدیک‌تر» در مصراع دوم، به آیه «و نَحْنُ اقْرَبُ الیه مِنْ حَبْلِ الْوَرْدِ» (سوره ق - آیه ۵) اشاره دارد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم:

تمرین یکم: ارجاع فراگیر به متن و باز خوانی آن

- تقویت توجه نسبت به حروف هم صدا

- تقویت توجه نسبت به ساخت کلمه‌ها

تمرین دوم: یادآوری فعل به عنوان بخش اصلی و مهم جمله

- باز شناخت برخی از ویژگی‌های مهم فعل در ساخت جمله

تمرین سوم و چهارم : یادآوری برخی از ویژگی‌های مهم آوایی شعر (قافیه و ردیف)
– یادآوری یکی از آرایه‌های به کار رفته در متن درس (تلمیح)

اطلاعات تکمیلی

به قول پرستو : کتاب «به قول پرستو» مجموعه اشعاری است که برای نوجوانان سروده شده است و در سال ۱۳۷۶ در ششمین جشنواره کتاب کودک و نوجوان دیپلم افتخار این جشنواره را به خود اختصاص داده است. قیصر امین پور در مجموعه شعر «به قول پرستو» می‌کوشد پنجره‌ای تازه به روی نوجوانان امروز بگشاید و آنها را به تماشای افق‌های متفاوتی ببرد. از این رو، سروده‌های امین پور نه تنها برای نوجوانان که برای مخاطب بزرگسال هم خواندنی است. هوشیاری و دقت نظر امین پور از او شاعری مضمون‌یاب و نکته پرداز ساخته است. مضمون‌یابی و نکته‌پردازی او از نوعی نیست که وی را از واقعیت‌ها دور ساخته و نازک اندیشی‌های معماگونه را به ذهن و زبانش راه دهد. او در شعرهایش می‌کوشد از زبان امروزی در نهایت روانی استفاده کند. موضوعات برگزیده او عام و متعلق به نوجوانان و مردم است و تازگی و طراوت خوبی دارند.

یکی از راه‌های ارتباط با نوجوانان در شعر، استفاده از وزن و واژه‌های موزون و خوش آهنگ است و امین پور از این ویژگی در شعرهایش به تنوع استفاده کرده است.

به خدا چه بگویم؟

حکایت

جان کلام و چکیده و فشردهٔ این حکایت از «رسالهٔ قشیریه» بر این سخن الهی تأکید دارد که «فَأَيْنَمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ»، و تفسیری از این سخن است که «العالم محضر الله» عالم، محضر الهی است و پیوسته خداوند را باید در همهٔ حال‌ها و لحظات حاضر و ناظر دانست. نکتهٔ مفهومی دیگر در این حکایت، تأکید بر امانت داری و نیکوکرداری است و به سخن الهی اشاره دارد که «امانت‌ها را به اهل و صاحب آن بازگردانید».

رسالهٔ قشیریه، رساله‌ای است به عربی تألیف استاد امام ابوالقاسم قشیری (۴۶۵ ه. ق.) در ذکر مبانی تصوف. این رساله دو بار در زمانی نزدیک به وفات مؤلف آن، به فارسی ترجمه شده است. ابوالفتوح عبدالرحمان بن محمد نیشابوری ترجمه اول را در سال‌های نزدیک به (۵۵۰ ه. ق.) تصحیح و اصلاح کرد. این کتاب در پنجاه و پنج باب نگاشته شده است.

خوب جهان را ببین، صورتگر ماهر

درس دوم

اهداف درس

- تقویت نگرش مثبت نسبت به پدیده‌های آفرینش خداوند (باور)
- آشنایی بیشتر با کتاب گران سنگ نهج البلاغه و امام علی (ع) (علم)
- آشنایی با قآنی شیرازی (علم)
- تقویت نگرش مثبت نسبت به خوانش متون نظم و نثر فارسی با لحن مناسب (باور)
- شناخت بیشتر تشبیه و ارکان آن (علم)
- شناخت بیشتر واژگان و ترکیب‌های جدید فارسی در متن درس (علم)
- تقویت کاربست آموزه‌های محتوا در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)
- تقویت کاربست واژگان جدید متن در حوزه فعالیت‌های املائی و نگارشی (عمل)

روش تدریس پیشنهادی

- روش کارایی گروه
- روش تدریس اعضای گروه
- روش روشن سازی طرز تلقی
- روش بحث گروهی
- روش گردش علمی و...

درنگی در متن

این درس شامل دو بخش نظم و نثر است. بخش اول (خوب جهان را ببین) لحن تعلیمی همراه با لحن توصیفی دارد و مترجم با جمله‌هایی ساده و قابل فهم و با واژگانی قابل درک با مخاطب ارتباط می‌گیرد.

در این متن همان‌گونه که از عنوان آن پیداست تأکید امام علی (ع) بر خوب دیدن و دقت و تفکر در جهان آفرینش است، درست همان‌گونه که در قرآن کریم به این ویژگی اشاره شده است؛ مانند: «أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبْلِ كَيْفَ خُلِقَتْ» (سوره انعام، آیه ۶).

در این متن می‌توان به زیبایی‌های ادبی آن از جمله: تضاد (گشودن و باز کردن/ شب و روز/ و...) تشبیه (شب را چونان چراغی برمی‌گزیند و...) اشاره کرد.

بخش دوم این درس (صورتگر ماهر) در قالب نظم (قصیده) بیان شده که برای تثبیت بیشتر محتوا و مضمون فصل و درس و بهره‌گیری از وزن و صور خیال شعر مؤثرتر است.

در بیت اول این قصیده کوتاه شده، «راستی را» به معنای به راستی است و بیت پایانی به صفت صنع خداوند اشاره دارد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم:

- تمرین یکم
- بازخوانی متن

- فراگیری واژگان از منظر املا
- یادگیری معانی و مترادف‌های واژگان
- تمرین دوم و سوم
- تقویت مهارت‌ها در زمینه «علم بیان» زبان فارسی
- آشنایی بیشتر با ژرف ساخت تشبیه
- انتزاع ارکان تشبیه و مشخص کردن آنها
- تمرین چهارم
- تقویت تفکر نسبت به پدیده‌ها و نشانه‌های خداوند بزرگ

اطلاعات تکمیلی

نهج البلاغه: «نهج البلاغه» یا «راه سخن رسا گفتن»، این ترکیب زیبا نامی است که سیدشرف‌رضی (رحمة الله علیه) بر گردآورده خود از خطبه‌ها، نامه‌ها و گفتارهای کوتاه مولی امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) نهاده است.

سیدرضی از بزرگان علمای شیعه عصر خود بود. در سال ۳۵۹ هجری قمری متولد شد و به سال ۴۰۴ در بغداد درگذشت. مزار او در محله کرخ بغداد مشهور و زیارتگاه همگان است.

دکتر شهیدی مترجم گرانقدر نهج البلاغه در مقدمه ترجمه این کتاب بزرگ می‌گوید: نهج البلاغه دایرةالمعارفی از فرهنگ اسلامی است: خداشناسی، جهان‌فرشتگان، پیدایش عالم، طبیعت انسان، امت‌ها و حکومت‌های نیکوکار یا ستمباره، اما نکته اصلی این است که در سراسر این سخنان، خواست امام تدریس علوم طبیعی و جانورشناسی یا فهماندن نکته‌های فلسفی، یا تاریخی نیست.

سخنان علی در طرح این‌گونه موضوعات همچون قرآن کریم است که به زبان موعظت از هر پدیده محسوس یا معقول، نمونه‌ای روشن و قابل درک در پیش چشم شنونده قرار می‌دهد، سپس آرام آرام او را با خود به سر منزلی می‌برد که باید بدان برسد؛ به درگاه خدا و آستان پروردگار یکتا.

برای آگاهی بیشتر از محتوا و آموزه‌های درس «خوب جهان را ببین»، می‌توانید به ترجمه نهج البلاغه دکتر شهیدی خطبه‌های ۱۵۵ و ۱۶۵ مراجعه کنید.

قائنی شیرازی

قائنی: یکی از شاعران بزرگ دوره قاجاریه است. قدرت وی در چیرگی بر کلمات و حسن تلفیق آنها با یکدیگر کم نظیر است. وی مردی درس خوانده و فاضل و در صرف و نحو و علوم ادبی، منطق، اصول و حکمت و در زبان و ادب فارسی و عربی چیره دست بوده است. وی کتاب «پرشان» را به سبک گلستان سعدی به طبع در آورده است. او در جوانی به تحصیل علوم ادبی در شیراز پرداخت و سفری به خراسان کرد و در آن دیار به ادامه تحصیل پرداخت و شعر گفتن را آغاز کرد. در همین زمان «حبیب» تخلص کرد. هنر او در قصیده سرایی است. به طور کلی در اشعار او لفظ غالب بر معناست و معنای اخلاقی و فلسفی در گفته های او کمتر دیده می شود. او از شاعران خراسان پیروی کرده و به خصوص به منوچهری علاقه نشان داده است. قائنی مداح شاهان و شاهزادگان قاجار و امرای دربار آنها بود. آرامگاه وی در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) در جوار قبر ابوالفتح رازی است.

روان خوانی

جوانه و سنگ

ساختار این نوشته، چونان روان‌خوانی‌های دیگر، داستانی است. آنچه در این اثر و بازخوانی آن، باید بدان توجه کرد این است که متن «جوانه و سنگ»، از نظر عاطفی و ایجاد هم‌حسی در خواننده، قوی است. بهره‌گیری نویسنده از حس لطیف و عاطفه پرکشش، سبب گیرایی و جاذبه اثر شده است.

از ویژگی‌های برجسته این نوشته که همکاران در آموزش باید بدان توجه بیشتری کنند، استفاده از عنصر شخصیت بخشی و حضور نیرومند تخیل است. اینکه جوانه و سنگ و دیگر عناصر طبیعی هر یک به صورت نمادین نقش‌هایی را به نمایش می‌گذارند، فضا و مجال خوبی برای تخیل و پرورش عواطف در نوجوانان مهیا می‌شود و دبیران ارجمند می‌توانند از این ویژگی اثر، به خوبی در آموزش مباحث نگارشی نیز بهره بگیرند.

شکفتن

فصل دوم

سربه هم آورده دیدم برک مای غنچرا

ایمجا دوتان کیلم آتد به یاد

- درس سوم : ارمغان ایران
- حکایت : همدلی و اتحاد
- درس چهارم : سفر شکفتن
- شعر خوانی : شوق مهدی (عج)

اهداف آموزشی

- آشنایی بیشتر با اخلاق و رفتارهای ایرانی - اسلامی (علم)
- آشنایی با واژگان و ترکیب‌های جدید زبان فارسی (علم)
- آشنایی با میرجلال‌الدین کزازی و سبک نثر او (علم)
- تقویت خوانش رسای متن با لحن مناسب (عمل)
- تقویت نگرش مثبت به «حب وطن» و میهن دوستی و نیاکان سلحشور ایران زمین (ایمان)
- تقویت کاربست آموزه‌های محتوا در فعالیت‌های نوشتاری و گفتاری (عمل)
- آشنایی با یکی از روش‌های زیباسازی سخن (واج آرای)، (علم)
- تقویت کاربست واژگان جدید متن در حوزه مهارت‌های املائی و نگارشی (عمل)
- درک و استخراج پیام درس (تفکر)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش روشن‌سازی طرز تلقی
- روش بحث گروهی
- روش کارایی گروه
- روش واحد کار و ...

درنگی در متن

لحنی که در این درس، غالب است، لحنی روایی – تعلیمی همراه با آهنگ و کششی است که غرور ملی را برمی‌انگیزاند و مخاطبان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و به لحن حماسی، نزدیک می‌شود. واژگان گزیده فارسی، بهره‌گیری از مترادف‌ها و آهنگین ساختن ترکیب‌ها از ویژگی‌های زبانی این متن است.

افتخارآفرینی ایرانیان از گذشته تاکنون و پاسداری از این افتخارات فرهنگی و ارزشی، از اندیشه‌هایی است که نویسنده بر آن تأکید دارد و با مخاطب خود (نوجوانان این مرز و بوم) در میان می‌گذارد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس، به هدف‌های هر تمرین توجه می‌کنیم:

تمرین دوم:

– شناخت بیشتر واژگان مفرد و جمع

– تقویت شناخت پسوند «ان»

– گسترش شناخت نسبت به انواع جمع در زبان فارسی

تمرین چهارم: دریافت پیام کلی یک بند و بیان آن با جمله زبانی

بیان پیام کلی یک متن در حوزه مهارت نوشتاری

میرجلال‌الدین کزازی : وی در دی ماه ۱۳۲۷ در کرمانشاه به دنیا آمد. خوگیری و دلبستگی پرشور به فرهنگ و ادب گرانسنگ ایران را در خانواده‌ای فرهیخته به دست آورد. دوره دبستان را در مدرسه «الیانس» کرمانشاه گذرانید و دوره دبیرستان را در مدرسه «رازی» به فرجام آورد، آنگاه برای ادامه تحصیل در رشته زبان و ادبیات فارسی که در چشم او رشته و دانشی است سپید، به تهران رفت و در دانشکده ادبیات فارسی و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره‌های گوناگون آموزشی را سپری کرد و در سال ۱۳۷۰ به اخذ درجه دکتری در این رشته نائل آمد. ایشان برنده جایزه نخست در پژوهش‌های بنیادین در هجدهمین جشنواره بین‌المللی خوارزمی برای نوشتن زنجیره‌ای از کتاب به نام «نامه باستان» در سال ۱۳۸۳ است. وی بیش از ۴۰ کتاب را تألیف، ویرایش و ترجمه کرده و بالغ بر ۱۰۰ مقاله نیز به طبع رسانده است. ترجمه کتاب «انه اید» ویرژیل این استاد، برنده جایزه کتاب سال ۱۳۶۹ شده است. دکتر کزازی در پاسداشت فرهنگ و زبان فارسی - چه در گفتار و چه در نوشتار - تلاش بسیاری کرده است. بهره‌گیری از واژگان دیرینه زبان فارسی و آفرینش واژگان جدید بر پایه ساختار صرفی زبان فارسی از ویژگی‌های تثر و کلام ایشان است.

درس «ارمغان ایران» گزیده‌ای از بخش‌های کتاب «فرزند ایران»، تألیف استاد کزازی است که انتشارات معین آن را در سال ۱۳۹۲ منتشر کرده است. این کتاب شرح داستان زندگی حماسه‌سرای بزرگ ایران، ابوالقاسم فردوسی است.

همدلی و اتحاد

حکایت

پیام اصلی این حکایت بر بهره‌گیری از وحدت و یکدلی و پرهیز از نفاق، دورویی و دشمنی استوار است. مضمون این حکایت در تاریخ جهانگشای جوینی هم آمده است.

سفر شگفتن

درس چهارم

اهداف آموزشی

- آشنایی با مهارت‌های زندگی در دوران نوجوانی
- آشنایی بیشتر با جمله و اجزای آن (یاد آوری فعل، اسم و...)
- تقویت علاقه نسبت به بهره‌گیری مناسب‌تر از زمان و فرصت‌های دوره نوجوانی
- کاربست آموزه‌های محتوایی متن در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری فراگیران
- تقویت حس عاطفی نوجوانان از دید فرهنگ و ادب
- پرورش زمینه‌های خودآگاهی و شناخت توانایی و نیازهای دوران بلوغ
- تقویت کاربست واژگان جدید متن درس در حوزه مهارت‌های املائی و نگارشی

روش‌های تدریس پیشنهادی

- بحث گروهی
- روشن سازی طرز تلقی
- روش کارایی گروه و...

درنگی در متن

اگر این درس با لحن تعلیمی - روایی خوانده شود، مضمون و آموزه‌های آن، اثر بخش‌تر می‌شود. بهره بردن مناسب از زمان حالی که در اختیار انسان‌ها قرار می‌گیرد، نکته‌ای است که پیشوایان دینی و فرهنگی ما بارها به آن اشاره داشته‌اند و نگاه به آینده و عاقبت‌اندیشی را نیز با توکل به خداوند بزرگ مورد تأکید قرار داده‌اند. نثر این درس، واژگان و جمله‌هایی قابل درک و امروزی دارد و دانش‌آموز با تمرکز بر آنها می‌تواند به راحتی با آن ارتباط بگیرد.

فَعَالِیْت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به این هدف‌ها توجه کنیم :

تمرین یکم

– تقویت مهارت‌های املایی

– شناخت واژگان با حرف‌های هم صدا

– تقویت شناخت حروف مناسب هر واژه

تمرین دوم

– شناخت بیشتر فعل و نقش آن در گسترش جمله

– شناخت بیشتر اجزای جمله

– تقویت مهارت در شناخت : نهاد، مفعول، متمم و فعل

بیشتر بدانیم

فلسفهٔ وجودی مبحث گذرا و ناگذر در دستور زبان، شناخت ظرفیتِ افعال است. منظور از ظرفیتِ افعال، اجزائی است که فعل‌ها در یک جمله بدان‌ها نیازمندند و در صورت نبود یکی از آنها معنای جمله کامل نیست. برخی از افعال فقط به یک جزء نیاز دارند و معنای آنها با همان یک جزء کامل است؛ مانند :

شکفت : گل شکفت

به این گونه افعال، ناگذر می‌گویند.

دسته‌ای از افعال، برای تکمیل معنا به بیش از یک جزء احتیاج دارند. این گونه افعال «گذرا»

نامیده می‌شوند. این جزء ممکن است مفعول، متمم یا مسند باشد.

خوردن : علی غذا را خورد.

جزء اول جزء دوم (مفعول) فعل گذرا به مفعول

جنگیدن : سربازان با دشمنان جنگیدند.

جزء اول جزء دوم (متمم) فعل گذرا به متمم

بودن : هوا دلپذیر بود.
 جزء اول جزء دوم فعل گذرا به مسند
 دادن : آنها غذارا به کودک دادند.
 جزء اول جزء دوم جزء سوم فعل گذرا به مفعول و متمم

یادآوری : آموزش ظرفیت افعال و اجزای جمله‌ها به همان میزان که در کتاب درسی آمده، بسنده است. مطالب بالا فقط برای آشنایی همکاران محترم است. در سال‌های آینده دانش‌آموزان بیشتر با این مباحث آشنا خواهند شد.

— به کارگیری امثال، حکم و کلمات قصار در نوشته

یکی دیگر از راه‌های زیباسازی کلام، به کارگیری سخنان نغز، کوتاه و گویا و پر معنای دیگران در نوشته یا سخن است که بر اثربخشی آن می‌افزاید و خواننده یا شنونده را به خود فرا می‌خواند. این شیوه از دیر باز در سنت ادبی و متون کهن، رواج داشته است و حکیمان و شاعران و عارفان از آیات و اخبار و روایات، یا کلام دیگر بزرگان استشهاد می‌جستند و از این راه بر استواری کلام خود گواه می‌آوردند.

نمونه‌ها :

چشم حافظ زیر بام قصر آن حوری سرشت   شیوه «جنات تجری تحتها الانهار» داشت
 (حافظ)

درویش بی معرفت نیار آمد تا فقرش به کفر انجامد، «کاد الفقر ان یکون کفراً» (سعدی)

بهر این فرمود رحمان ای پسر   «کل یوم هو فی شأن» ای پسر
 (مولوی)

بیداری زمان را با من بخوان به فریاد

ور مرد خواب و خفتی

«رو سر بنه به بالین، تنها مرا رها کن»

(شفیعی کدکنی)

غزل «شوق مهدی» (عج) سروده‌ای است که درونمایه آن، دل‌تنگی و آرزوی دیدار یار را نمایان می‌سازد. لحن عاطفی و تمنایی شاعر در مصراع‌های نخست و لحن اندرزی و تعلیمی در مصراع‌های دوم در قالب آرایه «سؤال و جواب» از ویژگی‌های این اثر است.

ملا محمد محسن فیض کاشانی (۱۰۰۷-۱۰۹۰ ه. ق در کاشان)، حکیم، محدث و عارف دوره صفوی و از دانشمندان شیعه است. شوق مهدی، اثر منظوم از فیض کاشانی است که به پیروی از «دیوان حافظ» و در خطاب به امام زمان «عج» سروده شده است.

ادبیات بومی (۱)

فصل آزاد

چو ایران نباشد تن من باد

بدین بوم و بر، زنده یک تن باد

درس پنجم: درس آزاد
- حکایت / شعرخوانی

درس پنجم

درس آزاد

فرهنگ و ادب فارسی آینه اندیشه و هنرمندی و عظمت ملت ایران است. این فرهنگ از آثار منشور و منظومی تشکیل شده است که بیانگر غنای اندیشه و بینش ایرانیان می باشد. وظیفه برنامه ریزان درسی ایجاب می کند تا امکان آشنایی دانش آموزان را با زبان و ادبیات فارسی و کسب تجارب قابل استفاده از آن در زندگی فراهم سازند.

با توجه به اصول برنامه درسی از جمله :

- ۱- آموزش مهارت های نقد و تفکر به موازات مهارت های زبانی
  - ۲- برنامه باید بتواند سرمشق عملی تقویت اندیشیدن و چگونه اندیشیدن در نوجوان باشد.
  - ۳- برنامه باید زمینه ساز تقویت مهارت های زندگی در نوجوان باشد.
  - ۴- بهره گیری از متون زبانی و ادبی باید در جهت پرورش و تقویت خلاقیت و ذوق هنری و ادبی نوجوان باشد و از این جهت به کارگیری برنامه هایی جهت تقویت روح جست و جوگری از جمله تألیف درس های آزاد در این زمینه یاریگر دانش آموزان باشد.
  - ۵- برنامه باید زمینه سازی رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و تربیتی مناسب در نوجوان باشد و در این جهت توزیع مفاهیمی چون اعتماد به نفس، خودباوری و مسئولیت پذیری ضروری است .
- با توجه به اهداف حوزه های یادگیری برنامه درسی از جمله :

- ۱- پرورش مهارت های تحلیل و تفکر
- ۲- توانایی اظهار نظر درباره عناصر تشکیل دهنده متن
- ۳- توانایی اظهار نظر درباره زیبایی های سخن
- ۴- آشنایی با چگونگی تألیف متن های مختلف
- ۵- آشنایی با چهره های بزرگ ادبی و فرهنگی به ویژه شاعران و نویسندگان بومی
- ۶- آشنایی با آداب و سنن و فرهنگ بومی و منطقه ای، لهجه، گویش، بازی ها و نمایش های

بومی .

و با توجه به برخی دلایل تغییر برنامه فارسی از جمله : « تغییر رویکرد جدید آموزش زبان فارسی

که در برنامه جدید محتوای دروس، فعالیت‌ها و تمرین‌ها و حتی نحوه مدیریت کلاس و درس مبتنی بر همیاری، مشارکت و فعال بودن دانش‌آموزان است.» نظام آموزشی باید دانش‌آموزان را به خودباوری و خودشکوفایی برساند.

باید دانش‌آموزان توانمندی‌های خود را کشف و استخراج نمایند تا در چالش‌های پیش‌رو و با استفاده از همان توانمندی‌ها بتوانند موفق بشوند.

معرفی زبان و فرهنگ و ادبیات مناطق به دلیل ظرفیت اندک کتاب فارسی تاکنون به طور سنجیده مجال طرح نیافته است.

در کتاب‌های فارسی جدید به این موضوع به خوبی توجه شده است و درس‌های آزاد، مجال و فرصتی ایجاد نموده‌اند تا دانش‌آموزان بتوانند ناگفته‌های کتاب را بیابند و برای تقویت آن، خود نمونه‌هایی تولید کنند. در واقع کتاب‌ها باید آینه‌ای باشند که دانش‌آموزان حضور خود را در آن بیابند. توجه به فرهنگ بومی و قومی ایران و تأمل و درنگ دانش‌آموزان در زبان و ادبیات منطقه‌ای خود به فراخور ذوق، علاقه و دل‌بستگی‌ها از دستاوردهای این دیدگاه نوین خواهد بود. درس آزاد فرصتی است تا دانش‌آموز و معلم در تألیف کتاب مشارکت داشته باشند و هر یک، خود را در شکل‌گیری کتاب سهیم ببینند، از طرفی تدوین درس‌های آزاد تلاشی در جهت برآورده شدن یکی دیگر از اهداف تغییر برنامه است که ترغیب به کتاب‌خوانی و ترویج فرهنگ مطالعه و پژوهش می‌باشد. درس‌های آزاد یکی از فرصت‌هایی است که دانش‌آموزان جهت انتخاب بهترین متن‌ها در زمینه ادبیات منطقه‌ای خود به مطالعه و پژوهش می‌پردازند.

پس، از جمله اهداف درس آزاد، جبران کاستی‌های احتمالی کتاب، پاسخ به نیازهای دبیران، پاسخ به نیازهای اولیا و دانش‌آموزان، بهره‌گیری از مشارکت همکاران در تألیف، بهره‌گیری از تعامل دانش‌آموزان و خانواده‌ها و... در سازمان‌دهی و تألیف کتاب است.

بهرتر است دبیران محترم به «نظارت» و «هدایت» دانش‌آموزان یا گروه‌های دانش‌آموزی در تولید محتوای درس آزاد، بپردازند و از درس‌های تولید شده کتاب به عنوان سرمشق و نمونه، بهره‌برگیرند.

سبک زندگی

فصل سوم

ده روزه مهرگردون، افراز است و انون

تنبلی به جای یاران فرصت شمار یارا

درس ششم: راه نیک بختی

درس هفتم: آداب نیکان

- حکایت خودشناسی

- درس هشتم: آزادگی

- روان خوانی: آقامهدی

راه نیک بختی

درس ششم

اهداف آموزشی

- آشنایی با ایرج میرزا به عنوان یکی از چهره‌های بزرگ ادبی (علم)
- آشنایی با برخی از شیوه‌ها و مهارت‌های زندگی (علم)
- تقویت روخوانی درس با لحن مناسب (عمل)
- تقویت علاقه نسبت به ویژگی‌های اخلاق پسندیده (ایمان)
- تقویت کاربست آموزه‌های محتوای متن درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)
- ایجاد علاقه نسبت به خواندن شعرهای ایرج میرزا (باور و علاقه)
- توجه به شنیدن نصایح پدر و مادر و سایر افراد خیرخواه (اخلاق)
- نقد و تحلیل پیام‌های متن (تفکر)
- تقویت کاربست واژگان جدید متن درس در حوزه مهارت‌های املائی و نگارشی (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش تدریس کارایی گروه
- روش روشن‌سازی طرز تلقی
- روش بحث گروهی و ...

درنگی در متن

هر متنی دارای لحن مناسب خویش است و حال و هوای متن، تعیین‌کننده نوع خوانش مناسب آن. در این درس با لحن پدري مهربان و با تجربه رو به رو هستیم که به شکل مستقیم تجربیات گرانقدر خویش را به فرزند خود انتقال می‌دهد و او را در مسیری که پیش رو دارد، راهنمایی می‌کند و تعلیم می‌دهد. زبان شعر، ساده و دور از پیچیدگی‌های لفظی و معنوی است و خواننده نوجوان می‌تواند با آن ارتباط بگیرد. هنگام آموزش این متن بهتر است به نکته‌های زیر توجه داشته باشیم:

بیت دوم و هفتم: فعل‌های «می‌باش» و «می‌کوش» ساختار فعل مضارع دارد که در معنای فعل «امر» به کار رفته است.

بیت چهارم: «چشم ادب»، این نوع اضافه را «اضافه اقترانی» نامیده‌اند و به معنای چشمی است که همراه ادب به کسی یا چیزی می‌نگرد.

بیت هشتم: این بیت یادآور احادیث «قُلِ الْحَقُّ، إِنْ كَانَ مُرًّا» و «النَّجَاةُ فِي الصِّدْقِ» است که ترجمه آنها چنین است: «حق را بگو اگر چه تلخ باشد» و «نجات انسان در راستی است.»

از کنایه‌هایی که در این متن به کار رفته است می‌توان به مصراع‌های «آماده خدمتش به جان باش» و «از گفته او مپیچ سر را» اشاره کرد.

فعالیت‌های نوشتاری

- تمرین یکم: دانش آموز در این تمرین لازم است به تفاوت‌های گفتاری و نوشتاری برخی از واژه‌های زبان فارسی پی ببرد و املا می‌رسوم آنها را یاد بگیرد.
- تمرین سوم: تقویت مهارت تجزیه جمله به اجزای سازنده آن مورد نظر است.
- تمرین چهارم: دو بیت پایانی شعر ایرج میرزا با بیت نظامی ارتباط معنایی دارد.

چون این درس در فصل سبک زندگی آمده است، برای تحقق اهداف فصل، یعنی داشتن اخلاق پسندیده، لازم است شیوه‌ها و مهارت‌های بهره‌گیری از علم، گوش دادن به نصایح استادان از دل و جان، سحرخیز بودن، احترام به پدر و مادر و گوش دادن به نصایح آنان، مغتنم شمردن وقت، تبیین و تحلیل نمود و سعی گردد دانش‌آموزان با تصویر کلی شعر هم‌حسی کنند و آن حس شاعرانه را در خود برانگیزند.

— بیت هشتم اشاره دارد به فرمایش گهربار حضرت محمد(ص) «النَّجَاةُ فِي الصَّدَقِ» و از پیام‌های این درس می‌توان به: سحرخیزی، راست‌گویی، علم‌آموزی، با ادب بودن، گوش دادن به نصایح دیگران، حساب کارهای خود را داشتن، مواظب و مراقب خود و اعمال خود بودن، احترام به پدر و مادر و گوش دادن به نصایح آنان اشاره کرد.

— قالب شعر مثنوی است و هر بیت برای خودش قافیه جداگانه دارد. این قالب شعری از آغاز شعر فارسی تا به حال مورد توجه بوده است و درون مایه آن حماسی، اخلاقی، عاشقانه و عارفانه است و مناسب‌ترین قالب برای بیان مطالب طولانی به شمار می‌آید. فردوسی، سعدی، نظامی، عطار و مولوی از مثنوی سرایان معروف‌اند.

— در فارسی گاهی برخی از حروف کلمه را حذف کرده و آن را مخفف می‌کنند. مخفف در لغت، به معنای سبک کرده شده، است و این کار بر اثر تحولات زبانی و لهجه صورت می‌گیرد.
مثال: سحرگه = سحرگاه، فتاد = افتاد، کین = که این، خامش = خاموش، تات = تا تو را و...
نمونه عالی مخفف:

در این درگه، که گه گه، که، که و که که شود ناگه مشو غزه به امروزت که از فردا نه ای آگه
ایرج میرزا در آبان ماه ۱۲۵۲ شمسی در کوی سیلاب شهر تبریز، چشم به جهان گشود. او
فرزند صدرالشعرا غلام حسین میرزای قاجار بود و از طریق پدرزرگش ملک ایرج بن فتحعلی شاه،
نتیجه فتحعلی قاجار بود.

در فارسی، عربی و فرانسوی مهارت داشت و روسی و ترکی نیز می‌دانست و خط خوب می‌نوشت. تحصیلاتش در مدرسه دارالفنون تبریز صورت گرفت و در نوزده سالگی هنگام ولیعهدی مظفرالدین میرزای قاجار لقب «صدرالشعرا» یافت. ولی به‌زودی از شاعری دربار کناره گرفت و به مشاغل دولتی مختلفی پرداخت که از میان آنان کار در وزارت فرهنگ بود.

شعر ایرج به دلیل طنز سنگین و در برداشتن نکاتی که در عرف جامعه گاهی غیر اخلاقی تلقی می‌شد، معروف است. سبک شعری وی ساده و روان و دربرگیرندهٔ واژگان و گفتارهای عامیانه و رکیک است. شعر «داشت عباسقلی خان پسری...» از ایرج میرزا را نخستین شعر ادبیات کودک در فارسی می‌دانند.

پسر بی ادب و بی هنری	داشت عباسقلی خان پسری
کلفت خانه ز دستش به امان	اسم او بود علی مردان خان
دل کالسکه نشین را می‌خست	پشت کالسکهٔ مردم می‌جست
بود چون کرم به گل رفته فرو...	هر سحرگه، دم در، بر لب جو

ایرج میرزا سبک قدیمی را که در آن توانا بود، رها کرد و خود سبکی ویژه پدید آورد. در این سبک اندیشه‌های نو و مضامینی که گاه از ادبیات خارجی اقتباس شده بود و گاه مخلوق اندیشهٔ شاعر است و نیز مسائل گوناگون اجتماعی و هزلیات و شوخی‌های نیش‌دار و ریشخندها و تمثیلاتی که شاعر از غالب آنها نتایج اجتماعی را در نظر دارد به زبانی بسیار ساده و گاه نزدیک به زبان مخاطب بیان شده است. ایرج میرزا علاوه بر شعر، به خوش نویسی هم علاقه داشت و خط تحریر، نسخ و نستعلیق را به زیبایی می‌نوشت.

وی در شانزده سالگی ازدواج کرد و دارای سه فرزند شد و هنوز سه سال از ازدواجش نگذشته بود که همسر و پدر بزرگوارش درگذشتند و ادارهٔ امور خانواده به گردنش افتاد، وی برای گذراندن امور زندگی ناچار شد به خدمات درباری و دولتی روی آورد. سرودن و خواندن قصاید سلام، خوش آمدگویی، تبریک عید و توصیف مراسم جشن و سرور از جمله کارهای درباری و دولتی بود که به عهدهٔ ایرج میرزا گذاشته شد.

ایرج میرزا پسری داشت به نام خسرو میرزا که بسیار مورد توجه پدر بود و در شعری که تحت تأثیر کتاب «لیلی و مجنون» نظامی گنجه‌ای بوده است، خسرو میرزا را نصیحت می‌کند و با دلسوزی پدرانه‌ای، هم به خسرو و هم به تمام فرزندان این مرز و بوم می‌گوید :

از مال جهان ز کهنه و نو	دارم پسری به نام خسرو
هر چند که سال او چهار است	پیدا است که طفل هوشیار است
هان ای پسر عزیز دلبنده!	بشنو ز پدر نصیحتی چند
زین گفته سعادت تو جویم	بس یاد بگیر هر چه گویم...

نظامی در مقدمه کتاب «لیلی و مجنون» فرزند خود «محمد» را چنین نصیحت می‌کند :

ای چارده ساله قره العین   بالغ نظر علوم کونین
آن روز که هفت ساله بودی   چون گل به چمن حواله بودی...

ایرج میرزا در سرودن اشعار خود تا حدود زیادی به شیوه سعدی نیز توجه داشته است. سادگی زبان و سهل و ممتنع بودن شعر ایرج میرزا از مهم‌ترین ویژگی‌هایی است که سروده‌های ایرج را به شعر سعدی نزدیک می‌کند؛ به دلیل همین ویژگی‌هاست که ملک الشعرا ی‌بهار در شعر زیر لقب «سعدی نو» به ایرج داده است :

سعدی نو بود و چون سعدی به دهر   شعر نو آورد ایرج میرزا

ایرج میرزا نیز در بیت زیر خود را «سعدی عصر» معرفی می‌کند :

سعدی عصرم، این دفتر و این دیوانم   باورت نیست به دیوانم بین و دفتر

برای همین است، وقتی ما دیوان اشعار ایرج میرزا را مطالعه می‌کنیم، خواه ناخواه به یاد زبان ساده و شیوه سهل و ممتنع شیخ شیراز سعدی می‌افتیم.

مثلاً سعدی در یکی از غزلیات خویش بیت زیر را می‌سراید :

برده چه باشد میان عاشق و معشوق   سد سکندر نه مانع است و نه حایل

ایرج میرزا تحت تأثیر بیت بالا در یکی از قصیده‌های خود با کمی تغییر و جابه‌جایی چنین می‌سراید :

برده نباشد میان عاشق و معشوق   سد سکندر نه حاجب است و نه مانع

از دیگر شاعرانی که ایرج میرزا تحت تأثیر سروده‌هایش قرار داشت، حافظ شیرازی است و می‌توان در دیوان ایرج میرزا ردپایی از سروده‌های حافظ را مشاهده کرد. حال ممکن است این تأثیرپذیری به صورت محتوایی باشد. حافظ در آغاز یکی از غزلیات معروف خود چنین می‌سراید :

کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد   یک نکته از این معنی گفتیم و همین باشد

ایرج میرزا که قبلاً این غزل معروف از حافظ را مطالعه کرده با کمی تغییر در یکی از سروده‌هایش

می‌گوید :

بر شعر من مخند به خشکی که خواجه گفت   کی شعر تر تراود از خاطر حزین

البته ایرج میرزا در دیوان اشعارش، از شاعران بلندپایه‌ای چون فردوسی، جامی، فرخی

سیستانی و... هم پیروی می‌کرد که به علت گستردگی موضوع به همین چند نمونه بسنده می‌کنیم.

ویژگی‌های شعر ایرج میرزا

– استفاده از آیات قرآنی و احادیث

خشک گردد به رگ هستی خون
لغو گردد عمل «کن فیکون»
که از سوره بقره، آیه ۱۱۷ اقتباس شده است.

– توجه به علم و دانش

حمد بر کردگار یکتا باد
که مرا شوق درس خواندن داد
آشنا کرد چشم من به کتاب
داده توفیق خیرم از هر باب
– شکایت از دنیا از دیگر مضامینی است که در دیوان ایرج میرزا به چشم می‌آید. به نظر شاعر، دنیا، دشمن دیرینه انسان‌هاست.

– انتقاد از وضع سیاسی و اجتماعی کشور

شکوه بر چرخ برند از دشمن
عجبا چرخ بود دشمن من

– اعتقاد و توجه به پرورش و آموزش کودکان

– امام علی (ع) مورد توجه و علاقه ایرج میرزا بوده و در چند سروده او را مورد ستایش خود قرار داده است:

خوش آنکه او را در دل بود ولای علی
که هست باعث رحمت به دنیی و عقبی
– وطن دوستی و ایران دوستی
– علاقه به مادر و سپاسداری از مقام او و...
نمونه شعر ایرج میرزا:

گفت استاد میر درس از یاد
یاد باد آنکه مرا یاد آموخت
هیچ یادم نرود این معنا
پدرم نیز چو استادم دید
پس مرا منت از استاد بود
هر چه می‌دانست آموخت مرا
قدر استاد نکو دانستن
گر بمر دست، روانش یر نور
یاد باد آنچه به من گفت استاد
آدمی نان خورد از دولت یاد
که مرا مادر من ندادان زاد
گشت از تربیت من آزاد
که به تعلیم من استاد استاد
غیر یک اصل که ناگفته نهاد
حیف استاد به من یاد نداد
ور بود زنده، خدا یارش باد!

ایرج میرزا سرانجام در اسفند سال ۱۳۰۴ بر اثر سکنه قلبی درگذشت و در آرامگاه ظهیرالدوله به خاک سپرده شد. او برای سنگ مزارش این شعر را سروده است که چند بیت از آن را نقل می‌کنیم:

ای نکویان که در این دنیاید	یا از این بعد به دنیا آید
اینکه خفته است در این خاک منم	ایرجم ایرج شیرین سخنم
مدفن عشق جهان است اینجا	یک جهان عشق نهان است اینجا
بنشینید بر این خاک دمی	بگذارید به خاکم قدمی
گاهی از من به سخن یاد کنید	در دل خاک دلم شاد کنید

ادبیات اندرزی و تعلیمی

اثر ادبی تعلیمی، اثری است که دانشی (چه عملی و چه فطری) از معرفت بشری را تشریح کند، یا یک مسئله اخلاقی، مذهبی، فلسفی را به شکل ادبی عرضه دارد.

در ادبیات ما هر چند نمونه‌های موجود، بیشتر مربوط به دانش‌های نظری است، اما در دانش‌های عملی هم نظم‌هایی سروده شده است؛ مثل نورالانوار از بحرالاسرار مظفر علیشاه کرمانی در علم کیمیا. در ادبیات غرب نیز می‌توان کتاب‌های منظوم شعر هوراس را نام برد.

ادبیات تعلیمی می‌تواند تخیلی هم باشد، یعنی مسئله‌ای را که می‌خواهد تعلیم دهد به صورت روایی یا نمایشی درآورده تا جاذبه بیشتری یابد. از این نوع ادب تعلیمی مخصوصاً در کتاب‌های کودکان استفاده می‌کنند.

بسیاری از شاهکارهای ادبی، جنبه تعلیمی دارند. مانند: مثنوی مولوی و بوستان سعدی. بسیاری از آثار طنز نیز جنبه تعلیمی دارند زیرا دیدگاه خواننده را نسبت به مردم و موقعیت‌ها تغییر می‌دهند.

در بازخوانی فرهنگ کهن ایرانی، گرایش به ادبیات اندرزی را در نظام رفتاری و ارزشی جامعه می‌توان دریافت و نمود آن را در ساخت فرهنگی جامعه ایران، از طریق پیشینه ادبیات اخلاقی و پندنامه جست.

در بررسی کمیت آثار اخلاقی و اندرزی، عواملی چون ساختار سیاسی جامعه و حکومت‌گران، ساختار فرهنگی و تحمیل سنت‌های قومی - نژادی و اعتقادی به تداوم سنت که در طول ادب فارسی مؤثر بوده، قابل تأمل است.

نمونه‌ای از شعر تعلیمی و اندرزی (بوستان سعدی)

چو خواهی که نامت بود جاودان
مکن نام نیک بزرگان نهان
همان نقش برخوان پس از عهد خویش
که دیدی پس از عهد شاهان پیش
همین کام و ناز و طرب داشتند
به آخر برفتند و بگذاشتند
یکی نام نیکو ببرد از جهان
یکی رسم بد ماند از او جاودان

نمونه‌ای از نثر تعلیمی و اندرزی (قابوس نامه)

در مهمان کردن و مهمان شدن

اما مردمان بیگانه را هر روز مهمان مکن که هر روز بسزا به حق مهمان توانی رسید. بنگر تا به یک ماه چند بار میزبانی خواهی کردن، آن که سه بار خواهی کردن یک بار کن و نفقاتی که در آن سه مهمانی خواهی کردن در این یک مهمانی کن تا خوان تو از همه عیبی بری بُود و زبان عیب جویان بر تو بسته بود... .

بیشتر بدانیم

تلفیقی از گونه‌های خواندن مانند: صامت خوانی، بلند خوانی و گروه خوانی، پرسش و پاسخ درباره‌ی پیام و ویژگی‌های متن و تهیه‌ی گزارش از نتیجه‌ی بحث برای تدریس این درس پیشنهاد می‌شود. روش بلندخوانی در شروع خواندن روشی مناسب است؛ زیرا در آن، از دو فرایند ادراکی یعنی تمیز شنیداری و تمیز بصری استفاده می‌شود. این روش برای تندخوانی و مطالعه‌ی صحیح، مفید است. روش‌های صامت خوانی عبارت‌اند از:

دقیق خوانی: معلم جهت دقیق خوانی دانش‌آموزان می‌تواند سؤالاتی از متن درس بپرسد.
خواندن تجسمی: معلم قبل از مطالعه، سؤالاتی از بین اهداف درس بپرسد تا ذهن دانش‌آموزان به هنگام مطالعه به سمت یافتن پاسخ‌ها هدایت شود.

خواندن التذازی: خواندن برای درک زیبایی‌ها، روش مؤثری برای پرورش حس زیبایی‌شناسی و تقویت ذوق ادبی است؛ مانند یافتن وزن، قافیه، موسیقی، ضرب‌المثل‌ها و...

این سروده‌ی زیبا را می‌توان با بهره‌گیری از نوار قرائت شعر، منابع رایانه‌ای و اینترنت، پوستر و تصویر از پیام شعر، تأثیرگذارتر عرضه کرد.

آداب نیکان

درس هفتم

اهداف آموزشی

- درک تأثیر مهم خداشناسی در زندگی و پذیرفتن حق (ایمان)
- گسترش شناخت و توانایی‌های فکری، عقیدتی، ضمن تأکید بر حق‌شناسی (علم)
- تقویت خویش متن با لحن مناسب (عمل)
- ایجاد نگرش مثبت نسبت به کاربست هنجارهای اخلاقی در محیط رایانه‌ای (اخلاق)
- کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری فراگیران (عمل)
- آشنایی با گروه اسمی در جمله (علم)
- تقویت مهارت صبر و شکیبایی در زندگی فردی و اجتماعی (اخلاق)
- تقویت کاربست واژگان جدید متن درس در حوزه مهارت‌های املائی و نگارشی (عمل)

روش تدریس پیشنهادی

- روش تدریس کارایی گروه
- روشن سازی طرز تلقی
- ایفای نقش و ...

درنگی در متن

متن این درس، دو بخش است: بخش اول از کتاب «جامع التمثیل» گزینش شده و بخش دوم را دکتر اکبری شلدرد، نگاشته است. مضمون و محتوای هر دو بخش، اخلاق فردی و اجتماعی را نشانه گرفته است. لحنی که در بخش اول این درس، برای خوانش مناسب پیشنهاد می‌گردد، لحن روایی همراه با فراز و فرود دیالوگ‌های متن و کشش‌ها و درنگ‌های هر جمله است. سبک نوشتار این متن همانند تثرهای عرفانی کهن فارسی است. از ویژگی‌های این متن می‌توان به تکرار اسم‌ها، فعل‌ها و کوتاهی جمله‌ها اشاره کرد.

متن دوم لحنی روایی و تعلیمی دارد و نویسنده بر آن است تا مخاطبانش را که در معرض خطرات دستاوردهای جدید علمی معاصر قرار گرفته‌اند، پدرا نه بی‌آگاهانند و راه درست و صحیح استفاده از این ابزارها را فراروی آنها قرار دهد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه کنیم:

تمرین یکم

- باز خوانی متن
- دقت در ساخت واژگان و حروف آنها
- دریافت معانی واژگان
- تمرین نوشتاری واژگان با ویژگی‌های حروف خواسته شده

تمرین دوم

- تشخیص گروه‌های اسمی

– تقویت مهارت در شناخت هسته گروه اسمی

تمرین سوم

– دریافت پیام و آموزش لحن

– تقویت توانایی تشخیص لحن مناسب

اطلاعات تکمیلی

درباره «جامع التمثیل»:

کتابی درباره تمثیل‌ها و حکایت‌ها، به ویژه حکایت‌های امثال، به فارسی، تألیف محمدعلی (یا محمد) حبله رودی، ادیب و نویسنده قرن یازدهم است.

حبله رودی، که در حیدرآباد دکن می‌زیست، در سال ۱۰۴۹ مجمع الامثال را در باره مثل‌های فارسی و در ۱۰۵۴ جامع التمثیل را تألیف کرد. وی در دیباچه کتاب جامع التمثیل گفته است در مجلسی که محمد خاتونی هم حضور داشت، کسی گفت که به فرمان شاه عباس صفوی (۱۰۳۸-۹۹۶) امثال ترکی را در یکجا جمع کرده‌اند و ادیبان تازی هم درباره امثال عرب کارهای شایسته‌ای انجام داده‌اند اما هیچ کس امثال فارسی را یکجا گرد نیاورده است. با این سخن، حبله رودی بر آن شد که کتابی درباره امثال فارسی تألیف کند (ص ۳). وی مانند همین سخنان را در مقدمه مجمع الامثال (ص ۳-۵) هم آورده و چون نخست آن را تألیف کرده است، این سخنان در سبب تألیف مجمع الامثال مناسب‌تر به نظر می‌رسد. جامع التمثیل، شامل مقدمه و ۲۸ باب، به ترتیب حروف تهجی، مشتمل بر امثال و حکایات است و در پایان آن، بخشی با عنوان ملحقات، مشتمل بر حکایات گوناگون، منضم شده است. مقدمه که در آن (ص ۶) از مثل زدن در قرآن یاد شده در بردارنده حکایت‌هایی است که با برخی آیات قرآن تطبیق می‌کند.

مؤلف در این مقدمه (ص ۳۳-۵) براساس آیات قرآن و برخی حکایت‌ها و روایت‌های دینی، خوانندگان را به ترک دلبستگی به دنیا و توجه به آخرت سفارش می‌کند. پاره‌ای از حکایت‌هایی که در باب‌ها گنجانده شده، در واقع حکایات امثال‌اند و شرح می‌دهند که چگونه و براساس چه ماجرای برخی از مثل‌ها شهرت یافته‌اند؛ مؤلف گاه در یک باب، یکی از فضیلت‌های اخلاقی را که با حرف آن باب آغاز می‌شود، در نظر گرفته و حکایت‌هایی را در تأیید آن فضیلت ذکر کرده است؛ سبک جامع التمثیل مانند سخن موعظه‌گویان و اهل منبر است و مؤلف در جای جای کتاب با استفاده از حکایت‌ها و

تمثیل‌ها، خواننده را موعظه کرده است. ویژگی بارز این کتاب، کاربرد بسیار امثال فارسی و عربی در ضمن یا آغاز حکایت‌ها و استفاده فراوان از آیات قرآن و احادیث است. نثر کتاب ساده و بی‌پیرایه و آمیخته به اشعار شاعران نامداری چون فردوسی، نظامی، مولوی، سعدی و حافظ است. جامع‌التمثیل از جمله کتاب‌های معروف فارسی و خواندن آن در قرن سیزدهم بسیار معمول بوده و بارها به چاپ رسیده است.

درباره بهلول

«بهلول» به معنای «خنده‌روی، نیکو روی، جمع بهالیل» شهرت وهیب بن عمروالصیرفی کوفی (۱۹۰ ه.ق.) معروف به بهلول مجنون، فرزانه رندی است که به نکته‌گویی معروف و به دیوانگی مشهور بود. ولی مطابق برخی اقوال، با هارون‌الرشید، خلیفه عباسی خویشاوند بود و با ابوحنیفه و دیگران مباحثاتی داشت که نوادر و سخنان شیرینی به او منسوب است. گویند از خواص شاگردان امام صادق (ع) و از فقیهان عصر خویش بود و به اشارت آن بزرگوار، برای رهایی از امضای فتوای قتل امام هفتم، خود را به دیوانگی زد. دیدارهای بهلول با هارون‌الرشید، خود داستانی شیرین و اندرزبار دارد که در شعر فارسی نیز راه یافته است. عطار ملاقات او را با هارون به نظم آورده است. بهلول، به صورت نامی کلی درآمده و بردسته‌ای از مجانبین عقلا اطلاق شده است؛ مثلاً در کتاب فتوحات مکیه، بابی با عنوان «بهالیل و پیشوایان» آمده است.

نگرش تاریخی به اخلاق رایانه‌ای

جستار زیر ترجمه گزیده‌ای از مدخل «اخلاق رایانه‌ای» دائرةالمعارف فلسفی «استنفورد» است. در این نوشتار، خاستگاه‌های اخلاق رایانه‌ای و چگونگی استفاده از عبارت اخلاق رایانه‌ای از گذشته تاکنون مورد بررسی قرار گرفته است. اخلاق رایانه‌ای، شاخه‌ای جدید از اخلاق است که به سرعت و به همراه رشد فناوری رایانه‌ای در حال رشد و تغییر است.

«اخلاق رایانه» از یک سو ممکن است به صورت بسیار محدود و به عنوان تلاش‌های فیلسوفان حرفه‌ای برای اعمال نظریه‌های اخلاقی متعارف نظیر: فایده‌گرایی، کانت‌گرایی، یا اخلاق فضیلت‌محور به مضامین مربوط به کاربرد فناوری رایانه قلمداد شود. از سوی دیگر، این اخلاق ممکن است در یک معنای گسترده به کار رود؛ به طوری که شامل معیارهای فعالیت حرفه‌ای، رمزهای ارتباط، ابعاد قانون رایانه، خط مشی عمومی و اخلاق شرکت‌ها قلمداد شود.

در کشورهای پیشرفته دنیا، «تحوّل اطلاعات» ابعاد بسیاری از زندگی همچون: بانکداری و تجارت، کار و اشتغال، مراقبت‌های پزشکی، دفاع ملی، حمل و نقل و سرگرمی را تغییر داده است. در نتیجه، فناوری اطلاعات بر اموری چون: زندگی جامعه، زندگی خانواده، رابطه‌های انسان، آموزش، آزادی و دموکراسی تأثیرات مثبت و منفی اعمال کرده است. اخلاق رایانه‌ای در گسترده‌ترین حالت می‌تواند به عنوان شاخه‌ای از اخلاق کاربردی در نظر گرفته شود که به مطالعه و تحلیل تأثیرات اخلاقی و اجتماعی فناوری اطلاعات می‌پردازد. در سال‌های اخیر، این عرصه تازه و دشوار منجر به ایجاد رشته‌های دانشگاهی تازه، همایش‌ها، کارگاه‌ها، سازمان‌های حرفه‌ای، مواد برنامه‌های آموزشی، کتاب‌ها، مقاله‌ها، و مراکز تحقیقاتی شده است. در عصر شبکه گسترده جهانی (WWW)، اخلاق رایانه‌ای به سرعت به اخلاق اطلاعات جهانی تبدیل می‌شود.

دهه ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰

اخلاق رایانه به عنوان یک عرصه مطالعه در مؤسسه فناوری ماساچوست، در طی جنگ جهانی دوم؛ یعنی اوایل دهه ۱۹۴۰ (م.) ریشه دارد. پروفیسور «توربرت وینر» در این مؤسسه به شکل‌گیری توپ ضد حملات هوایی کمک کرد که قابلیت از بین بردن هواپیماهای سریع جنگی را داشت. چالش مهندسی این طرح باعث شد که «وینر» و عده‌ای از همکارانش رشته تازه تحقیقاتی به وجود آورند که «وینر» آن را «سایبرنتیک» (فرمان‌شناسی) نامید؛ یعنی علم نظام‌های بازخورد اطلاعات. این مفاهیم، زمانی که با رایانه‌های دیجیتال در حال پیشرفت در آن زمان ترکیب شد باعث گردید که «وینر» برخی استنتاج‌های هوشمندانه اخلاقی درباره فناوری را به وجود آورد که امروزه ما آن را فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) می‌نامیم. وی با فراست، تبعات تحولی اجتماعی و اخلاقی را پیش‌بینی کرده بود.

برای مثال، او در سال ۱۹۴۸ (م.) در کتاب خود تحت عنوان «سایبرنتیک یا کنترل و ارتباط در ماشین و حیوان» چنین گفت: «برای مدت‌ها این امر برای من روشن بوده است که ماشین محاسبه بسیار سریع، ماشینی جهت کنترل خودکار به حساب می‌آید و نیازی نبود که ورودی و خروجی آن در قالب ارقام و اشکال باشد. این ماشین به ترتیب دریافت‌های اعضای حسی مصنوعی همچون سلول‌های فتوالکترونیک یا دامسنج است و عملکرد موتورها به حساب خواهد آمد. ما اکنون در مقام ساخت ماشین‌های مصنوعی با تمام سطح ظرافت و دقت عملکرد هستیم. مدت زمان بسیاری پیش از ناکازاکی و آگاهی عمومی درباره بمب اتمی، به ذهن من رسید که در حضور یک استعداد اجتماعی با اهمیت بسیار درباره خیر و شر هستیم».

در سال ۱۹۵۰ (م. «وینر» کتاب شگفت‌انگیز خود را تحت عنوان «استفاده انسان از انسان» منتشر کرد. اگر چه «وینر» در این کتاب از واژه «اخلاق رایانه» که استفاده از آن دو دهه پیش رواج پیدا کرد استفاده نکرد، اما وی به تعریف یک بنیاد جامع و فراگیر پرداخت که امروزه به عنوان پایه و اساس قدرتمند تحقیق و تحلیل اخلاق رایانه مورد استناد قرار می‌گیرد. موضوعات کتاب «وینر» عبارت‌اند از:

توصیفی از هدف زندگی انسان، چهار اصل عدالت، یک شیوه قدرتمند برای اخلاق کاربردی، بحث‌های بنیادی پرسش‌های اخلاق رایانه و مثال‌هایی از نمونه‌های اخلاق رایانه.

بنیاد اخلاق رایانه «وینر» بسیار جلوتر از زمان خود بود و واقعاً در طی چندین دهه نادیده گرفته شد. در نظر او ادغام فناوری رایانه در جامعه، در نهایت به دوباره بنا کردن جامعه منجر می‌شود. این امر، نیازمند فرایندی چند بُعدی است که سال‌ها تلاش مستمر را طلب می‌کند و همه چیز را از ریشه تغییر می‌دهد.

طرحی با این وسعت، الزاماً دربرگیرنده وظایف و چالش‌های گسترده و گوناگون است. کسانی که با این امور کار می‌کنند، باید به تغییرات افراطی در محل کار خود سازگار باشند؛ دولت باید قانون‌ها و آیین‌نامه‌های تازه‌ای وضع کند، صنعت‌ها و تجارت‌ها باید سیاست‌ها و خط‌مشی‌های تازه‌ای ابداع کنند، سازمان‌های حرفه‌ای باید اصول تازه‌ای برای اعضای خود به وجود آورند، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان باید پدیده‌های اجتماعی و روان‌شناسی را مطالعه و درک کنند و فیلسوفان باید در مورد مفاهیم اخلاقی و اجتماعی قدیمی دوباره فکر کنند و به تعریف دوباره مفاهیم مبادرت ورزند.

دهه ۱۹۶۰

در اواسط دهه ۱۹۶۰ (م. «دون پارکر» از SRI اینترنشنال (مؤسسه تحقیق استنفورد) در منلو پارک کالیفرنیا آغاز به بررسی استفاده غیر اخلاقی و غیر قانونی از رایانه توسط متخصص رایانه کرد. پارکر می‌گوید: «به نظر می‌رسد زمانی که مردم به مرکز رایانه وارد می‌شوند، اخلاق را پشت سر خود جای می‌گذارند و به نوعی آن را نادیده می‌گیرند». وی نمونه‌های جرم‌های رایانه‌ای و دیگر فعالیت‌های رایانه‌ای غیر اخلاقی را جمع‌آوری کرد و در سال ۱۹۶۸ (م. کتابی را تحت عنوان «قانون‌ها و اخلاقیات در فرایند اطلاعات» منتشر کرد و اولین اصول رفتار حرفه‌ای را برای انجمن ماشین‌آلات محاسبه‌ای به وجود آورد. در طی دو دهه بعدی، «پارکر» به نوشتن کتاب‌ها، مقالات و برگزاری کارگاه‌ها و سخنرانی‌ها ادامه داد تا رشته اخلاق رایانه‌ای را حفظ کند. این امر باعث شد تا این مفهوم، اهمیت یابد و تا امروز باقی بماند. اگر چه کارهای «پارکر» در یک قالب نظری کلی نمی‌گنجد، اما فعالیت‌های او در زمینه تاریخ اخلاق رایانه پس از وینر از نقاط عطف مهمی برخوردار است.

در اواخر دهه ۱۹۶۰ (م.) «جوزف ویزنباوم» Weizenbaum Joseph دانشمند رایانه در مؤسسه فتاوری ماساچوست در بوستن برنامه‌ای رایانه‌ای به نام ELIZA نوشت. او این برنامه را به گونه‌ای نوشته بود که تقلیدی سطحی از روان‌درمانی را جری باشد که بر مصاحبه‌ای اولیه با یک بیمار متکی بود.

«ویزنباوم» از واکنش‌های مردم به این برنامه رایانه‌ای شگفت زده شد؛ برخی روان‌پزشک‌ها آن را به مثابه شاهی در نظر گرفته بودند که رایانه‌ها به زودی به صورت خودکار اقدام به روان‌درمانی می‌کنند؛ حتی پژوهشگران رایانه‌ای در مؤسسه تحقیقاتی ماساچوست از لحاظ احساسی در این امر سهیم شده و تفکرات بنیادی خود را به اشتراک گذاشتند.

«ویزنباوم» بسیار نگران این امر بود که در مدل فرایند اطلاعات، بشر روند رو به رشد میان دانشمندان و حتی عموم مردم را تقویت می‌کند، تا انسان را صرفاً به عنوان ماشینی در نظر بگیرد. کتاب وی به نام «قدرت رایانه و منطق انسان» (۱۹۷۶) به صورت مؤکد، بسیاری از این ایده‌های او را بیان می‌کند. کتاب «ویزنباوم» به علاوه کلاس‌هایی که وی در مؤسسه تحقیقاتی ماساچوست و سخنرانی‌هایی که در دهه ۱۹۷۰ (م.) در سراسر دنیا برگزار می‌کرد، باعث الهام گرفتن متفکران بسیار و پروژه‌هایی در زمینه اخلاق رایانه‌ای شد.

در اواسط دهه ۱۹۷۰ (م.) «والتر منر» از عبارت «اخلاق رایانه» استفاده کرد. وی این عبارت را برای اطلاق به رشته تحقیقی در مورد برنامه‌های اخلاقی که توسط فتاوری رایانه اضافه شده، تغییر کرده، یا ابداع شده است، به کار برد. در اواخر دهه ۱۹۷۰ (م.) و در حقیقت در اواسط دهه ۱۹۸۰ (م.) منر علاقه بسیاری به ایجاد دوره‌های آموزشی در سطح دانشگاه درباره اخلاق رایانه نشان داد. او چندین کارگاه و سخنرانی در همایش‌های علوم رایانه‌ای و همایش‌های فلسفه در سراسر آمریکا برگزار کرد. وی همچنین در سال ۱۹۷۸ (م.) کتابی را تحت عنوان «کیت آغازگر در اخلاق رایانه‌ای» منتشر کرد که به عنوان منبع تدریس رشته اخلاق رایانه‌ای مورد استفاده و توجه استادان دانشگاه قرار گرفت. در این اثر، برخی مبانی اخلاق رایانه‌ای همچون: حریم و قابلیت اعتماد، جرم رایانه‌ای، تصمیمات رایانه‌ای، استقلال فنی و اصول حرفه‌ای اخلاق مورد بحث قرار گرفته است. اقدامات پیشگامانه «منر» علاوه بر کتاب «کیت آغازگر» و بسیاری از کارگاه‌های همایش‌هایی که وی برگزار کرد، تأثیر بسزایی بر تدریس اخلاق رایانه در سراسر آمریکا گذاشت. بسیاری از رشته‌های دانشگاهی به دلیل اقدامات او به وجود آمد و پس از او شماری دانشمند برجسته در این عرصه فعالیت کردند.

با شروع دهه ۱۹۸۰ (م.) چندین دستاورد اجتماعی و اخلاقی فناوری اطلاعات به موضوعات عمومی در آمریکا و اروپا تبدیل شد؛ موضوعاتی همانند: جرم‌های رایانه‌ای، فاجعه‌هایی که به دلیل ناتوانی رایانه به وجود می‌آید، تعرض به حریم افراد از طریق پایگاه داده‌های رایانه و موضوعات قانونی در مورد مالکیت نرم‌افزار.

به دلیل کارهای «پارکر»، «ویزناوم»، «منر» و دیگران، بنیادی برای اخلاق رایانه‌ای به عنوان یک رشته دانشگاهی تأسیس شد؛ اما متأسفانه دستاوردهای وینر در این زمینه نادیده گرفته شد. به هر حال، دهه هشتاد میلادی زمان مناسبی برای بررسی اقداماتی بود که در زمینه اخلاق رایانه‌ای انجام شده است.

در اواسط دهه هشتاد، «جیمز مور» از دانشگاه «دارتماث» مقاله تأثیرگذار خود را تحت عنوان «اخلاق رایانه‌ای چیست؟» در شماره ویژه مجله «متافیلوسوفی» به نام رایانه‌ها و اخلاق منتشر کرد. علاوه بر این، «دبوراجانسون» از مؤسسه پلی تکنیک رنسلیر، اولین کتاب درسی اخلاق رایانه‌ای را در این عرصه منتشر نمود.

در زمینه روان‌شناسی و جامعه‌شناسی کتاب‌های وابسته به این عرصه منتشر شده بود که در این میان می‌توان به کتاب «خود دوم» (۱۹۸۴) نوشته «شری تورکل» از مؤسسه تحقیقاتی ماساچوست درباره تأثیر رایانه بر روان انسان و نیز کتاب «رایانه‌ها و تغییر اجتماعی: اطلاعات، خاصیت و قدرت» (۱۹۸۷) نوشته «گجودیت پرول» با رویکردی جامعه‌شناسانه به رایانه و ارزش‌های انسان اشاره کرد. در اوایل دهه هشتاد میلادی که «تریل وارد بینوم» با «منر» در انتشار کتاب «کیت آغازگر در اخلاق رایانه‌ای» همکاری می‌کرد، بیشتر فیلسوفان و دانشمندان رایانه‌ای این رشته را بی‌اهمیت می‌خواندند؛ اما «بینوم» کار «منر» را ادامه داد و رشته‌هایی در همین زمینه به وجود آورد و کارگاه‌هایی نیز در این باره برگزار کرد. وی در سال ۱۹۸۵ (م.) انتشار یکی از شماره‌های ویژه مجله «متافیلوسوفی» را به عهده گرفت و آن را به اخلاق رایانه‌ای اختصاص داد. در سال ۱۹۹۱ «بینوم» و «منر» اولین همایش میان رشته‌ای بین‌المللی را در زمینه اخلاق رایانه‌ای تشکیل دادند. این همایش به عنوان یکی از نقاط عطف اصلی در این زمینه به شمار می‌رود. این همایش برای اولین بار فیلسوفان، افراد حرفه‌ای رایانه‌ای، وکلا، نمایندگان تجاری، خبرنگاران و مقامات دولتی را گرد هم آورد و مجموعه‌ای از برنامه‌های ویدئویی، موضوعات درسی و رساله‌ها را ایجاد کرد.

دهه ۱۹۹۰

در طی دهه ۱۹۹۰ (م.) رشته‌های تازه دانشگاهی، مراکز تحقیقاتی، همایش‌ها، مجلات، مقالات و کتاب‌های درسی در این عرصه ظهور کردند و دانشمندان بسیار و موضوعات بسیاری نیز در این عرصه به فعالیت پرداختند.

به عنوان نمونه، متفکرانی همچون: «دونالد گاتربارن»، «کیث میلر»، و «سیمون راجرستون» و «دیان مارتین» و سازمان‌هایی مانند: «متخصصان رایانه برای مسئولیت اجتماعی»، «بنیاد مرز الکترونیک» و «ACM-SIGCAS» پروژه‌های این عرصه را هدایت کردند.

پیشرفت‌های اروپا و استرالیا و همچنین مراکز تحقیقی تازه در انگلستان، لهستان، هلند و ایتالیا، مجموعه همایش‌های ETHICOMP که توسط «جرئون ون دن هاون» و مؤسسه استرالیایی اخلاق رایانه‌ای به ریاست «کریس سیمسون» و «جان وکرت» برگزار شدند، از اهمیت و ارزش بسزایی برخوردار بودند.

این پیشرفت‌های مهم با کمک پیشگامانی چون «سیمون راجرسون» از دانشگاه «دوو منتفورت» انگلستان انجام می‌شد که مرکز محاسبه و مسئولیت اجتماعی را تأسیس کرده بود. و این گونه در اواسط دهه ۱۹۹۰ (م.) آغاز نسل دوم پیشرفت‌های اخلاق رایانه‌ای رقم خورد.

دهه ۱۹۹۰ (م.) زمان توضیح مفاهیم بنیادین گسترش چارچوب‌های اقدامات عملی، رسیده بود. از این رو، نیاز به کاهش احتمال تأثیرات غیرقابل پیش‌بینی فناوری اطلاعات احساس می‌شد.

اسرار التوحید

کتر از یک صدوسی سال از مرگ ابوسعید ابوالخیر، عارف روشن ضمیر خراسان گذشته بود که یکی از نوادگان او، به نام «محمد بن منور» به سبب دلبستگی زیادی که به جدّ خود داشت، همتی کرد و آنچه را که تا آن روزگار از پیران آن خاندان و مریدان شیخ و عموزادگان خود درباره‌ی وی شنیده و گرد آورده بود، به هم پیوست و از مجموعه آنها کتابی شیرین و دلپذیر فراهم آورد و آن را «اسرار التوحید فی مقامات شیخ ابی سعید ابی الخیر» نامید. تألیف کتاب پس از حمله غزان و ویرانی‌هایی که در شهرهای خراسان - به ویژه در میهنه زادگاه شیخ ابوسعید - به جا نهادند و به احتمال زیاد در حدود سال ۵۷۰ هجری پایان یافته است.

محمد بن منور کتاب خود را به سه باب تقسیم کرده و به ویژه در باب دوم به بیان حالات شیخ در سال‌های میانی حیات او اختصاص داده است. اسرار التوحید از شاهکارهای نثر صوفیانه در زبان فارسی است.

حکایت «خودشناسی» از این کتاب انتخاب شده است. این حکایت بیانگر ویژگی انسان‌هایی است که با وجود تغییرات بسیار در ارتقای سطح زندگی مادی و اجتماعی‌شان، پیشینه و گذشته خود را فراموش نمی‌کنند و آن را مانند یک درس، هر روز مرور می‌کنند تا در شرایط جدید زندگی دچار اشتباه نشوند.

اهداف آموزشی

- آشنایی با مفاهیم آزادی و آزادگی (علم)
- آشنایی با جامی و آثار او (علم)
- تقویت مهارت خوانش مناسب متن درس با لحن‌های مناسب (عمل)
- تقویت علاقه نسبت به ارزش‌های اخلاقی در زندگی (اخلاق)
- کاربست پیام‌های اخلاقی متن درس در مهارت گفتار و رفتار فراگیران (عمل)
- آشنایی با واژگان و ترکیب‌های جدید زبان فارسی در متن درس (علم)
- آشنایی با قالب شعری مثنوی و ویژگی‌های آن (علم)
- تقویت کاربست واژگان جدید متن درس در مهارت املا و نگارش (عمل)
- تقویت درک مفاهیم و آموزه‌های متن (تفکر)

روش تدریس پیشنهادی

- ایفای نقش
- بحث گروهی
- قضاوت عملکرد و ...

درنگی در متن

شعر آزادگی جامی، ساختاری داستانی و برخوردار از لحنی روایی به همراه خرده لحن‌های ستایشی یک نفره (مونولوگ) و پرسش و پاسخ دو نفره (دیالوگ) است. زبان جامی، زبانی پخته با ویژگی‌های سبک عراقی است. در این شعر، جامی از آرایه‌های معنایی همچون: تشبیه (دانه شکر، تاج عزت، گوهر شکر، رخس پندار)، کنایه (تاج عزت به سرم بنهادی) استعاره (کای فرازنده این چرخ بلند) بهره برده است. همچنین این متن از جمله‌هایی که لحن استفهام انکاری مانند: دولت چیست؟ عزیزت کدام؟ سود جسته است. آموزه‌های تربیتی این درس را می‌توان در نکته‌های زیر باز جست:

شکر و سپاس از خداوند بزرگ در همه حال، بزرگی و توانایی خداوند، پرهیز از خوار و پست داشتن دیگران، پرهیز از ظاهر بینی، توکل به خداوند و ...

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه کنیم:

تمرین یکم

- بازخوانی متن
- دقت در یافتن واژه‌های مورد نظر
- درک و دریافت مفاهیم واژه‌های مورد نظر در بافت کلام

تمرین دوم

- درک معانی واژه‌های مورد نظر در زبان فارسی معاصر
- آشنا شدن با دگرگونی معانی واژه‌ها در بستر زبان
- درک تحوّل تاریخی واژه‌ها

جامی : نورالدین عبدالرحمان جامی شاعر و نویسنده معروف ایرانی است که در سال ۸۱۷ (ق.ه) در خرگرد جام (خراسان) ولادت و در سال ۸۹۸ (ق.ه) در شهر هرات وفات یافت. وی به سبب محل تولد خویش (جام) و نیز به سبب ارادت باطنی به شیخ الاسلام احمد جامی (وفات ۵۳۶ ه.ق) جامی تخلص کرد. جامی به همراه پدر به هرات و سمرقند رفت و در آن دیار، به کسب علم و ادب پرداخت و در علوم دینی و ادب و تاریخ، کمال یافت. پس از آن به سیر و سلوک روی آورد و به مرتبه ارشاد رسید و در سلک بزرگان «نقشبندیه» در آمد. جامی بزرگ‌ترین شاعر و ادیب قرن نهم هجری محسوب می‌شود. هفت اورنگ (شامل هفت مثنوی به تقلید از خمسه نظامی)، نفحات الانس، بهارستان و... از آثار اوست. از مثنوی زیر که از «روضه چهارم» بهارستان نقل شده است، می‌توان درباره نیکی و جوانمردی در تکمیل محتوای شعر «آزادگی» بهره گرفت.

جوانمردا، جوانمردی بیاموز	ز مردان جهان، مردی بیاموز
درون از کین کین جویان نگه دار	زبان از طعن بد گویان نگه دار
نکویی کن به آن کو با تو بد کرد	کز آن بد رخنه در اقبال خود کرد
چو آیین نکو کاری کنی ساز	نگردد با تو جز آن نکویی باز

— تحوّل معنایی

زبان پدیده‌ای پویا و زنده است و پیوسته در ارکان آن، تحوّل و تغییر روی می‌دهد. همسو با دگرگونی‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... بار معنایی واژه‌ها نیز در گستره تاریخی به تدریج دستخوش تغییر می‌شود. بنابراین، واژگان هویت تاریخی، فرهنگی و معنایی ویژه‌ای دارند که خواننده و نویسنده در کاربست آنها، به این نکته‌ها باید دقت کند که هر واژه را در ظرف زمانی و حتی مکانی و تاریخی خود مطالعه کند؛ مثلاً واژه «ملت» در متون کهن ادبی نظیر کلیله و دمنه به معنای «آیین و کیش» بوده است، اما امروزه با ورود مفاهیم سیاسی اجتماعی، به معنای «مردم یک سرزمین و جمهور ملت» به کار می‌رود.

روان خوانی آقا مهدی

یکی از مواردی که لازم است دانش آموزان با آن آشنا شوند، مسئله دفاع مقدس و خدمات سرداران و رزمندگان در این دوران است. روان خوانی «آقا مهدی» خاطره‌ای از یکی از فرماندهان دلاور سپاه ایران است. اکنون برای آشنایی بیشتر با شهید مهدی باکری، مطالب زیر را با هم مرور می‌کنیم:

- وی در سال ۱۳۳۳ در میاندوآب آذربایجان غربی دیده به جهان گشود.
- تحصیلات دبیرستانی خود را در رشته ریاضی و فیزیک به پایان برد و در رشته «مهندسی مکانیک» در دانشگاه تبریز ادامه تحصیل داد.
- او در اوایل جنگ تحمیلی در حالی که شهردار ارومیه بود، شهرداری را رها کرد و به جبهه‌های جنگ شتافت و به جهت لیاقت و کاردانی و تجربیاتش در جهاد سازندگی و سپاه پاسداران به فرماندهی لشکر عاشورا منصوب شد. خدمات ارزنده شهید باکری در دوران دفاع مقدس و رشادت‌ها و پایداری‌ها و دلاوری‌های او را خاک گرم و تفتیده خوزستان و آب‌های جزایر مجنون، به یاد دارند. اکنون درخشش نام و یاد او و دیگر سرداران پرافتخار جنگ تحمیلی نه بر آب و خاک که بر دل و جان هر ایرانی، پیوسته چشم نوازی می‌کند.
- او در سال ۱۳۶۳ در عملیات بدر به درجه رفیع شهادت نایل آمد.

خانواده او سه شهید به اسلام و انقلاب اسلامی تقدیم کرده است: برادران شهید مهدی باکری پیش از وی به شهادت رسیده‌اند.

نام‌ها و یادها

فصل چهارم

نام نیکو کر بلند ز آدمی

به کزو ماند سرای زرخار

درس نهم : نوجوانان باهوش،

آشپز زاده وزیر، گریه امیر

درس دهم : قلم سحر آمیز ، دونامه

- حکایت : نام خوشبو

- درس یازدهم : پرچم داران

- شعر خوانی : ای وطن من

نوجوان باهوش

درس نهم

اهداف آموزشی

– آشنایی بیشتر با بزرگانی چون سعدی، حافظ، ابن سینا، زکریای رازی، قائم مقام، امیر کبیر و ...

(علم)

– تقویت مهارت خوانش صحیح متن درس با توجه به لحن‌های مناسب آن (عمل)

– کار بست آموزه‌های محتوایی متن درس در حوزه مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری

(عمل)

– آشنایی با واژگان و ترکیب‌های جدید زبان فارسی در متن درس (علم)

– نگرش مثبت به مطالعه زندگی شخصیت‌های موفق و برجسته (ایمان و باور)

– آشنایی بیشتر با وابسته‌های اسم (صفت بیانی)، (علم)

– تقویت کاربرد واژگان جدید در حوزه مهارت‌های املائی و نگارشی (عمل)

– توانایی درک بخش‌های زبانی و ادبی متن درس (تفکر)

– توجه به ارزش‌های اخلاقی – اجتماعی مطرح شده در پیام‌های متن (اخلاق)

روش تدریس پیشنهادی

- روش ایفای نقش
- روش بحث گروهی
- روش قضاوت عملکرد و ...

درنگی در متن

این درس از سه بخش تشکیل شده و لحنی روایی دارد که به فراخور متن، از خرده لحن‌های پرسش و پاسخ دو نفره (دیالوگ) و لحن توصیفی نیز بهره برده است.

نثر نوشتاری معاصر و معیار، از ویژگی‌های متن‌های این درس هستند که گاهی از فنون و آرایه‌هایی مانند شعر، تشبیه (کاغذ ذهن و...)، استعاره (ستاره‌ای بدرخشید)، و نیز جناس (انیس و مونس) در آن به چشم می‌خورد.

متن‌های این درس، وقایع و حکایت‌های داستان‌گونه‌ای هستند که به شیوه غیر مستقیم آموزه‌هایی مانند تشویق به کسب علم و دانش، تلاش در راه هدف‌های ارجمند، دوری از جهل و نادانی و... را در خود جای داده‌اند.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه کنیم:

تمرین یکم

- باز خوانی متن درس
- تقویت مهارت در شناخت واژه‌های مهم املائی
- تقویت مهارت در حوزه مهارت‌های نوشتار وازگان

تمرین دوم

- شناخت بیشتر صفت بیانی
- آشنایی بیشتر با ترکیب وصفی
- تقویت مهارت در شناخت اجزای جمله

میرزا تقی خان امیرکبیر: میرزا تقی خان امیرکبیر صدراعظم ایران در دوره ناصرالدین شاه قاجار بود. نام اصلی امیرکبیر، محمد تقی بود و عناوین و القابی که به دست آورد؛ مانند: کربلایی محمدتقی، میرزا محمدتقی خان، مستوفی نظام، وزیر نظام، امیر نظام، امیر کبیر و امیر اتابک اعظم. وی شوهر خواهر ناصرالدین شاه نیز بود.

محمدتقی پسر کربلایی قربان، آشپز میرزا عیسی قائم مقام اول بود که در خانه قائم مقام تربیت یافت و در اوایل جوانی به سمت منشی قائم مقام اول به خدمت مشغول شد و مورد عنایت این رجل سیاسی دانشمند قرار گرفت و بعداً در دستگاه قائم مقام دوم نیز مورد توجه واقع شد تا جایی که وی را همراه هیئتی سیاسی به روسیه فرستاد و در نامه‌ای در مورد هوش و نبوغ میرزا تقی خان چنین نوشت: «خلاصه، این پسر خیلی ترقیات دارد و قوانین بزرگ به روزگار می‌گذارد. باش تا صبح دولتش بدمد». امیر کبیر در سفر به روسیه به مؤسسات فرهنگی، نظامی و اجتماعی آنجا توجه کرد و به این فکر بود که راه ترقی ایران نیز، داشتن دانشگاه و تشکیلات نظامی و فرهنگی منظم است.

چون محمد شاه مرد، ناصرالدین میرزا که قصد حرکت به تهران و نشستن بر تخت سلطنت را داشت نمی‌توانست حتی هزینه سفر خود و همراهان را به تهران تهیه کند، در این هنگام که امیرکبیر در تبریز و ملقب به امیر نظام بود، با ضمانت شخصی پول فراهم کرد و ناصرالدین شاه را به تهران آورد؛ اما درباریان حتی مهد علیا، مادر ناصرالدین شاه، که در زد و بندهای سیاسی خارجی دست داشتند، مخالف امیر بودند، ولی ناصرالدین شاه هر روز بر مرتبه و مقامش می‌افزود تا جایی که ملقب به امیرکبیر و صدراعظم شد. در مدت کوتاهی که امیرکبیر صدراعظم بود (در حالی که ناصرالدین شاه در آغاز سلطنت فقط ۱۶ سال داشت) با نبوغ خاص و احساسات پر شور میهن پرستی خود، به اقداماتی بس ارزنده به شرح زیر پرداخت:

ایجاد امنیت و استقرار دولت، تنظیم قشون ایران به سبک اروپایی، ایجاد کارخانه‌های اسلحه‌سازی، اصلاح امور قضایی، جرح و تعدیل محاضر شرع، تأسیس چاپارخانه، تأسیس دارالفنون، نشر علوم جدید، فرستادن ایرانیان به خارج برای تحصیلات و تدریس در ایران، استخدام استادان خارجی و تصمیم به جایگزینی آنها با ایرانیان، ترویج ترجمه و انتشار کتب علمی، ایجاد روزنامه و انتشار کتب، ترویج ساده نویسی و لغو القاب، بنای بیمارستان و رواج تلقیح عمومی آبله، مرمت ابنیه تاریخی، مبارزه با فساد و ارتشا (که چون مرضی مزمن در همه شئون زندگانی ایرانیان رخنه کرده بود)، تقویت

بنیه اقتصادی کشور، ترویج صنایع جدید، فرستادن صنعتگر به روسیه و مقابله صنعتی با روسیه توسط دست توانای استادکاران اصفهانی، استخراج معادن، بسط فلاح و آبیاری، توسعه تجارت داخلی و خارجی، کوتاه کردن دست اجانب از کشور، تعیین مشی سیاسی معین در سیاست خارجی، اصلاح امور مالی و تعدیل بودجه.

در گماشتن افراد صالح و صدیق بر سر کارها و طرد اشخاص نالایق اهتمام بسیار می کرد. با متحدالشکل کردن سپاه ایران کارخانه اسلحه سازی در ایران تأسیس کرد که روزانه ۱۰۰۰ تفنگ می ساخت. در گسترش فرهنگ و استخدام استادان خارجی دقت بسیار می کرد و برای استخدام استادان شرایط خاصی وضع کرد. در چاپ و انتشار کتب و تأسیس روزنامه وقایع اتفاقیه کوشش بسیار کرد.

اقدامات انقلابی و ملی امیر کبیر سبب شد که گروهی استفاده جو، بنای تحریک نسبت به وی بگذارند تا جایی که فرمان عزل و قتل امیر کبیر را از ناصرالدین شاه گرفتند و او را در حمام فین کاشان در ربیع الاول سال ۱۲۶۸ توسط حاجی علی خان حاجب الدوله کشتند.

قائم مقام فراهانی: میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی فرزند سیدالوزرا میرزا عیسی، معروف به میرزا بزرگ از سادات حسینی و از مردم هزاوه فراهان، از توابع اراک بود. در سال ۱۱۹۳ هجری قمری به دنیا آمد و زیر نظر پدر دانشمند خود تربیت یافت و علوم متداول زمان را آموخت. در آغاز جوانی به خدمت دولت درآمد و مدت ها در تهران کارهای پدر را انجام می داد. سپس به تبریز نزد پدرش که وزیر آذربایجان بود رفت و چندی در دفتر عباس میرزا ولیعهد به نویسندگی اشتغال ورزید و در سفرهای جنگی با او همراه شد. پس از آنکه پدرش ازوا گزید، پیشکاری شاهزاده را به عهده گرفت. نظم و نظامی را که پدرش میرزا بزرگ آغاز کرده بود، تعقیب و با کمک مستشاران فرانسوی و انگلیسی سپاهیان ایران را منظم کرد و در بسیاری از جنگ های ایران و روس شرکت داشت.

در سال ۱۲۳۷ هجری قمری پدرش میرزا بزرگ قائم مقام درگذشت و بین دو پسرش، میرزا ابوالقاسم و میرزا موسی، بر سر جانشینی پدر نزاع افتاد و حاج میرزا آقاسی به حمایت میرزا موسی برخاست، ولی اقدامات او به نتیجه نرسید و سرانجام، میرزا ابوالقاسم به امر فتحعلی شاه به جانشینی پدر با تمام امتیازات او نائل آمد و لقب سیدالوزرا و قائم مقام یافت و به وزارت نایب السلطنه ولیعهد ایران رسید.

چندی نگذشت که فتحعلی شاه در جمادی الاخر سال ۱۲۵۰ هجری قمری درگذشت. این خبر به آذربایجان رسید و محمد شاه قصد عزیمت به پایتخت کرد. اما با این همه خدمت به صدارت محمدشاه

دیری نپایید که سخت گیری های او و سعایت حاسدان و به خصوص فتنه انگیزی های بیگانگان، عاقبت شاه را به وی بدگمان کرد و در سال دوم سلطنت خود دستور داد او را در باغ نگارستان، محلّ بیلاقی خانواده سلطنتی، زندانی و پس از چند روز خفه کردند. و بدین ترتیب، به زندگانی مردی که از بزرگان ایران و از نویسندگان صاحب سبک و شیوا قلم آن زمان بود، پایان داده شد. مجموعه رسالات و منشآت قائم مقام که حاوی چند رساله و نامه های دوستانه و عهدنامه ها و وقف نامه هاست در تهران چاپ شده است.

برخی از ویژگی های منشآت قائم مقام :

- ۱- شیرینی بیان و عذوبت الفاظ
  - ۲- کوتاهی جمله ها و ایجاز
  - ۳- حذف زواید القاب و تعریف های خسته کننده
  - ۴- صراحت لهجه و ترک استعاره و کنایه و پرهیز از تشبیب های خسته کننده
  - ۵- ظرایف و لطیفه پردازی به پیروی از مختصات گلستان سعدی
  - ۶- دقت در حسن تلفیق سجع های زیبا به شیوه خاص سعدی
  - ۷- آهنگین بودن عبارات ها مانند گلستان سعدی
- دیگر آثار قائم مقام : کتاب جلایر نامه، منوی فکاهی و انتقادی است که قائم مقام آن را به نام جلایر (غلام خود) به نظم درآورده و ضمن دیوانش چاپ شده است.

بیشتر بدانیم

الف) روش ایفای نقش

- ۱- نخست دانش آموزان کلاس را گروه بندی می کنیم و معلّم به عنوان کارگردان نمایش، نقش هر یک از دانش آموزان را مشخص می کند تا به طور داوطلب یا انتخابی در این فعالیت شرکت کنند.
  - ۲- معلّم دانش آموزان را برای ایفای نقش های «قائم مقام، پدر بزرگ، مرد خارجی، امیرکبیر، استاد، محمد و اسحاق» آماده می کند.
  - ۳- دانش آموزان با هدایت معلّم به ایفای نقش خود می پردازند.
- «در صورت امکان، از لباس ها و وسایل مناسب استفاده گردد تا نمایش جذاب تر شود».

پس از اجرای نمایش، متن درس توسط دانش آموزان خوانده می‌شود. معلم سؤالاتی را که از قبل تهیه کرده، در اختیار هر گروه قرار می‌دهد تا متوجه شود که دانش آموزان پیام و اهداف درس را درک کرده‌اند و دانش آموزان می‌توانند نمونه‌های دیگری از زندگی روزمره را در این مورد ارائه دهند. به دانش آموزان پس از بررسی و تحقیق، کتاب معرفی شود.

ب) روش قضاوت عملکرد

نخست دانش آموزان را در صورت لزوم در گروه‌های جدیدی تقسیم بندی می‌کنیم یا با همان ترکیب کارمان را شروع می‌کنیم.

- ۱- از دانش آموزان می‌خواهیم مختصری از شرح حال خود را بنویسند.
- ۲- سپس هر گروه، کار هر فرد را با دیگری و با معیارهای فرا گرفته مقایسه می‌کند و هر فرد انتقادهایی را که به کارش گرفته شده است، فرا می‌گیرد.
- ۳- پس از بیان نظرات مختلف توسط گروه‌ها، معلم معیارهای علمی را ارائه می‌دهد.
- ۴- دانش آموزان عملکرد خود را با توجه به معیارهای علمی، مورد قضاوت و ارزیابی قرار می‌دهند.

وسایل کمک آموزشی

- ۱- استفاده از عکس و تصاویر مربوط به بزرگانی چون قائم مقام و امیرکبیر، و نمونه‌هایی از آثار و خط قائم مقام
- ۲- استفاده از فیلم‌های مستند و داستانی در مورد زندگانی بزرگانی چون امیرکبیر و قائم مقام
- ۳- استفاده از کتاب‌هایی در مورد زندگانی بزرگان
- ۴- استفاده از پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و لوح‌های فشرده

اهداف آموزشی

- ایجاد نگرش مثبت نسبت به مطالعه تاریخ و سرگذشت بزرگان (باور)
- آشنایی بیشتر با سید جمال الدین و نقش او در بیداری ملل مسلمان (علم)
- آشنایی بیشتر با شخصیت معنوی میرزای شیرازی و نفوذ کلام او (علم)
- خوانش صحیح متن درس با توجه به لحن مناسب (عمل)
- تقویت کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری فراگیران (عمل)
- آشنایی با یکی از آرایه‌های بدیعی (جناس) (علم)
- تقویت کاربست واژگان جدید در حوزه مهارت‌های املایی و نگارشی (عمل)
- درک و دریافت آموزه‌های متن و نقد و تحلیل آنها (تفکر)

روش تدریس پیشنهادی

- ایفای نقش
- روش تدریس اعضای تیم
- بحث گروهی و ...

درنگی در متن

این درس دو بخش دارد که لحن غالب آن، روایی و توصیفی است و نویسنده در آن به بیان دو واقعه تاریخی ایران زمین اشاره می‌کند. خوانش این گونه متن‌ها لازم است به شیوه مناسبی که لحن متن القا می‌کند، انجام شود تا تأثیرگذاری آن بیشتر گردد. پیشنهاد می‌شود این متن توسط معلم خوانده شود و در پایان خوانش، به بیان ویژگی‌های آن به شیوه پرسش و پاسخ یا بحث گروهی همگام با دانش‌آموزان پردازد.

در متن نخستین، شعر حافظ به «هبوط» انسان اشاره دارد و از آرایه‌هایی نظیر: جناس، تکرار و تشبیه بهره برده است. در شعر حافظ «صبا» نفحات رحمانی است که باعث خیر است، «هدهد» پرندۀ معروف یا شانۀ به سر، همان مرغ سلیمان است که در ادب عرفانی کنایه و رمزی است از سیر و سلوک، «سبا» کنایه از جهان مادی و خاکدان نیز کنایه از جهان خاکی است. (بیان مطالب اخیر برای دانش‌آموزان ضروری نیست.)

این متن‌ها به آموزه‌هایی مانند «دفاع از میهن تا پایان جان»، «تشویق به کسب علم و دانش» «مبارزه با استعمار» و ... اشاره دارد.

فعالیت‌های نوشتاری

- در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه کنیم:
- تمرین یکم
  - بازخوانی متن
  - تقویت مهارت شناخت برخی از واژگان در حوزه گفتار و نوشتار و تفاوت آنها

تمرین دوم

– شناخت گروه‌های اسمی

– شناخت بیشتر هستهٔ گروه و وابسته‌های آن

– تقویت مهارت در شناخت اجزای تشکیل‌دهندهٔ جمله

تمرین سوم

– آشنایی بیشتر با زیباشناسی کلام

– آشنایی بیشتر با آرایه‌های جناس در جمله و بیت

– تقویت مهارت در شناخت واژگان در حوزهٔ آوایی

نام خوش بو

حکایت

پیام اصلی این حکایت، تأکیدی بر بزرگداشت و حرمت نهادن اسماء جلاله، نام‌های پیامبران، ائمه علیهم‌السلام و نعمات الهی است که خود یکی از سنن دیرپای فرهنگ و ادب و تمدن ایران و اسلام است. این حکایت برگرفته از رسالهٔ قُشیریه است.

پرچم‌داران

درس یازدهم

اهداف آموزشی

- آشنایی با ادیب الممالک فراهانی (علم)
- آشنایی با واژگان و ترکیب‌های جدید فارسی به کار رفته در متن درس (علم)
- تقویت مهارت خوانش صحیح متن درس با لحن‌های مناسب (عمل)
- تقویت علاقه به سرزمین ایران و زادگاه خویش (باور)
- پرورش روحیه میهن دوستی و تلاش در راه آبادانی آن (اخلاق)
- کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در حوزه فعالیت‌های نوشتار، گفتار و رفتار (عمل)
- آشنایی بیشتر با وابسته‌های اسم (صفت اشاره، صفت شمارشی) (علم)
- تقویت کاربست واژگان جدید در حوزه مهارت‌های املائی و نگارشی (عمل)
- درک دریافت آموزه‌ها و پیام‌های متن (تفکر)

روش تدریس پیشنهادی

- روش تدریس کارآیی گروه
- روش تدریس اعضای گروه
- پرسش و پاسخ
- بحث گروهی و ...

متن این درس ترکیبی از نظم و نثر است که بخش پایانی آن (شعر ادیب) جهت تثبیت محتوا با بخش نثر پیوند خورده است. لحن مناسبی که برای خوانش این درس پیشنهاد می‌شود ترکیبی از لحن روایی و حماسی است که اثر بخشی مضمون «عشق و علاقه به میهن (حب الوطن)» را کارا تر می‌سازد. نثر این درس، دارای ویژگی‌های زبان نوشتاری معیار در عصر حاضر است و آموزه‌هایی همچون «دفاع از میهن در برابر دشمن»، «تهییج و تشویق نوجوانان برای افتخار آفرینی و سربلندی ایران زمین»، «تعظیم شهدا» و... را به همراه دارد. شعر پایانی این درس نیز از اشعار دوره بازگشت و با ویژگی‌های سبک عراقی و همراه با مضمون «وطنی» است.

مفهوم بیت چهارم این شعر بدین گونه است: اگر انسان این هفت نشان مهر و علاقه را نسبت به میهن نداشته باشد، از اهریمن پست تر و فروتر است.

در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه کنیم:

تمرین یکم

- باز خوانی متن درس
- تقویت مهارت در شناخت روابط واژگانی
- تقویت مهارت نوشتاری واژگان

تمرین دوم

- شناخت بیشتر هسته گروه
- شناخت بیشتر وابسته‌های گروه اسمی
- تجزیه جمله به اجزای سازنده آن
- شناخت بیشتر نقش واژگان در جمله

تمرین سوم

- تقویت مهارت در شناخت تشبیه
- تقویت مهارت در شناخت اجزای سازنده تشبیه
- تقویت مهارت در زیبا شناسی سخن

اطلاعات تکمیلی

ادیب الممالک فراهانی: میرزا محمد صادق امیری متخلص به «محیط» است. لقبش ابتدا «امیر الشعرا» بود و بعد به ادیب الممالک مشهور شد. ولادتش به نوشته خود، روز پنج شنبه ۱۴ محرم سال ۱۲۷۷ هجری قمری در روستای گازران از توابع اراک اتفاق افتاد.

وی یکی از شاعران و روزنامه‌نگاران بنام دوره مشروطیت است و سردبیری بسیاری از روزنامه‌های آن دوره را بر عهده داشت. او در انواع شعر (به جز غزل)، به خصوص قصیده‌سرایی، بسیار توانا بود. در شیوه سخن‌سرایی پیرو استادان قدیم و در دوره تجدید حیات ادبی هم‌طراز قآنی و سروش است.

زندگی ادبی ادیب الممالک را می‌توان به دو دوره تقسیم کرد: نخست از آغاز شاعری تا سال‌های پیش از جنبش مشروطیت و دیگر از سال‌های نزدیک به اوج‌گیری نهضت مشروطه تا پایان عمر. ادیب در سال ۱۳۵۵ هجری قمری به علت سکنه در سن ۵۸ سالگی در تهران درگذشت.

شعر خوانی

سلمان هراتی : سلمان قنبر هراتی (آذرباد) در سال ۱۳۳۸ ه.ش. در روستای «مزدشت» تنکابن در خانواده‌ای مذهبی پا به عرصه وجود نهاد. دوره ابتدایی را در روستا گذراند و از همان ابتدای جوانی، به دلیل فقر مادی، به شاگردی می‌پرداخت یا با چوپانان محلی (گالش‌ها) به چوپانی می‌رفت و از همین رهگذر با ترانه‌های محلی آشنایی پیدا کرد. از سال ۱۳۵۲ به نوشتن روی آورد و سرودن شعر را آغاز کرد. فوق دیپلمش را در سال ۱۳۶۲ در رشته هنر گرفت و سپس به کار تدریس هنر در یکی از روستاهای تنکابن مشغول شد.

سلمان با شعر ارزشی انقلاب، پیوندی ناگسستنی داشت، صمیمیت، سادگی و بی‌پیرایگی در اشعارش موج می‌زند. از سلمان هراتی سه مجموعه به نام‌های «از این ستاره تا آن ستاره»، «از آسمان سبز» و «دری به خانه خورشید» به چاپ رسیده است. سلمان در ششم آبان ماه ۱۳۶۵ در راه رفتن به مدرسه بر اثر تصادف، جان باخت.

آرامگاه وی در حوالی شهر تنکابن واقع شده و بیت زیر بر سنگ مزارش نوشته شده است :

«آه از پاییز سرد، ای کاش من از تو باغی در بهاران داشتم»

اسلام و انقلاب اسلامی

فصل پنجم

صبح صادق، قدرت کاذب شکست

رشته‌های دام اهرمین کسست

درس دوازدهم: شیر حق

- حکایت: ان شاء الله

درس سیزدهم: ادبیات انقلاب

درس چهاردهم: یاد حسین (ع)

- روان‌خوانی: شوق آموختن

شیرِ حق

درس دوازدهم

اهداف آموزشی

- آشنایی بیشتر با شخصیت والای امام علی(ع)، (علم)
- تفکر بیشتر دربارهٔ جهاد در راه خدا و جهاد با نفس (تفکر)
- آشنایی بیشتر با مولوی و کتاب مثنوی معنوی (علم)
- تقویت علاقه نسبت به رفتارهای پیشوایان دینی (ایمان)
- تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- تقویت کاربست آموزه‌های متن درس در مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)
- آشنایی با وابسته‌های اسم (صفت پرسشی، صفت تعجبی)، (علم)
- تقویت کاربست واژگان جدید در حوزهٔ مهارت‌های املائی و نگارشی (عمل)

روش‌های پیشنهادی تدریس

- روش روشن سازی طرز تلقی
- روش بارش مغزی
- روش قضاوت عملکرد
- روش کارایی گروه و...

این درس با ترکیبی از لحن‌های تعلیمی، توصیفی و خرده‌لحن‌های دیگر خوانده می‌شود. بیت اول بالحن تعلیمی، بیت‌های دوم تا پنجم بالحن توصیفی، بیت‌های ششم، هفتم و هشتم با خرده‌لحن‌های ویژه جمله‌های خبری و پرسشی، و بیت‌های پایانی دوباره بالحن تعلیمی خوانده می‌شوند.

در بیت هشتم یکی از مختصات آوایی سبک خراسانی به چشم می‌آید؛ در سبک خراسانی افزودن حرفی به کلمه یا حذف حرفی از کلمه، زیادتر از سبک عراقی به چشم می‌خورد و مولوی از این ویژگی سبک خراسانی برای رعایت قافیه در شعر خود بهره برده است:

شیر حقم نیستم شیر هوا   فعل من بر دین من باشد گوا

از مختصات ادبی این شعر می‌توان به استعاره (شیر حق)، کنایه (تیغ افراستن، تیغ نهمان کردن)، تکرار و تشبیه (باد خشم و باد شهوت، باد آز) و... اشاره کرد.

مضمون و پیام مهم این شعر «اخلاص عمل برای خداوند» است که امام علی(ع) آن را به عنوان یکی از آموزه‌های اخلاقی خود برای پیروان حقیقی خویش به یادگار نهاده است.

در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف ذیل توجه کنیم:

تمرین یکم

– شناخت بیشتر واژگان هم خانواده

– آشنایی بیشتر با حروف اصلی واژگان هم خانواده

تمرین دوم

– آشنایی بیشتر با معادل‌های واژگان در زبان فارسی و عربی

– تقویت مهارت در شناخت تشبیه و ارکان آن

– تقویت مهارت در شناخت یکی از فنون زیباشناختی کلام

تمرین سوم

– تقویت مهارت در شناخت هسته گروه اسمی

– تقویت مهارت در شناخت وابسته‌های پیشین و پسین گروه اسمی

– تجزیه گروه اسمی به اجزای سازنده آن

مثنوی مولوی: کتابی است منظوم سرودهٔ مولانا جلال‌الدین بلخی. محتویات مثنوی حکایت‌های مسلسل منظومی است که مولانا با بیان آنها نتایج دینی و عرفانی گرفته و حقایق معنوی را به زبان ساده و از راه تمثیل بیان کرده است و بسیاری از آیات قرآن و اخبار و احادیث را به سبک عرفا شرح می‌کند. مثنوی در ۲۶ هزار بیت و در شش دفتر به بحر «رمل» سروده شده است. تاریخ آغاز آن به درستی معلوم نیست، اما در سال ۶۶۰ (ه.ق) پایان یافته است.

واقعهٔ «خدا و انداختن خصم در روی امیرالمؤمنین» از دفتر اول مثنوی مولوی انتخاب شده است. مولوی این واقعه را در ۱۲۴ بیت سروده که در کتاب تنها بخشی از آن آمده است. حضرت علی (ع) به جوانمردی، شجاعت، علم، حلم و... مشهور است و این سخن دربارهٔ ایشان آمده است: «لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار».

نام شمشیر حضرت علی (ع) ذوالفقار بود. این شمشیر را حضرت محمد (ص) به ایشان اعطا فرموده بودند. وجه تسمیهٔ این شمشیر در فرهنگ نفیسی چنین آمده است: در میان درازای این شمشیر حلقه‌هایی مانند مهره‌های پشت قرار داشت و به همین سبب «ذوالفقار» نامیده شده است.

از دیگر ابیات مشهور این حکایت، بیت زیر است: (اشاره به حدیث: ما رمیت اذ رمیت، ولكن الله رمی)

ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتُمْ در حَرَابِ   من چو تیغم، وان زنده آفتاب

إِنْ شَاءَ اللَّهُ

حکایت

کتاب «روح الارواح فی شرح اسماء الملک الفتح» که قبل از سال ۵۰۰ هجری تألیف شده، یکی از شیواترین، گیراترین و خواندنی‌ترین آثار کهن نثر فارسی است. این کتاب که قدیمی‌ترین اثر مستقل فارسی در شرح «اسماء حسنی» است، علاوه بر تفسیر و تأویل عرفانی آیات قرآنی، یکی از منابع موثق در خصوص احادیث قدسی و نبوی و اقوال مشایخ طریقت است. در این اثر، همچنین اشعار بسیاری از شاعران فارسی زبان و از جمله خود مؤلف آمده که از نظر تحقیق در تاریخ ادبیات فارسی حائز اهمیت است.

شهاب الدین احمد سمعانی، نویسنده کتاب، از عالمان و سخنوران خاندان بزرگ «سمعانی» است که در نیمه دوم قرن پنجم و نیمه اول قرن ششم هجری در خراسان می‌زیسته و در علوم فقهی و عرفان از بزرگان زمان خود بوده است.

بیان «ان شاء الله» در آغاز یا پایان هر قصد و نیت از شاخصه‌های فرهنگی مسلمانان است که همه چیز را تحت اراده خداوند بزرگ می‌دانند و با بیان این عبارت، انجام امر خود را در جهت خواست خداوند انتظار دارند و به ظاهر و موقعیت‌های مناسب شرایط برای تحقق امر خود بسنده نمی‌کنند. استفاده به جا و بهنگام این عبارت در هر امری، دقت گوینده آن را نسبت به احاطه قدرت خداوند بر همه امور و یاری خواستن از او در انجام مناسب کارها بیان می‌دارد.

ادبیات انقلاب

درس سیزدهم

اهداف آموزشی

- آشنایی با زمینه‌های انقلاب اسلامی و ادبیات حاکم بر آن (علم)
- آشنایی بیشتر با یکی از شیوه‌های بیانی (کنایه) (علم)
- آشنایی با سبک نوشتاری معاصر و توانایی به کار بردن آن در زندگی روزمره (علم)
- تقویت روخوانی و روان‌خوانی درس با لحن مناسب (عمل)
- بهره‌گیری از زبان به عنوان محمل اندیشه (عمل)
- توانایی مقایسه ادبیات انقلاب اسلامی با قبل از آن (تفکر)
- توانایی پاسخ‌گویی به خودارزیابی درس و فعالیت‌های گروهی (عمل)
- علاقه‌مندی به نظام مقدس جمهوری اسلامی و توانایی بحث و گفت‌وگو در زمینه انقلاب اسلامی (باور)
- تقویت کار بست آموزه‌های محتوایی درس در مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های پیشنهادی تدریس

کارایی گروه، تدریس اعضای گروه، روشن‌سازی طرز تلقی
بارش مغزی، بحث گروهی و تلفیقی

درس سیزدهم (ادبیات انقلاب) از یک عنوان اصلی و یک عنوان فرعی که در راستای پیام و مضمون عنوان اصلی است؛ شکل گرفته است. جمله‌های این درس جمله‌های خبری هستند و در جهت آگاهی دادن به مخاطب نوجوان به کار رفته‌اند و با این ویژگی لازم است از لحن تعلیمی مناسب برای خوانش متن بهره گرفت.

عنوان بخش دوم درس، از نوع ترکیب‌های قابل توجه است: (ادبیات انقلاب، انقلاب ادبیات)؛ زیرا با جا به جا کردن یک ترکیب، دنیای معانی آنها نیز تغییر می‌کند. این نگاه به واژگان می‌تواند آموزه مناسبی برای نوعی دیگر نگرستن، به فراگیر باشد.

زبان متن، زبان فارسی نوشتاری ادب آموختگان است و آموزه‌هایی مانند: تحولات جامعه معاصر، نقش رهبری در جامعه، وحدت ملی، زبان و ادبیات و نقش آنها در بنیادهای جامعه و... را در خود دارد.

در فعالیت‌های نوشتاری به هدف‌های زیر توجه کنیم:

تمرین یکم

– باز خوانی متن درس

– تقویت مهارت در شناخت ترکیب‌های وصفی و اضافی در متن

– شناخت بیشتر ترکیب اضافی و وصفی و تفاوت آنها

تمرین دوم

– شناخت بیشتر واژگان مفرد و جمع

– شناخت بیشتر جمع مکسر در زبان فارسی

– تقویت مهارت جمع بستن واژگان با نشانه‌های جمع فارسی

تمرین چهارم

– تقویت مهارت شناخت کنایه در متن

– شناخت بیشتر معانی ثانوی کنایه

آشنایی با منبع درس : این درس از کتاب «درآمدی بر ادبیات داستانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی» تألیف دکتر اکبری شیلدره، چاپ انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، انتخاب شده است. درس حاضر از فصل اول بخش سوم کتاب، یعنی از صفحه ۱۱۲ به بعد با اندکی تلخیص، به فراخور دانش‌آموزان دوره اول متوسطه تدوین شده است.

نویسنده سیر ادبیات داستانی ایران را در سه دوره تاریخی زیر بررسی می‌نماید :

۱- دوره نخست : از مشروطه تا سال ۱۳۰۰ شمسی

۲- دوره دوم : از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۷ شمسی

۳- دوره سوم : از سال ۱۳۵۷ شمسی آغاز انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۷۷ شمسی.

زبان و تفکر

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که ما چگونه می‌اندیشیم و برای بیان اندیشه‌های خود چگونه از زبان استفاده می‌کنیم. به بیان دیگر، رابطه فرایندهای ذهنی تفکر و فرایندهای ذهنی زبان چگونه است؟ آیا بدون زبان نیز تفکر کردن امکان پذیر است؟

از زمانی که افلاطون گفت : «تفکر حرف زدن روح با خودش است»، و تلویحاً گفت این هر دو یکی هستند، فلاسفه و روان‌شناسان درباره رابطه زبان و تفکر به بحث پرداخته‌اند. یکی از مشکلات دست و پاگیر در این میان این است که، همه احساس می‌کنیم، می‌دانیم تفکر چیست و این واژه به چه نوع فعالیت ذهنی اطلاق می‌شود، اما تعریف علمی آن، کار بسیار دشواری است. شاید تعریف تفکر همان قدر مشکل باشد که تعریف ذهن.

در اکثر کتاب‌های درسی روان‌شناسی امروز فصل یا مبحث خاصی به تفکر اختصاص داده شده است و معمولاً در مبحث حل مسئله از آن سخن به میان می‌آید. کسانی که معتقدند تفکر بدون زبان امکان دارد، استدلال می‌کنند اگر ماهیت تفکر از نوع حل مسئله باشد، در این صورت بسیاری از حیوانات دیگر نیز که فاقد زبان به معنای انسانی آن هستند، فکر می‌کنند. دلیل دیگری در تأیید اینکه مفاهیم می‌توانند بدون دخالت زبان شکل بگیرند، وجود کرولال‌هاست. کسانی که کر مادرزاد باشند، لال نیز خواهند بود. از آنجا که آنان گفتار اطرافیان خود را هیچ‌گاه نمی‌شنوند، زبان نیز در آنها شکل

نمی‌گیرد. با این همه، ما می‌بینیم که کر و لال‌ها - حتی آنهایی که از رفتن به مدارس خاص و یاد گرفتن زبان محروم بوده‌اند - دارای مفاهیم ذهنی هستند و آنها را به کمک اشاراتی که گاه فقط اطرافیان نزدیک آنها می‌فهمند، بیان می‌کنند؛ ولی این فقط یک طرف سکه است. بر فرض یک نوعی تفکر بدون زبان امکان داشته باشد، این بدان معنا نیست که در افراد سالم که زبانی را در کودکی به‌طور عادی فرا می‌گیرند، زبان و تفکر دو پدیده جداگانه و مستقل از یکدیگر باشند. زبان و تفکر در واقع آن چنان سخت به هم جوش می‌خورند که گاه ما یکی را با دیگری اشتباه می‌کنیم. به عنوان مثال، اغلب یکی از علائم بارز اسکیزوفرنی را در هم ریختن و آشفتن شدن نظام زبان می‌دانند، ولی آیا این نظام زبان است که در هم ریخته می‌شود، یا نظام منطقی تفکر؟ با توجه به سایر علائم اسکیزوفرنی باید گفت این، نظام منطقی تفکر است که در هم می‌ریزد و آنچه به صورت آشفتگی زبان مشاهده می‌شود، در واقع بازتاب آشفتگی تفکر است. در اغلب بیماران زبان پریش، گاهی عکس این حالت بروز می‌کند و نابسامان شدن سازمان زبان منجر به اختلالاتی در تفکر و شناخت بیمار می‌گردد. بسیاری از ما وقتی به محتوای اندیشه‌های خود به درستی واقف می‌شویم که آنها را روی کاغذ بیاوریم و مرور کنیم. این خود دلیل دیگری است که تفکر و زبان ما به هم جوش خورده‌اند. ما در اینجا نمی‌خواهیم چیزی را ثابت کنیم، منظور فقط جلب توجه به نوع مشکلاتی است که یافتن رابطه زبان و تفکر با آن رو به رو است.

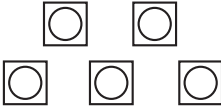
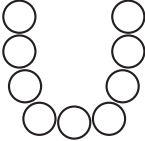

نمونه پیشنهادی طرح درس

مشخصات	طرح درس شماره:	دوره تحصیلی: متوسطه اول	ماده درسی: فارسی	مدت جلسه: ۷۰ دقیقه	تاریخ اجرا:
	تعداد دانش آموزان:	پایه تحصیلی: هشتم	موضوع درس: ادبیات انقلاب	نام دبیر:	نام آموزشگاه:
اهداف کلی	<p>۱- آشنایی با ادبیات انقلاب و تأثیر آن بر ادبیات داستانی در قالب درسی به نثر نوشتاری معاصر</p> <p>۲- شناخت ویژگی‌های ارزشی ادبیات انقلاب</p> <p>۳- آشنایی با زبان به عنوان محمل افکار و اندیشه گوینده یا نویسنده</p> <p>۴- آشنایی بیشتر با یکی از شیوه‌های ادای معنای واحد (کنایه)</p>				
هدف‌های جزئی	<p>دانش آموز باید:</p> <p>۱- درس را روخوانی و روان خوانی کند.</p> <p>۲- واژه‌های تازه درس را پیدا کند و معانی آنها را تشخیص دهد.</p> <p>۳- ویژگی‌های انقلاب اسلامی را بیان کند.</p> <p>۴- تأثیر انقلاب اسلامی را در ادبیات، به خصوص ادبیات داستانی توضیح دهد.</p> <p>۵- در مورد انقلاب مطلب بنویسد.</p> <p>۶- بتواند به خود ارزیابی‌ها پاسخ دهد.</p> <p>۷- از متن درس چند سؤال پیدا کند و پاسخ آنها را بدهد.</p> <p>۸- ویژگی‌های جمله‌های کنایی را بیان کند.</p> <p>۹- کنایه را در متن‌های مختلف تشخیص دهد.</p> <p>۱۰- فرق زبان و ادبیات را در عین درهم تنیدگی بداند و برای آنها مثال‌هایی بیاورد.</p> <p>۱۱- به ادبیات و نوشته‌های زیبای ادبی علاقه نشان دهد.</p> <p>۱۲- بتواند به تمرین‌های بخش فعالیت‌های نوشتاری پاسخ دهد.</p> <p>۱۳- به انقلاب اسلامی و آثار و نتایج آن علاقه‌مند شود.</p>				

❖ همکاران محترم می‌توانند براساس این نمونه، برای درس‌های دیگر نیز طرح درس مناسبی تهیه و تدوین نمایند.

<p>انقلاب اسلامی، تولدی دیگر، تاریخ معاصر، ویژگی‌های انقلاب، زبان، ادبیات، ادبیات داستانی، تأثیر انقلاب بر ادبیات داستانی، ایثار، استقلال، آزادی، شهادت، زبان محمل اندیشه و...</p>	<p>مفاهیم و واژگان کلیدی</p>
--	-------------------------------------

<p>تلفیقی از روش‌های کارایی تیم، پرسش و پاسخ، سخنرانی، بارش مغزی و تدریس اعضای تیم و روشن سازی طرز تلقی ...</p>	<p>روش تدریس</p>
<p>هنگام اجرای روش تدریس بارش مغزی و سخنرانی، دانش آموزان به صورت U شکل می‌نشینند و در هنگام اجرای روش کارایی تیم با تدریس اعضای تیم، دانش آموزان به صورت گروه‌های چهار یا پنج نفری دور میز مشترک به صورت روبه‌رو می‌نشینند.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>تابلوی کلاس</p> <p>شکل گروهی</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>تابلوی کلاس</p> <p>شکل U</p> </div> </div>	<p>سازمان دهی و چینش</p>
<p>مطالب درس پیشین، خودارزیابی‌ها، نکات زبانی و ادبی، کار گروهی، مطالب قسمت نوشتن</p>	<p>اهداف</p>
<p>تابلو، ماژیک، کتاب «درآمدی بر ادبیات داستانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی»، تصاویری از انقلاب به صورت power point و ...</p>	<p>وسایل</p>
<p>تقویت انرژی مثبت دانش‌آموزان از طریق فعالیت جمعی به صورت خواندن یکی از سرودهای انقلابی یا پخش سرود از طریق نوار صوتی، پرسش‌های مناسب از انقلاب، توجه به ایجاد ارتباط چشمی در بدو ورود به کلاس، پرسش از چند دانش‌آموز که دارای مشکلاتی بودند تا ارتباط عاطفی مطلوبی برقرار شود.</p> <p>— می‌توان یکی از موضوعات روزمره در ارتباط با انقلاب را رشته کلام قرار داد و در مورد آن صحبت کرد و نتیجه آن را به درس ربط داد.</p>	<p>ایجاد ارتباط و انگیزه‌سازی</p>
<p>۱- یک جمله یا عبارت کنایی را بیان کنید. ۲- جمله زیبایی در مورد ادبیات بنویسید. ۳- یک جمله زبانی بنویسید و سپس آن را به جمله ادبی تبدیل کنید. این پرسش‌ها برای تعیین نقطه آغاز تدریس و ارزشیابی از آموخته‌های پیشین مطرح می‌شود.</p>	<p>ارزشیابی ورودی</p>

ارزشیابی	ارزشیابی آغازین	آماده سازی	<p>طرح سؤال‌هایی در ارتباط با درس جدید برای آماده‌ساختن دانش‌آموزان برای پذیرش درس جدید؛ مثال:</p> <p>۱- چند مورد از دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران را بیان کنید.</p> <p>۲- انقلاب اسلامی ایران و ادبیات آن، چه ویژگی‌هایی دارد؟</p> <p>۳- مقصود از «ادبیات» چیست؟</p> <p>۴- با یادآوری انقلاب اسلامی چه واژه‌هایی در ذهن شما تداعی می‌شود؟ چند مورد نام ببرید.</p>
ارزشیابی	ارزشیابی تکوینی	پیش آزمون	<p>۱- با پیروزی انقلاب اسلامی هیچ واژه جدیدی وارد عرصه ادبیات ایران نشد. ص ☐ غ ☐</p> <p>۲- ادبیات بیان حال یک جامعه است. ص ☐ غ ☐</p> <p>۳- کدام گزینه از ویژگی‌های انقلاب اسلامی ایران است؟ الف) خدا محوری و دین‌باوری ☐ ب) رهبری بر پایه اصل ولایت فقیه ☐</p> <p>پ) حضور یکپارچه و همه‌جانبه مردم ☐ ت) تمام موارد ☐</p>
ارزشیابی	ارزشیابی تکوینی		<p>همراه با ارائه مطالب جدید پرسش‌هایی طرح می‌شود که میزان یادگیری دانش‌آموزان را نشان دهد و همراه با آموزش و یادگیری، مشکلات آنان را برطرف نماید؛ از جمله:</p> <p>۱- انقلاب اسلامی در چه تاریخی و به دنبال چه رویدادی به پیروزی رسید؟</p> <p>۲- ویژگی‌های انقلاب اسلامی ایران چیست؟</p> <p>۳- انقلاب اسلامی ایران در عرصه ادبیات چه تأثیری داشت؟</p> <p>۴- چند تن از آزاداندیشانی که در راه صلاح و سعادت جامعه، جان خود را نثار کردند، نام ببرید.</p> <p>۵- «زبان معیار» را توضیح دهید.</p> <p>۶- انقلاب اسلامی ایران چگونه درهای تازه‌ای به روی مردم گشود؟</p> <p>۷- عبارت «ادبیات انقلاب آئینه انقلاب است» را توضیح دهید.</p>
ارزشیابی	ارزشیابی تکمیلی یا تراکمی	پس آزمون	<p>همان سؤالات پیش‌آزمون است که مجدداً در این مرحله ارائه می‌شوند.</p> <p>۱- ویژگی‌های انقلاب اسلامی را که در این درس آمده است، توضیح دهید.</p> <p>۲- پیام این درس را در دو سطر بنویسید.</p> <p>۳- عبارت: «ادبیات انقلاب، انقلاب ادبیات» را توضیح دهید.</p> <p>۴- تأثیرات انقلاب در عرصه ادبیات را چگونه ارزیابی می‌کنید؟</p> <p>۵- واژه‌های ادبیات انقلاب از چه آیینی نشئت گرفته‌اند؟</p> <p>۶- «زبان فکر» یا «زبان، محمل ادبیات» را شرح دهید.</p>

ابتدا جمع‌بندی مطالب با استفاده از روش کارایی گروه

نخست به سؤال‌های زیر به صورت فردی پاسخ دهید. سپس در گروه خود، جواب‌ها را یکسان کنید، سپس نماینده هر گروه روی تخته کلاس و در جدول پاسخ‌نامه بنویسد.

۱- چرا نظام ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی از تاریخ محو شد؟ به خاطر:

الف) خفقان ب) استبداد پ) تباهی ت) تمام گزینه‌ها

۲- بهترین راه برای آشنایی با اندیشه‌های هر جامعه چیست؟

الف) مطالعه ادبیات آن جامعه ب) یادگیری زبان آن جامعه

پ) بهره‌گیری از تعلیم فرهنگی ت) توجه به عامل انسجام فرهنگی

۳- کدام گزینه در مورد زبان صحیح است؟

الف) ابزار پیدایش ادبیات است ب) پدیده‌ای زنده و زایا و نظام مند است

پ) وسیله ارتباطی بین مردم است ت) تمام گزینه‌ها

۴- در این درس نقش زبان کدام گزینه است؟

الف) وسیله ارتباط ب) نماینده فکر و فرهنگ پ) زبان ادبی ت) گزینه الف و ب

ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	گروه سؤال
						۱
						۲
						۳
						۴

فردی:

۱- پاسخ خودارزیابی درس را بعد از تأمل کافی بیان کنید. (تمرینی - خلاقیتی)

۲- پاسخ تمرین‌های فعالیت‌های نوشتاری را در جاهای مشخص شده بنویسید. (تمرینی)

۳- درس دوازدهم (شیر حق) را بخوانید و ارتباط آن را با این درس بیان کنید. (آماده‌سازی)

گروهی:

گفت‌وگویی ۱ را گروه‌های ۱ و ۲ و ۳ و گفت‌وگویی ۲ را گروه‌های ۴ و ۵ و ۶ برای جلسه

آینده آماده کنند. (خلاقیتی، بسطی - گسترشی)

عمومی: با توجه به محیط زندگی خود و دیگران با نوشته‌ها و کتاب‌های پس از انقلاب، آثار

تأثیر انقلاب در ادبیات معاصر را بیان کنید. (خلاقیتی)

فعالیت‌های دانش‌آموزان	فعالیت‌های معلم
<p>دانش‌آموزان با معلم ارتباط مؤثر برقرار می‌کنند و به پرسش‌های او پاسخ می‌دهند.</p> <p>دانش‌آموزان در گروه خود فعالانه کار می‌کنند و طبق برنامه تدریس معلم با او همکاری می‌کنند.</p> <p>فعالیت‌های تکمیلی را به دقت انجام می‌دهند.</p> <p>در مورد پاسخ به دستورات و اظهار نظرات دقت می‌کند.</p> <p>کار اعضاء گروه را به دقت ارزیابی می‌کند.</p> <p>در مورد کار و فعالیت خود به طور واقعی قضاوت می‌کند.</p>	<p>معلم به وسیله مهارت‌های غیرکلامی با دانش‌آموزان ارتباط برقرار و ایجاد انگیزه می‌کند و از مطالب سال‌های گذشته می‌پرسد.</p> <p>معلم بچه‌ها را گروه‌بندی می‌کند.</p> <p>معلم به روش کارایی تیم منطبق با مراحل زیر، تدریس را شروع می‌کند:</p> <p>۱- گروه‌بندی تصادفی (۲ دقیقه)</p> <p>۲- تعیین تکلیف برای هر عضو گروه (خواندن متن درس) (۱۵ دقیقه)</p> <p>۳- دادن سؤال به هر عضو و ارائه پاسخ به صورت فردی توسط هر عضو گروه (۵ دقیقه)</p> <p>نکته: سؤالات، باید چهارگزینه‌ای، کامل‌کردنی، جورکردنی، صحیح و غلط، بلی و خیر باشند.</p> <p>۴- دادن پاسخ گروهی: پاسخ‌های فردی در گروه مطرح می‌شوند تا به پاسخ‌های مشترک برسند. (۵ دقیقه)</p> <p>۵- دادن پاسخ‌نامه و نمره‌گذاری فردی و گروهی (۵ دقیقه)</p> <p>۶- کشیدن جدول: معلم جدولی طراحی و نمرات گروهی و فردی را مقایسه می‌کند. (۸ دقیقه)</p> <p>۷- تفسیر نمرات: اگر نمره گروهی از نمره فردی بیشتر باشد افراد آن گروه به صورت گروهی خوب کار می‌کنند. اگر نمره فردی و گروهی مساوی باشد، (گروه خنثی)، گروه‌بندی تأثیر ندارد و بایستی بعضی از اعضای گروه جابه‌جا شوند. اگر نمره گروهی از نمره فردی پایین‌تر باشد، به صورت گروهی نمی‌توانند کار کنند و باید بعضی از اعضای گروه با گروه خنثی جابه‌جا شوند. (۵ دقیقه)</p> <p>۸- نقد کار گروهی: اعضای گروه، عملکرد و یادگیری خود را مرور می‌کنند و به این نتیجه می‌رسند که چگونه ممکن است در جلسات بعدی عملکرد فردی و گروهی خود را بهبود بخشند. (۱۵ دقیقه)</p> <p>۹- ارزیابی پیشرفت تحصیلی: معلم آزمون دیگری به عمل می‌آورد. این آزمون سطح پیشرفت و آمادگی دانش‌آموزان را برای یادگیری درس‌های بعدی نشان می‌دهد. (۱۰ دقیقه)</p> <p>دبیر مربوطه، فعالیت‌های تکمیلی را ارائه می‌کند.</p>

سنجش و ارزشیابی

- نوع سؤالات درس باید ادراکی باشد و به توانایی درک و تحلیل متن کمک کند. علاوه بر سؤالات داده شده، می‌توانیم سؤالات زیر را هم مدنظر قرار دهیم :
- ۱– آنچه در مورد انقلاب اسلامی، از این درس دریافتید در دو سطر توضیح دهید.
  - ۲– زبان و ادبیات فارسی چه تأثیری در گسترش انقلاب اسلامی دارد؟
  - ۳– عبارت : «ادبیات انقلاب، انقلاب ادبیات» را توضیح دهید.
  - ۴– قسمت دوم درس را بخوانید و زمینه فکری نویسنده را در دو سطر بازگو کنید.

یاد حسین (ع)

درس چهاردهم

اهداف آموزشی

- شناخت بیشتر حماسه بزرگ کربلا و حماسه سازان آن (علم)
- تقویت علاقه نسبت به امام حسین (ع)، خاندان و یاران با وفایش (باور)
- پرورش زمینه‌های آگاهی نسبت به ظلم ستیزی و امر به معروف و نهی از منکر (تفکر)
- آشنایی با فدایی مازندرانی و کتاب مَقْتَل وی (علم)
- تقویت خوانش رسای متن با لحن مناسب

(عمل)

- تقویت علاقه نسبت به رفتارهای پیشوایان بزرگ دینی (اخلاق)
- تقویت کاربست آموزه‌های محتوای درس در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و عملی (عمل)
- آشنایی بیشتر با «ردیف» در شعر فارسی (علم)

روش‌های پیشنهادی تدریس

- روش کارایی گروه
- روش بحث گروهی
- روش واحد کار و...

درنگی در متن

در این درس به حماسهٔ بزرگ عاشورا، امام حسین (ع) و یاران جان بر کف ایشان رو به رو هستیم. حال و هوای این قصیدهٔ ۳۱۴ بیتی که تنها بخش کوتاهی از آن در کتاب فارسی آمده است، جان مخاطب را از عظمت هولناکی این واقعه تاریخی، متأثر می‌کند و حسرت و اندوه و افسوس را در خوانش او به جا می‌گذارد.

از کاربردهای قصیده می‌توان به بیان ستایش، نکوهش، وصف و... اشاره کرد و «فدایی» از این قالب برای بیان تأثرات جمعی جامعه به خوبی بهره برده است.

«ردیف» در شعر فارسی سودمندی‌ها و گرفتاری‌هایی برای شاعر دارد؛ در این قصیده، فدایی، آن چنان بهره‌ای از ردیف قصیده‌اش برده است که گویی «تشنگی» تنها عنصر چیره بر عالم و آدم است. از ویژگی‌های ادبی این شعر می‌توان به استعاره و مجاز (دود دل)، مجاز و کنایه (تف دل، دل سوخته)، تشبیه (بحر بلا)، تضاد (بزرگ و کوچک) و... اشاره کرد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه کنیم:

تمرین یکم

- بازخوانی متن درس
- آشنایی بیشتر با واژگان و رابطه‌های معنایی آنها
- تقویت مهارت درست نویسی واژگان

تمرین دوم

– شناخت بیشتر گروه اسمی در جمله یا بیت

– شناخت بیشتر هسته و وابسته‌های اسم

– تقویت مهارت در شناخت انواع وابسته‌های اسم

تمرین سوم

– آشنایی بیشتر با جناس

– شناخت بیشتر واژگان با مختصات آوایی و نوشتاری مشترک و نزدیک به هم

– تقویت مهارت در شناخت یکی از فنون زیباسازی کلام (جناس)

اطلاعات تکمیلی

فدایی مازندرانی: میرزا محمود فدایی، از سخن سرایان و مرثیه‌پردازان پرتوان و جادو کلام روزگار قاجاریه است. او از زبانی شیوا و استوار بهره‌مند بوده است.

فدایی در حدود سال‌های ۱۲۰۰ (ه.ق) در روستای «تلاوک» از منطقه دودانگه پریم، شهرستان ساری در استان مازندران، دیده به جهان گشود. تحصیلات اولیه خود را به همان شیوه سنتی که در مکتب خانه‌های قدیم رایج بود، در مکتب خانه محلی زادگاه خود فراگرفت، سپس برای آموختن علوم دینی به شهر ساری و از آنجا به قم رفت. پس از سال‌ها مشتاقی و مهجوری روی به دیار حبیب خویش نهاد و به کربلا رفت و پس از سپری کردن چند سال در حال و هوای معنوی این شهر به روستا و زادگاه خویش بازگشت.

کتاب ماندگار فدایی مازندرانی «مَقْتَلِ منظوم» نام دارد که شامل بیش از هفت هزار بیت است. واژه «مقتل» به معنای قتلگاه یا محل قتل است و در زبان و ادب به نوشته‌ای گفته می‌شود که درباره رویداد جاودان باد شهادت امام حسین (ع) و کربلایان، سامان یافته باشد. علاوه بر این، فدایی اشعاری در قالب‌های مثنوی، مستزاد و قصیده نیز دارد که آمیخته از نوحه‌های سینه زنی و مرثیه نوحه‌خوانی است. یکی از قصیده‌های بسیار بلند و زیبای او با ردیف «تشنه» است که بخشی از آن را در کتاب درسی هشتم ملاحظه می‌کنید.

وزن شعری این قصیده در بحر «رَمَل» و «۳۱۴» بیت است و شش بار تجدید مطلع شده و یکی از بلندترین قصاید عاشورایی تاریخ ادبیات فارسی به شمار می‌آید.

روان خوانی

شوق آموختن

نکات ضروری و بایسته مربوط به روان خوانی‌ها را پیش از این یادآور شدیم. همکاران محترم در این بخش از کتاب، افزون بر اهداف آموزشی و تعلیمی در قلمرو زبان آموزی، شایسته است به حفظ ارتباط محتوایی این نوشته با عنوان فصل توجه کنند و موضوع‌های زیر را از گروه‌های دانش‌آموزی بخواهند:

- زاویه دید
- شخصیت / شخصیت‌ها
- لحن
- زبان و نوع نثر و نوشته
- درون‌مایه
- حادثه و نقطه اوج داستان

ادبیات بومی (۲)

فصل آزاد

چو ایران باشد تن من باد

بدین بوم و بر، زنده یک تن باد

درس پانزدهم: درس آزاد

- حکایت

- شعر خوانی / روان خوانی

برای آگاهی از ویژگی‌های درس آزاد به درس پنجم همین کتاب مراجعه کنید.

ادبیات جهان

فصل ششم

درس شانزدهم : پرنده آزادی،

کودکان سنگ

- درس هفدهم : راه خوشبختی

- روان خوانی : آن سوی پنجره

ماه

روشنی اش را

در سراسر آسمان

می پراکند

و لگه های سیاهش را برای خود نگه می دارد.

ناگور، شاعر هندوستانی

پرندۀ آزادی، کودکان سنگ

درس شانزدهم

اهداف آموزشی

- آشنایی با نمونه‌ای از ادبیات پایداری جهان (علم)
- ایجاد نگرش مثبت نسبت به مقاومت و پایداری در برابر بیدادگری (ایمان)
- تفکر دربارهٔ مظلومیت مردم فلسطین و مقاومت آنها (تفکر)
- آشنایی با وابسته‌های اسم (صفت مبهم)، (علم)
- تقویت کاربست آموزه‌های محتوایی درس در حوزهٔ مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)
- تقویت کاربست واژگان جدید در حوزهٔ گسترش مهارت‌های املائی و نگارشی (عمل)
- نگرش مثبت نسبت به ارزش‌های انقلابی در مهارت‌های نوشتاری و گفتاری (اخلاق)

روش تدریس پیشنهادی

- الگوی پیش سازمان دهنده
- روش کارایی گروه
- بحث گروهی و...

درنگی در متن

در هر متنی ممکن است انواع لحن‌های خوانش به کار رفته باشد. بنابراین، خواننده متن باید دقت کند که هر بند یا جمله را با آهنگ و لحن مناسب همان بند، یا جمله بیان کند. در خوانش درس «پرنده آزادی» لحن‌های حماسی، توصیفی و عاطفی به چشم می‌خورد. از ویژگی‌های ادبی این درس می‌توان به تشبیه (محمد چونان پرنده، محمد فرشته بی‌پناه، دوزخ آسمان)، مجاز و کنایه (دنیا را خیره کرده‌اند)، استعاره (صیاد سنگدل)، جان بخشی یا استعاره‌مکنیه (لشکریان خیانت، درنگ کردن تاریخ) و... اشاره کرد.

فعالیت‌های نوشتاری

- در فعالیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه می‌کنیم:
- تمرین یکم
  - شناخت گونه‌ای از فرایندهای واجی
  - تمرین دوم
  - آشنایی بیشتر با گروه اسمی
  - تقویت مهارت در شناخت هسته و وابسته گروه‌های اسمی
  - تمرین سوم
  - تقویت تبدیل مهارت درک و دریافت به مهارت نوشتاری

برخی از پیام‌های محتوایی این درس که در حوزهٔ ادب پایداری است، عبارت‌اند از: بیداد ستمگران نسبت به ستم‌دیدگان، خیانت و مزدوری ظالمان، تهییج مظلومان علیه بیداد، امید به پیروزی در برابر بیدادگران تاریخ و... .

اطلاعات تکمیلی

محمود درویش در ۱۳ مارس ۱۹۴۱، در دهکده‌ای در فلسطین به نام بروه متولد شد، اسرائیلی‌ها این دهکده را به آتش کشیدند. درویش شش ساله بود که مجبور شد به همراه خانواده‌اش به لبنان پناهنده شود. تحصیلات ابتدایی را در دیرالاسد و متوسطه را در کفر یوسف ادامه داد. سرانجام پس از مقاومت‌های بسیار، این دهکده از دست اسرائیلی‌ها خارج شد و هنگامی که اهالی وارد دهکده شدند، همه چیز از بین رفته بود.

درویش، بعدها در مبارزات مردم فلسطین شرکت کرد و این زمانی بود که ۱۴ سال بیشتر نداشت. در شهر حيفا به زندان رفت و از آن پس مرتب گرفتار پلیس بود و مدت‌ها باید خود را هر هفته به پلیس معرفی می‌کرد. نخستین مجموعهٔ شعرش را در سال ۱۹۶۰ با عنوان «گنجشک‌های بی بال» منتشر کرد و با مجموعهٔ دومش «برگ‌های زیتون» جای خود را در شعر فلسطین و جهان عرب باز کرد. وی چند سال عضو کمیتهٔ اجرایی سازمان آزادی‌بخش فلسطین بود. درویش همچنین رئیس اتحادیهٔ نویسندگان فلسطینی بود و بنیان‌گذار یکی از مهم‌ترین فصل‌نامه‌های ادبی و مدرن جهان عرب به نام «الکرمل» است. درویش همراه با «ژاک دریدا»، «بی یوردیو» و چند تنی دیگر «پارلمان بین‌المللی نویسندگان» را تأسیس کردند. اثر «پروانه» نام مجموعه شعر تازهٔ محمود درویش شاعر پر آوازهٔ فلسطینی است که به تازگی از چاپ بیرون آمده است. این شعر ساخته‌ای از دفتر تلخ ایام یک فلسطینی است که با اندیشیدن در زندگی و مرگ و خویشتن توأم است.

کتاب‌های شعر او به ۲۲ زبان گوناگون ترجمه شده و ترجمه‌های متعددی از آثار او به فرانسه و انگلیسی و فارسی موجود است. وی ۳۰ کتاب به شعر و ۸ دفتر به نثر منتشر کرد.

او در سال ۱۹۷۰ برای ادامهٔ تحصیل به مسکو سفر کرد و پس از مدتی، به قاهره بازگشت. از سال ۱۹۷۰ به بعد، شعر عرب به اوج نوگرایی رسید و شاعران عرب تمام مکتب‌های شعری مدرن را آزمودند و این آزمون‌ها از غربال صافی زمان گذشت و از سال ۱۹۸۰ به بعد حرکت شعری در جهان عرب روند آرام، ولی عمیق خود را ادامه داد.

جشنواره بین‌المللی شعر مقدونیه که در ساحل دریاچه اوخرید در جنوب غرب این کشور در جریان است، محمود درویش، شاعر بزرگ فلسطینی را به عنوان شاعر مبدأ در سال ۲۰۰۷ انتخاب کرد و جایزه «اکلیل طلایی» را به وی هدیه داد. درویش پس از دریافت جایزه گفت: «این جایزه سیاسی‌گری و قدردانی از ملت ستم دیده و رنج کشیده و مظلوم فلسطین است که از حقوق شرعی و ملی خود محروم مانده‌اند».

محمود درویش بعد از ۳۶ سال به حیفا فلسطین برای حضور در یک همایش ادبی باز می‌گردد.

راه خوشبختی

درس هفدهم

اهداف آموزشی

- آشنایی با نمونه‌ای از آثار ادبی جهان (علم)
- آشنایی با ترجمه و مترجم (علم)
- تقویت شناخت عدم یکسانی اجزای جمله در زبان‌های مختلف (تفکر)
- مهارت درک و فهم تفاوت‌ها و اشتراکات ادبیات ایران و جهان (تفکر)
- تقویت علاقه نسبت به مطالعه آثار برتر ادبیات جهان در حوزه نوجوان (باور)
- تقویت کاربست آموزه‌های درس در حوزه مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش تدریس پیشنهادی

- کارایی گروه
- پرسش و پاسخ
- بحث گروهی و ...

درنگی در متن

لحن‌های مناسبی که نیاز است در این درس به آنها توجه شود عبارت‌اند از: لحن تعلیمی، روایی و توصیفی.

نویسنده در این متن با بهره‌گیری از تشبیه و تمثیل (بند اول درس) تصویری از زندگی را به نمایش می‌گذارد که به سادگی در ذهن مخاطبان جان می‌گیرد. جان بخشی و تضاد (گذشته رفته و آینده نیامده) تشبیه (روزگار چون ابر...) تضاد و کنایه (سرد و گرم روزگار) کنایه (حق را پایمال کردن، از دست رفتن) و... از ویژگی‌های ادبی این متن است که به شکل هنرمندانه‌ای - بدون برجسته کردن آنها - در بافت متن به کار رفته است. از آموزه‌های اخلاقی این متن می‌توان به: توکل به خداوند، بهره‌گیری از اندیشه و تجربه‌های بزرگ‌ترها، صبر و شکیبایی در برابر سختی‌ها، برنامه‌ریزی برای زندگی بهتر و... اشاره کرد.

فَعَالِیت‌های نوشتاری

در فَعَالِیت‌های نوشتاری به اهداف زیر توجه کنیم:

تمرین یکم

- بازخوانی متن درس

- تقویت مهارت در شناخت واژگان با نشانه‌انواع تنوین

تمرین سوم

آشنایی بیشتر با شکل جمع (مکسر) و مفرد واژگان عربی در زبان فارسی

تمرین چهارم

- تقویت مهارت در درک و دریافت جمله‌های عربی و انگلیسی

- تقویت مهارت در تبدیل جمله‌های عربی و انگلیسی به فارسی

روان خوانی

آن سوی پنجره

این نوشته با آنکه کوتاه است، اما نویسنده از عنصر «انتظار» و «تعلیق» (suspence) در این داستان به خوبی استفاده کرده است و به همین سبب، خواننده را تا خط پایان با کشش و هیجان به همراه می برد.

خوب است در آموزش، دبیران محترم نیز به این مسئله توجه کنند و دانش آموزان را به ویژه در درس نگارش با کاربرد این حالت، آشنا سازند.

البته ایجاد حالت تعلیق و انتظار در فرایند شکل گیری حوادث داستان بستگی به قدرت و توانایی نویسنده دارد.

نیایش الهی مراسم محرم رازکن

مناجات از موضوعات ادبی است و ماهیت غنایی دارد. معمولاً در آن با خداوند راز و نیاز می‌کند. مناجات و ادعیه در ادبیات فارسی، بیشتر منشور است و مناجات خواجه عبدالله انصاری که با نظم همراه است، از غایت اشتها نیاز به ذکر ندارد. معادل مناجات در ادب فرنگی hymn است. هیم در اصل سرودهایی در مدح ارباب انواع و خدایان بوده است و در مراسم مذهبی خوانده می‌شده است؛ و از کهن‌ترین صور شعری دانسته شده است. در همه کتب قدیم، نمونه‌هایی از آن هست و مزامیر داود به عنوان نمونه، معروف است.

همچنان‌که آثار ادبیات کهن ما با سنت نیکوی آغاز با تحمیدیه و منقبت و در پایان، نیایش و یاد خدا و شکرگزاری از پروردگار به سبب پایان نگارش یک اثر ادبی آراسته شده‌اند، در این کتاب نیز به تبع آثار ادبی این مرز و بوم، «نیایش» زینت بخش کتاب است.

در حقیقت، تحمیدیه درگاه ورودی به پهنه کارها و آثار است و نیایش لنگرگاه و فرودگاه مرکب فکر قلم صاحبان اندیشه است.

از نظر درون مایه، تحمیدیه شکر و سپاس خداوند به سبب نعمات اوست، اما نیایش روی نیاز آوردن به آستان ذات اقدس الهی و بیان عجز و ناتوانی و زاری بنده به درگاه اوست که در حکم دعای فرجام کار است.

خدایا چنان کن سرانجام کار تو خشنود باشی و ما رستگار

وحشی بافقی

کمال الدین محمد وحشی بافقی (۹۹۱-۹۳۹ قمری)، او را از آبادی «بافق» (بین کرمان - یزد) دانسته‌اند. او چندی در شهر یزد و سپس در کاشان زیسته است و با محتشم کاشانی در زمینه شعر و شاعری گفت و شنودهایی داشته است، ولی تا پایان زندگی در شهر یزد به سر برد و آنجا درگذشت و به خاک سپرده شد.

وحشی یکی از زبردست‌ترین شاعران قرن دهم هجری بوده است و سخن را بسیار عاشقانه و سوزناک و شورانگیز می‌سروده و طبعی روان داشته است. اقسام مختلف شعر از قصیده، غزل، قطعه، رباعی، ترکیب‌بند، ترجیع‌بند و مثنوی از او مانده است.

گذشته از دیوان که تقریباً ۵۳۰ بیت دارد، سه مثنوی از او بر جای است :

نخست «خُلد برین» بر وزن مخزن الاسرار نظامی در ۵۹۲ بیت

دوم «ناظر و منظور» بر وزن خسرو و شیرین نظامی در ۱۵۶۹ بیت

سوم «فرهاد و شیرین» یا «شیرین و فرهاد» در ۱۰۷۰ بیت که ظاهراً در سال ۹۶۲ قمری ناتمام مانده و وصال شیرازی شاعر معروف قرن سیزدهم در سال ۱۲۶۵ قمری آن را به پایان رسانیده است.

درباره نام «وحشی» در «تذکره میخانه» تألیف سال ۱۰۲۸ قمری آمده است :

روزی از ایشان پرسیدم: «اسم شما و باعث وحشی تخلص نمودن شما چیست؟» گفت: «اسم من کمال الدین محمد است. در آن ایام که من در کاشان به مکتب‌داری اشتغال داشتم، شعر نمی‌گفتم. برادرم قبل از من شعر می‌گفت و «وحشی» تخلص می‌کرد و هنوز مبتدی بود که از عالم فنا به دار بقا رحلت نمود. من چون دیدم که شعر اعتبار سرشاری دارد، به شعر و شاعری روی آوردم و اول بیتی که گفتم و بدان شهرت یافتم، این بود :

اگر چه هیچ ندارم، سرِ کلی دارم   چو شب شود به سر خویش، مشعلی دارم

رفته رفته، این بیت به «سلطان محمد» حاکم شهر کاشان رسید. مرا به حضور طلبید. چشمش که بر من افتاد مرا بیچاره و حقیر دید. گفت: «این وحشی شعر می‌تواند گفت؟» حضار گفتند: «بلی. آن شعر از آن این وحشی است.» چون برادرم قبل از من وحشی تخلص می‌کرد و در حضور سلطان، من نیز به همین خطاب، مخاطب شدم؛ بنابراین، تخلص وحشی کردم.»

بیت‌هایی که در نیاش پایان کتاب درسی آمده، از مناجات مثنوی «ناظر و منظور»، ص ۴۱۶ و

۴۱۷ دیوان کامل وحشی گزینش شده است.

فهرست منابع

- آرن پور، یحیی؛ از صبا تا نیما، انتشارات زوّار، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۷۲.
- آویوری، لرد؛ در جستجوی خوشبختی، ترجمه ابوالقاسم پاینده، چاپ اول، ۱۳۶۹.
- اقبال لاهوری، کلیات اشعار فارسی اقبال، به اهتمام احمد سروش، انتشارات سنایی، چاپ سوم، ۱۳۷۵.
- اکبری شلدرد، فریدون؛ درآمدی بر ادبیات داستانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- اکبری شلدرد، فریدون، حجت کجانی حصارى و رضا خاتمی، مبانی خواندن در زبان فارسی، تهران، نشر لوح زرین، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- باقری، مهری، مقدمات زبان شناسی، انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۶۸.
- جامی، نورالدین عبدالرحمان، بهارستان، تصحیح دکتر اسماعیل حاکمی، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۳۶۷.
- حائری، سیده‌های؛ افکار و آثار ایرج، انتشارات جاویدان، چاپ چهارم، ۱۳۶۸.
- حاکمی، اسماعیل و دیگران؛ زبان و نگارش فارسی، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۶.
- راهنمای برنامه‌ی درسی فارسی دوره‌ی اول متوسطه، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، ۱۳۹۱.
- سعدی، بوستان، تصحیح غلامحسین یوسفی، انتشارات خوارزمی، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.
- سعدی، گلستان، به تصحیح غلامحسین یوسفی، انتشارات خوارزمی، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.

- شعبانی، حسن؛ مهارت‌های آموزشی و پرورشی، روش‌ها و فنون تدریس، انتشارات سمت، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۲.
- شهیدی، سید جعفر، ترجمه نهج البلاغه، انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۸۷.
- فدایی، میرزا محمود، مَقْتَلِ مَنْظُومِ فِدَائِي مَازَنْدَرَانِي، تحقیق و تصحیح فریدون اکبری شلدره، انتشارات فرتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۹.
- محبوب، محمد جعفر، تحقیق در احوال و آثار و افکار و اشعار ایرج میرزا، نشر اندیشه، تهران، چاپ سوم، ۱۳۵۳.
- محتشم کاشانی، دیوان محتشم، به تصحیح مهرعلی گرکانی، انتشارات سنایی، چاپ سوم، ۱۳۷۹.
- محمدی، حسنعلی؛ از بهار تا شهریار، انتشارات فرتاب، چاپ پنجم، ۱۳۹۰.
- مظفری، علی رضا؛ «نقد شخصیت پروین»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ۱۳۷۲.
- معین، محمد؛ فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم، ۱۳۶۴.
- واحد دوست، مهوش؛ شیوه‌های خواندن، نگارش و ویرایش (۲ و ۱)، انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۰.
- وحشی بافقی، کمال الدین محمد، دیوان وحشی بافقی، مقدمه و تصحیح سعید نفیسی، انتشارات جاویدان، ۱۳۴۲.
- وصال شیرازی، دیوان وصال شیرازی، تصحیح محمد عباسی، تهران، ۱۳۴۲.
- هادی، روح اله؛ آرایه‌های ادبی، کتاب درسی سال سوم دبیرستان رشته ادبیات، اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی، ۱۳۸۶.
- یاحقی، محمد جعفر؛ فرهنگ اساطیر، انتشارات سروش، چاپ اول، ۱۳۷۲.
- یاحقی، محمد جعفر؛ چون سبوی تشنه، انتشارات سطر مشهد، ۱۳۷۵.
- یزدانی، زینب، مجموعه مشاهیر ایرانی ۱۸ – معرفی زندگی و شعر ایرج میرزا، زیر نظر شورای بررسی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۳.
- یوسف زاده، حبیب؛ زندگی «شهید باکری»، انتشارات مدرسه، چاپ پنجم، ۱۳۸۶.
- یوسفی، غلامحسین؛ چشمه روشن، انتشارات علمی، تهران، چاپ ششم، ۱۳۷۴.

